

ΣΟΦΗ ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

ΑΓΑΠΗΜΕΝΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ 200.000 ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ 15.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Πορφύρο ποτάμι**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Σόφη Θεοδωρίδου
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Σόφη Θεοδωρίδου, 2017
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Jake Olson / Trevillion Images
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2017

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2017, 15.000 αντίτυπα

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-1899-5
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-1900-8

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

ΣΟΦΗ
ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

ΠΟΡΦΥΡΟ
ΠΟΤΑΜΙ

*Στον άντρα μου, στα παιδιά μου
και στον μικρασιατικό ελληνισμό
απανταχού της γης*

Η Γεωγραφία είναι πεπρωμένο.

Ιμπν Χαλντούν, Άραβας ιστορικός

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Το μάτωμα

Ο άνεμος ξέσπασε ξαφνικά. Γεννημένος στην ασπροντυμένη κορφή του Αργαίου, ταξίδεψε σαν λαγγεμένος έφηβος στο υψίπεδο της Καππαδοκίας, τρυπώνοντας λαχανιασμένος στα λαγούμια που είχε δημιουργήσει ανά τους αιώνες η ηφαιστειογενής λάβα κι η σμίλη των χριστιανών. Μπήκε και βγήκε αναστενάζοντας σε καταφύγια και λαξευτά κελάρια, σε κρυφές εκκλησίες και μοναστήρια, και σφύριξε σε αρχαιοελληνικά, βυζαντινά και ρωμαϊκά ερείπια. Κατόπιν, νταλκαδιασμένος από το άρωμα των ροδόκηπων, σάρωσε τις σκεπές χωριών και πόλεων μαζί και τα χαλάσματα της ερειπωμένης Βασιλειάδας έξω απ' την Καισάρεια, προτού τον συνεπάρει το κύλισμα των νερών του Άλυ*.

Έφτασε ξοδιασμένος τελικά στο χωριουδάκι που κειτόταν στις όχθες του παραπόταμου κι εκεί ξεψύχησε, φυσώντας την τελευταία του πνοή στους ανθρώπους που πηγαиноέρχονταν στα σοκάκια και τα μεϊντάνια του. Ο Δημητρός Καρατζάς, ένας ψηλόκορμος Ρωμίος τριάντα πέντε χρόνων, όρθιος μπρος στο καΐκι του ρουφούσε λαίμαργα τον καπνό του σέρτικου τσιγάρου του εκείνη την ώρα, κοιτώντας με μάτια μισόκλειστα το καρβαβάνι να πλησιάζει. Νιώθοντας τον αγέρα στα βουλιαγμένα του μάγουλα, τα ρουθούνια του τρεμόπαιξαν, εισπράττοντας μεμιάς όσα είχε φορτωθεί περνοδιαβαίνοντας την καππαδοκική γη, την οποία είχε οργώσει στα νιάτα του για χρόνια ως γιοργαντζής**

* Στα τουρκικά, *κιζίλ ιρμάκ*, δηλ. κόκκινος ποταμός. Η κλίση στη γενική πτώση ακολουθεί τον προφορικό λόγο της εποχής.

** Παπλωματάς.

με τα σύνεργα στην πλάτη, άλλοτε βουλιάζοντας στα χιόνια κι άλλοτε λιώνοντας απ' τη ζέστη στους χωμάτινους δρόμους της.

Να πάνε και να μη γυρίσουν εκείνα τα χρόνια, τα σιχτίρισε νοερά κι επικεντρώθηκε στους πελάτες που πλησίαζαν. Το ποτάμι στο σημείο εκείνο ήταν πλατύ και το πέραςμα γινόταν με τρία καϊκια, ανάμεσά τους κι αυτό του Δημητρού, ενώ το σαρβαλιασμένο *σάλι** ενός άλλου Ρωμιού, του Χρήστου Μπαϊλόγλου, μετέφερε βοϊδάμαξες, ζωντανά και βαριά μπαγκαζία. Όλοι, καϊκτοήδες και σαλιτζής, με αμοιβή λίγα γρόσια.

«Δόξα να 'χει ο Αλλάχ. Μας σκέφτηκε κι εμάς το ντοβλέτι** κι έχτισε τη γέφυρα μακριά», έλεγε συχνά ο Χρήστος, που τα παμπάλαια σανίδια της σχεδίας του έτριζαν τώρα δεχόμενα την πίεση των υδάτων.

«Μπόλικο πράμα. Φτάνει για όλους», έσκυψε και μουρμούρισε στο αυτί του Δημητρού βλέποντας τη βοϊδάμαξα, τα μουλάρια με τους βαστάζους και τους καβαλάρηδες να ζυγώνουν. «*Χος γκελντίν, χανούμι κιζ****, στα μέρη μας! Καλώς ήρθες!» φώναξε αμέσως δυνατά, μια και είχε προηγηθεί του ερχομού της η φήμη της σπουδαίας Φραντσέζας.

Λίγο αργότερα τέντωναν επικίνδυνα οι τροχαλίες και τα σκονιά στο *σάλι* κάτω απ' το βάρος του φορτίου, ενώ οι βαστάζοι που το συνόδευαν, όρθιοι πλάι στα άλογα, παρατηρούσαν έντρομοι το κύλισμα των θολών νερών ανάμεσα απ' τις χαραματιές των σαρακοφαγωμένων σανιδιών. Από τους υπόλοιπους ταξιδιώτες, η Γαλλίδα κι ο συνοδός της, ένας τετραπέρατος Σμυρνιός, είχαν επιβιβαστεί στο καϊκι του Δημητρού. Συνάμα, κατάχαμα, μπροστά στον κουρασμένο καϊκτοή, είχαν στρωθεί και ακόμη δυο Ρωμοί με τους τορβάδες τους.

Απέναντι στην όχθη μια ομάδα ξυπόλυτα Τουρκόπουλα παρακολουθούσαν τη σκηνή με λίγους άντρες, ντυμένους παρα-

* Σχεδία.

** Το κράτος.

*** Προσφώνηση σε γυναίκες με προσωπικότητα.

δοσιακά: βράκα και πουκαμύσα, σαρίκι ή φέσι στο κεφάλι και στη μέση το μαύρο υφασμάτινο ζωνάρι. Οι πανύψηλες λεύκες της όχθης σάλευαν αργά επάνω τους το ασημένιο τους φύλλωμα και παραπίσω τα σοκάκια κι οι μαχαλάδες του χωριού απλώνονταν σαν παλιά βεντάλια, αίσθηση που επέτειναν τα επίπεδα ντάμια των σπιτιών. Από τα τελευταία, κάποια λίγα, αυτά των τσορμπατζήδων κι αγάδων μόνο, είχαν κεραμιδένιες σκεπές.

Το βλέμμα του Δημητρουλάκη καρφώθηκε στο δικό του, ένα φτωχικό οίκημα πλάι στο ποτάμι χτισμένο από νταμ, το είδος μπετόν που συνηθιζόταν στην περιοχή. Πλάι του το χριστιανικό νεκροταφείο εκτεινόταν σχεδόν ως την όχθη, ξεχωρίζοντας απ' τους ξύλινους σταυρούς του, ενώ μπροστά του δέσποζε η πέτρα του *Ταστάν Αντάμ**. Πάνω της λες κι είχε όντως σκαλίσει η σμίλη του Θεού ένα ανστηρό αντρικό πρόσωπο που αγνάντευε μερόνυχτα το ποτάμι. Στην κορυφή αυτής της πέτρας συνήθιζε ο Δημητρός ν' αράζει τα βράδια και να καπνίζει ένα τελευταίο τσιγάρο, κοιτώντας τα νερά να κυλούν στο φεγγαρόφωτο ήρεμα ως την καμπή, απ' όπου πια έπαιρναν φόρα για να κινηθούν τις μυλόπετρες του νερόμυλου.

Εκείνη τη μέρα όμως η βραδινή νεροποντή είχε φουσκώσει το ποτάμι, μετατρέποντας το λαμνοκόπι σε ζόρικη υπόθεση. Τα μπράτσα του Δημητρουλάκη πήγαν και ήρθαν σαν έμβολα με το βλέμμα καρφωμένο στα νερά. Συνάμα, άκουγε αφηρημένα την κουβέντα των συγχωριανών του, που σχολίαζαν χαμηλόφωνα την παράξενη Φραντσέζα, η οποία είχε αφήσει τον άντρα και τη χώρα της κι είχε έρθει στη Μικρασία για να καταγράψει αρχαία χαλάσματα, εκκλησιές και μοναστήρια.

«Ολάν, άντρες είν' αυτοί; Ν' αφήνουν τη γυναίκα τους ν' αλωνίζει με ξένους σε βουνά και σε λαγκάδια;» αναρωτήθηκε χαμηλόφωνα στα τουρκικά ο Πρόδρομος, καντηλανάφτης και ψάλτης του χωριού, κρυφοκοιτάζοντας το στεγνό πρόσωπο της Κριστίν Μαρτάν. Η Γαλλίδα κουβέντιαζε με τον συνοδό της στα ελλη-

* Πέτρινος Άντρας.

νικά κι η ένρινη, δυνατή φωνή της σκέπαζε τον παφλασμό των κουπιών και τον ήχο της τροχαλίας. «Έχουν χάσει τον αντρισμό τους οι Λεβαντίνοι, σαν τους δικούς μας που πάνε σε Σμύρνη ή σε Πόλη. Δεν τους κάνουν τα παλιά και θέλουν να τ' αλλάξουν όλα επιστρέφοντας!»

Οι αντιρρήσεις του Παύλου δίπλα του τον βρήκαν απροετοίμαστο.

«Γιοκ, καρντάς, δεν έχεις δίκιο. Δεν είναι γυναίκα σαν τις δικές μας αυτή. Είναι μεγάλο κεφάλι, λένε. Γράφει βιβλία. Εύκολο το 'χεις αυτό; Εμείς ούτε αράδα δεν μπορούμε να γράψουμε. Και θα λέει σ' αυτά για τους δικούς μας κι όσα έχτισαν εδώ να τα μάθουν στην Εσπερία. Τι λες κι εσύ, Δημητρός;* Δίκιο δεν έχω;» ζήτησε τη γνώμη του καϊκτσή.

Ο Δημητρός τινάχτηκε τρομαγμένος. Είχε απορροφηθεί από ένα χρώμα σαν αίμα που είχε βάψει τα νερά μπροστά στον *Ταστάν Αντάμι*, αλλά μάλλον η κούρασή του έφταιγε και το αίμα που είχε ανεβεί εξαιτίας της στο κεφάλι του, γιατί το κόκκινο χρώμα είχε κιόλας χαθεί.

«Έτσι είναι, Παύλο. Ο μορφωμένος είναι άλλος άνθρωπος. Δεν πρέπει να τον μετράμε με τα δικά μας μέτρα», συμφώνησε και σηκώθηκε να μανουβράρει το καϊκι, γιατί έφταναν πια στην ακτή.

«Καϊκτσή, μουσαφίρ οντά έχει το χωριό; Θα χρειαστεί να μείνουμε κάποιες μέρες εδώ», μίλησε ο Σμυρνιός.

«Όχι, αλλά μη σκιάζεσαι. Θα μαλλιοτραβηχτούν ο Γιώργη εφέντης με τον μουχτάρη** μας, τον Λάζαρο, ποιος θα σας πρωτοπάρει στο κονάκι του», πετάχτηκε ο Παύλος. «Και τα δικά μας φτωχικά όμως είναι στη διάθεσή σας να κοπιάσετε, κι ας μην έχουν τις ανέσεις που συνηθίσατε».

* Οι Καππαδόκες είχαν το συνήθειο να κόβουν τα περισσότερα ονόματα ή και να τα παραλλάζουν. Έτσι ο Δημητρός λεγόταν Δηρμήτ, ο Πρόδρομος Μποντός κτλ. Ωστόσο, για την ευκολία της ανάγνωσης, στο βιβλίο τα ονόματα στην πλειοψηφία τους χρησιμοποιούνται όπως προφέρονται στη νεοελληνική.

** Πρόεδρος.

«Τσοκ τεσεκιούρ εντερίμ», τον ευχαρίστησε η Φραντσέζα. «Αν γύρευα ανέσεις, φίλοι μου, δε θα το κουνούσα από τη χώρα μου», συμπλήρωσε τσεκουράτα σε σπαστά τουρκικά, εντυπωσιάζοντας τους Ρωμιούς.

Μιλάει τη γλώσσα μας, σκέφτηκαν με έκπληξη, κι ας ηχούσε αστεία η ξενική της προφορά. Εκείνοι ούτε τη γλώσσα της ράτσας τους δε γνώριζαν, τουρκόφωνοι καθώς ήσαν όλοι τους, κι αυτή μιλούσε ρωμαίικα, φραντσέζικα ασφαλώς, τσατ πατ τα τουρκικά και ποιος ξέρει πόσες άλλες γλώσσες. Μέχρι κι ο Πρόδρομος παραδέχτηκε ενδόμυχα πως είχαν δίκιο όσοι έλεγαν πως είναι μεγάλο κεφάλι.

Καθώς έφταναν στην όχθη, ο Δημητρός μ' ένα σάλτο πήδησε στο χώμα και κράτησε τη βάρκα να σταματήσει το τραμπάλισμα. Αμέσως ο ξένος βοήθησε τη συνοδό του ν' αποβιβαστεί, πιάνοντας με αβρότητα το γαντοφορεμένο χέρι της.

Δεν πρόλαβαν να πατήσουν στο έδαφος οι επισκέπτες και τους κύκλωσαν μερικά Τουρκάκια με μπαλωμένες βράκες, ενώ κάποια άλλα έτρεχαν ξεφωνίζοντας στο μέρος της σχεδίας, κίνηση που προκάλεσε το οργισμένο σιχτίρισμα του σαλιτζή, επειδή θα δυσκόλευε η αποβίβαση.

Δε χρειάστηκε όμως να συνεχίσει το βρισίδι ο Χρήστος.

«Γιούργιααα...» Με το άκουσμα της ιαχής εμφανίστηκε απ' τον ρωμιομαχαλά ένα μπουλούκι Ρωμιόπουλων και πήρε στο κυνήγι τα Τουρκάκια πετώντας πέτρες. Οι δυο ομάδες έτρεξαν παράλληλα στην όχθη για λίγο, ώσπου οι κυνηγημένοι στάθηκαν κι άρχισαν ν' ανταπαντούν στο πετροβόλημα αρπάζοντας πέτρες από τον χωματόδρομο.

Οι λιγοστοί άντρες στην όχθη τα κοίταξαν, σαλεύοντας το κεφάλι με κατανόηση, αναλογιζόμενοι τα δικά τους παιδικά χρόνια και τους αντίστοιχους πετροπόλεμους, αφού το έθιμο κρατούσε αιώνες, και μόνο σαν άνοιγαν τα κεφάλια έσπευδαν οι μεγάλοι ν' αναμειχθούν, να λήξει η αντιδικία.

Μια καλοφτιαγμένη τριαντάχρονη φάνηκε τότε να ξεκολλά από μια παρέα γυναικών που έστεκε λίγο πιο πάνω. Η γυναίκα έτρεξε πίσω απ' το παιδομάνι φωνάζοντας: «Φίλιππάκηη!»

προλαβαίνοντας ν' αρπάξει απ' την πουκαμύια τον τετράχρονο γιο της τη στιγμή που έσκυβε να μαζέψει νέα *πολεμοφόδια* για τη σφεντόνα του. Γεμάτη άχτι, τον σήκωσε στον αέρα και τον έσυρε σχεδόν μέχρι το σημείο όπου έστεκε ο Δημητρός, μουρμουρίζοντας ξαναμμένη: «Σαλαχανά! Καβγατζή!»

Το όνομα τράβηξε την προσοχή της Φραντσέζας κι έστρεψε αμέσως το στεγνό της πρόσωπο στον μικρό.

«Φίλιπ! Το ξέρεις ότι έχεις το όνομα ενός σπουδαίου άντρα;» του μίλησε τουρκικά σκύβοντας πάνω του.

Εκείνος, ξαφνιασμένος, έπαψε τις προσπάθειες να ξεφύγει απ' τη μάνα του και στύλωσε τα λαμπερά μαύρα μάτια του στην ξένη.

«Το ξέρω. Ήταν ο πατέρας του Ισκεντέρ!» δήλωσε περήφανα. Έριξε μια λοξή ματιά στη μητέρα του και πρόσθεσε ελληνικά. «Του Μεγαλέξανδρου. Έτσι τον λέει η μάνα».

«Μιλάς λοιπόν κι ελληνικά;» Η Γαλλίδα κοίταξε αφνιδιασμένη τον διαβολάκο με τα αστραφτερά μάτια, έχοντας πληροφορηθεί πως όλοι οι κάτοικοι ήσαν τουρκόφωνοι σε τούτο τον οικισμό.

«Ναι, μου έμαθε η μάνα!»

Η απάντηση του γιου της ξεφούσκωσε όλο τον θυμό της Ερασμίας κι έδωσε θέση στην περηφάνια. «Άφεριμ,* Φιλιππάκη», ψιθύρισε.

«Αγριος σου βγήκε, Ερασμία, μα ξύπνιος», σχολίασε κι ο καϊκτής.

«Ευτυχώς», αναστέναξε εκείνη. «Καλώς ήρθατε στον τόπο μας», καλωσόρισε μετά την ξένη πρόσχαρα στα ελληνικά, εξετάζοντας την ευρωπαϊκή της φορεσιά. Θυμήθηκε ξάφνου με στεναγμό το όμορφο φουστάνι που είχε υποχρεωθεί να καταχωνιάσει στο μπαούλο από τότε που έφτασε σ' αυτό τον απομακρυσμένο οικισμό της Ανατολίας, εγκαταλείποντας την οικογένειά της και την Πόλη για χάρη του έρωτα.

«Αν δημιουργεί από τώρα μετράδες τούτος ο τζαναμπέτης,

* Μπράβο!

φαντάσου όταν μεγαλώσει», πετάχτηκε κι ο Πρόδρομος, που δεν είχε πάρει ακόμη τον ανήφορο. «Και θα βάλει σε μπελάδες κι όλη την κοινότητα μαζί. Προχτές έσπασε τα τζάμια σε τρία τουρκόσπιτα!»

«Το ξέρω, Πρόδρομε, μα έλα και βάλε εσύ μυαλό σ' αυτόν! Ήταν κι ο Ηλίας πριν από λίγο ανάμεσα στ' άλλα», θυμήθηκε αίφνης τον λόγο που είχε πλησιάσει τον Δημητρώ η Ερασμία. «Μόλις που πρόλαβε να μου πει ότι ζητά η Φεβρωνία τη μαμή κι εξαφανίστηκε με τα υπόλοιπα».

«Έφτασε η ώρα;»

«Έφτασε! Μην έρθεις, μέχρι να σου μηνύσω ότι τελειώσαμε», του τόνισε αυστηρά. Άντρας δεν έμπλεκε σε γεννητούρια ούτε καν ο σύζυγος της επίτοκης. «Να πας να περιμένεις σπίτι μου αργότερα. Κι αν δεν έχει ξεμπερδέψει ακόμη ο Σταύρος με τον μύλο, ο πεθερός κι η πεθερά μου θα είναι εκεί», πρόσθεσε με συμπάθεια.

Δεν ήταν σωστό τέτοιες ώρες να μένει ο άντρας μόνος και να βουρλίζεται με χίλιες δυο μαύρες σκέψεις, αφού ο τάφος της ετοιμόγεννης και της λεχώνας ήταν ανοιχτός σαράντα μέρες, έλεγαν οι παλιότερες, κι ας μην ήταν πρωτάρα η Φεβρωνία.

«Χαίρολα! Όλα να πάνε καλά!» χτύπησε τον ώμο του Δημητρώ ο Πρόδρομος. «Άντε, να δώσει ο Θεός ν' αποκτήσεις ένα αγόρι ακόμη», ευχήθηκε και φορτώθηκε πια τον παρατημένο μποχτά* του.

Η ξένη όλο αυτό το διάστημα παρακολουθούσε με ενδιαφέρον την κουβέντα και τώρα βιάστηκε να ρωτήσει τον Δημητρώ αν είχε καταλάβει καλά ότι θα έχουν γεννητούρια.

«Μια χαρά κατάλαβες, *χανούμ* κις», τη διαβεβαίωσε αυτός ευγενικά. «Έρχεται το τρίτο μου παιδί».

«Θα μπορούσα να είμαι κι εγώ παρούσα στη γέννα;»

Η σαραντάχρονη Φραντσεζα έστρεψε το γαλανό της βλέμμα από τον καϊκτσή στην Ερασμία, ενώ ο άντρας κοίταζε κι αυτός

* Μπόγος.

σαστισμένος τη γειτόνισά του. Τι να απαντούσε; Αυτά ήσαν γυναικεία θέματα.

«Παρακαλώ. Δε θα ενοχλήσω καθόλου. Θέλω να... πώς να το λέω... να καταγράψω όσα γίνονται», εξήγησε στα ελληνικά.

«Και βέβαια, κοκόνα μου!» Η Ερασμία δέχτηκε πρόθυμα το αίτημα. «Γυναίκα είσαι κι εσύ, κακό δε θα μας κάνεις. Ν' αφήσω μόνο ένα λεπτό το παιδί στην πεθερά μου κι έφτασα. Δημητρό, θα της πω να συμμαζέψει και τον Ηλία μαζί με τον Μιχάλη μου σαν φανούν. Μην έχεις έγνοια!» είπε και πια έφυγε κρατώντας γραπωμένο πάντα τον μικρό.

Την ίδια ώρα μες στο φτωχόσπιτο η Φεβρωνία αγκομαχούσε συμμαζεύοντας συνάμα τριγύρω, μη φτάσει η μαμή και τη βρει ακατάστατη. Το πρωί στο χωράφι, το μεσημέρι ζύμωμα και τώρα, λίγο πριν σβήσει ο ήλιος και βυθίσει την πλάση στο σκοτάδι, γέννα. Η Θανασούλα, η τρίχρονη δευτερότοκή της, την ακολουθούσε σαν σκυλάκι βυζαίνοντας το δάχτυλο και κλαψουρίζοντας. Ένα δώμα ήταν όλο κι όλο το σπίτι της οικογένειας. Εκεί καθόταν, εκεί έτρωγε, εκεί, κατάχαμα, κοιμούνταν όλοι στη σειρά.

Στη μέση το ταντούρι* σιγόκαιγε κρατώντας ζεστό το νερό αλλά και τον τραχανά με το βραδινό της οικογένειας, όταν εντέλει ξάπλωσε στο μάλλινο στρώμα σφίγγοντας τα χείλη.

Αμέσως η μικρή πήγε και κούρνιασε δίπλα της.

«Ανά...» κλαψούρισε ξανά.

«Γετέρ, γιάβρουμ!»** ύψωσε τη φωνή η γυναίκα μπαϊλντισμένη και το κοριτσάκι λούφαξε ρουθουνίζοντας.

Η Φεβρωνία κοίταξε την πόρτα βαριανασαίνοντας. Αδημονούσε να έρθει η Γεσθημανή να τελειώνει με τούτη την υποχρέωση. Περίμεναν οι δουλειές, πάντα ατελείωτες σε τούτο τον τόπο για όλες τους, και δεν της άρεσε να χάνει χρόνο σε ξάπλες. Κοντή και γεροδεμένη γυναίκα καθώς ήταν, με φαρδιούς γοφούς,

* Παραδοσιακό μέσο θέρμανσης στην Καππαδοκία αλλά και φούρνος ταυτόχρονα.

** «Φτάνει, παιδί μου!»

είχε ξεπετάξει τα δυο προηγούμενα εύκολα. Το ίδιο έλπιζε και τώρα, κι ας είχε μαζέψει το βρέφος στα σπλάχνα της παράξε-
να, λες κι είχε αποφασίσει να μην ξεμυτίσει στον φαρμακερό
αυτόν ντουινιά. Αν ήταν τυχεροί με τον Δημητρώ, θα ήταν αγό-
ρι. Τα σπίτια χρειάζονταν τα αντρικά χέρια όπως η γη τη βρο-
χή. Σκληρός ο τόπος, αδάμαστος, ήθελε μυς και μπράτσα να
καλλιεργηθεί, να δώσει λίγο σάρι, όσπρια και κριθάρι, για να
τραφούν οι ίδιοι και τα ζωντανά.

Η πόρτα άνοιξε και μπήκε επιτέλους η μαμή. Σιγοτραγου-
δούσε έναν αμανέ, όπως κάθε φορά που δρασκελούσε το κα-
τώφλι μιας επιτόκου, αφού με τραγούδι συνήθιζε να υποδέχε-
ται τα νεογέννητα. «Πρέπει ν' ακούνε γλυκιά φωνή, για ν' αφή-
νουν άφοβα την κοιλιά της μάνας», έλεγε. Κι είχε γλυκιά φω-
νή η Γεσθημανή· αγγελική. Αυτήν καλούσαν πρώτη σ' όλες τις
βεγγέρες σαν ήθελαν να γλεντήσουν, να πούνε τα τραγούδια
τα καππαδοκικά με συνοδεία τα κουτάλια, το ούτι και το ντέφι.

Η μικροκαμωμένη μεσήλικη με τα τσακίρικα μάτια πέταξε
το φακιόλι με τις μπιμπίλες απ' το κεφάλι, ανασκουμπώθηκε κι
έσκυψε να εξετάσει τη Φεβρωνία, οπότε κι ανακάλυψε αιφνι-
διασμένη την κουρνιασμένη κάτω απ' τα σκεπάσματα μικρή.

«Δώσ' του λίγη ρακή να κοιμηθεί. Στάθηκε αδύνατο να το
στείλω δίπλα», αγκομάχησε η Φεβρωνία, καθώς η πόρτα άνοι-
γε και πάλι και ακόμη μια μεσήλικη έμπαινε μαζί με την Ερα-
σμία και τη Φραντσέζα.

Η εμφάνιση της ξένης δε φάνηκε να ταράζει την επίτοκο.
Αφοσιωμένη στο λαχάνιασμά της, άκουσε τις εξηγήσεις της Ερα-
σμίας για την παρουσία της εκεί κι άφησε τη γειτόνισσα να φρο-
ντίσει το κοριτσάκι. Εκείνη του μπούκωσε τα αυτάκια με βαμβά-
κι, του έδωσε να βυζάξει ένα πανί ποτισμένο στη ρακή και, μό-
λις βάρυναν τα βλέφαρά του, το απίθωσε σ' ένα χράμι πλάι στον
αργαλειό κι έσπευσε να βοηθήσει τις υπόλοιπες. Πάντως, αν η
Γαλλίδα είχε σοκαριστεί από τη φτώχεια του νοικοκυριού, δεν
το έδειχνε. Καθισμένη οκλαδόν στο μιντέρι που της πρόσφεραν,
παρακολουθούσε με προσοχή τις επιδείξεις κινήσεις της μαμής.

«Αναψε, βρε Ερασμία, και κάνα λυχνάρι. Νύχτωσε έξω», άφη-

σε για λίγο το τραγούδι η Γεσθημανή. «Δεν αργούμε», καθούχασε τη Φεβρωνία. «Ετοίμασε τη στάχτη, Μελέτη, να σε χαρώ· κι εσύ, Ερασμία, φέρε μου μόλις σου πω το ζεματισμένο ψαλίδι».

Είχε παιδιά δικά της άραγε η ξένη; αναρωτήθηκε αίφνης. Ξέχασε να ρωτήσει την Ερασμία κι ήταν γρουσουζιά να παρευρίσκονται άπειρες στη γέννα.

«Έχεις παιδιά, κυρα-Κριστίνα;» ζήτησε να μάθει αργοπορημένα.

«Ικί ογλάν!* Σπουδάζουν στο πανεπιστήμιο», απάντησε κοφτά εκείνη, κι η Γεσθημανή καθησυχασμένη έπιασε καινούριο τραγούδι.

Η Φεβρωνία ανατρίχιασε ακούγοντας την άγνωστη μελωδία. Το γεμάτο σκιές δωμάτιο, οι φλόγες των λυχναριών που τρεμπαιζαν και τούτος ο λυπητερός σκοπός μαζί με το σφάξιμο στη μέση τη γέμισαν αίφνης από άσχημα προαισθήματα. Φοβήθηκε μήπως την πατήσει ο Άλης** κι αφήσει ορφανά τα παιδιά της, μαζί κι αυτό που θα γεννιόταν απόψε.

«Μπα σε καλό μου! Πώς μου 'ρθε αυτός ο σκοπός; Χρόνια είχα να τον σκεφτώ· απ' όταν ήμουν παιδάκι και μου τον τραγουδούσε η νενέ*** μου», μουρμούρισε η Γεσθημανή και προς μεγάλη ανακούφιση της Φεβρωνίας έπιασε ένα σκαμπρόζικο τραγούδι, όπου η νύφη μιλούσε για την πεθερά. «*Καϊναμίν Ατή Χιουρού / Κιορ ολσούν ικί κιοζουνούν πιρή / Κοτζά χορτλάκ πεντέν τιρή*»****.

«Αυτό μάλιστα», μουρμούρισε η Ερασμία, κουβαλώντας το ψαλίδι στο νεύμα της μαμής. Είχε φτάσει επιτέλους η στιγμή.

Η Ερασμία κι η Μελέτη κράτησαν τους ώμους της Φεβρωνίας, ενώ η Γεσθημανή συνέχισε το τραγούδι ως τη στιγμή που ξεμύτισε το μωρό. Στο μεταξύ η ξένη είχε αφήσει το μαξιλάρι της κι εί-

* Δυο αγόρια.

** Κακότροπος δαίμονας που φονεύει μάνα και τέκνα, γιατί δεν ανέχεται την αύξηση του ανθρώπινου γένους. Στην ουσία είναι η εκλαμψία.

*** Γιαγιά.

**** «*Το όνομα της πεθεράς μου είναι Χιουρού/ Να στραβωθεί το ένα της μάτι/ (είναι) μεγάλο σκιάχτρο, πιο ισχυρό από μένα*».

χε ζυγώσει, παρακολουθώντας γοητευμένη τη διαδικασία. Ο τρόπος που τίναξε το βρέφος η μαμή, τα ξεστά πανιά που της έδωσαν οι άλλες δύο αμίλητες να το καθαρίσει απ' τα αίματα, απλώνοντας μετά τη ξεστή στάχτη που θα έμπαινε κάτω από μάνα και βρέφος, ο χαμηλός φωτισμός, όλα παρέπεμπαν σε αρχαία μυσταγωγία. Άργησε ν' αντιληφθεί πως οι σκυθρωπές γυναίκες δε συμμερίζονταν τον δικό της ενθουσιασμό, συνειδητοποιώντας αίφνης τι δεν πήγαινε καλά. Το βρέφος δεν είχε κλάψει ακόμη.

«Κλάψε, τζαναμπέτικο, κλάψε!» Η Γεσθημανή το τίναξε απανωτά κι ύστερα του έδωσε μερικά απαλά χτυπήματα στον πισινό, ώσπου ακούστηκε ένας αχνός ήχος που έμοιαζε με γρατζούνισμα από ούτι.

«Τι έχει; Αγόρι είναι;» ανασηκώθηκε ανάστατη η Φεβρωνία από το στρώμα να το δει. Κατάλαβε αμέσως. «Είν' αρρωστιάρικο», μουρμούρισε κι αφέθηκε πίσω στα στρώματα κοιτάζοντας θλιμμένα το μαυρισμένο απ' τις καπνιές ταβάνι. *Και θηλυκό και αρρωστιάρικο.*

«Τι να σου πω, βρε Φεβρωνία...»

«Να μη μου πεις τίποτα. Δεν είμαι πρωτάρα να με γελάσεις. Το βλέπω μόνη μου πως είναι *κιρκ παστί**».

Το παιδί δεν είχε κλάψει κι ήταν άχρωμο. Δεν της χρειάζονταν άλλα σημάδια. Οι άνθρωποι εκεί ήσαν μελαχρινοί. Είχανε χρώμα δυνατό, το χρώμα της υγείας, και το μωρό της ήταν ξέθωρο, πιο άσπρο κι απ' το γάλα. Προσπάθησε να θυμηθεί αν έκανε κάτι που δεν έπρεπε στη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Μήτε κακοψυχιά ανικανοποίητη θυμόταν να 'χει αφήσει, μήτε δουλειά είχε κάνει σε μέρα ακατάλληλη.

«Τώρα που θα 'ρθει ο παπάς να σου διαβάσει τις ευχές, καλά είναι να γίνει κι η βάφτιση», αποφάνθηκε σκυθρωπή η Γεσθημανή και τα λόγια της ήταν σαν να όριζαν τελεσίδικα τη μοίρα

* Το σαράντισμα, αλλά και νεογέννητο επιρρεπές σε εμπύρετες καταστάσεις. Κατά προέκταση –και ως ιδιοματισμός– το ατροφικό και αρρωστιάρικο παιδί.

του βρέφους. Παρ' όλα αυτά το αλάτισε κατά το έθιμο κι ύστερα, ακουμπώντας το απαλά στη ζεστή στάχτη, ξεκίνησε να καθαρίζει τη λεχώνα. «Κανείς δεν ξέρει πότε τελειώνουν τούτα τα άμοιρα... Δεν πρέπει να μας φύγει αβάπτιστο, το ξέρεις», συμπλήρωσε, κοιτάζοντας συνάμα με την άκρη του ματιού την Ερασμία να εξηγεί χαμηλόφωνα στην ξένη τι τρέχει και τι θα ακολουθούσε τούτη την άτυχη γέννα. Δίπλα η Μελέτη άλειφε τα μελανιά χειλάκια του βρέφους με ζαχαρόνερο.

«Παρακαλώ! Θα ήθελα να βαπτίσω εγώ αυτό το μωρό», ζήτησε η ξένη αναπάντεχα κι οι γυναίκες την κοίταξαν σαστισμένες.

Θα το δεχόταν ο παπάς; Λεγόταν ότι από τότε που είχαν χτίσει στη Μουταλάσκη το αμερικανικό σχολείο οι προτεστάντες, φωτιά είχαν πάρει στη Μητρόπολη Καισάρειας από φόβο μήπως προσηλυτίσουν τους δικούς τους οι αλλόδοξοι. Ντονμάδες* πάντως δεν ήσαν οι Λεβαντίνοι, αυτό το γνώριζαν κι οι πέτρες.

«Τι λες, Φεβρωνία;» ρώτησε διστακτικά η Ερασμία.

«Ας το βαπτίσει. Αν δεν έχει αντίρρηση ο πατέρας του κι ο παπάς, ας το βαπτίσει», συναίνεσε εκείνη κουρασμένα, κι η γειτόνισσα έριξε αμέσως στο κεφάλι τη μαντίλα και βγήκε να βρει τον Δημητρό.

Τον ανακάλυψε καθισμένο στην πέτρα να καπνίζει κοιτώντας τα νερά. Βαθύ σκοτάδι έξω. Μόνο τα λυχνάρια έβαφαν μ' ένα ωχροκίτρινο φως τα παράθυρα των χαμηλών σπιτιών κι οι φλόγες των κεριών τρεμούλιαζαν ασθενικές στους τάφους. Η ελαφριά ομίχλη που κύκλωνε τις όχθες, όταν νύχτωνε, μπήχτηκε παγωμένη στα ρουθούνια της.

«Εδώ είσαι, Δημητρό; Σ' έψαχνα στο δικό μας σπίτι».

«Μ' αρέσει να κοιτάζω το ποτάμι».

«Ολημερίς αυτό κοιτάς. Τι διαφορετικό έχει το βράδυ;»

«Πολλά, Ερασμία! Λοιπόν; Τι έχεις να μου πεις και το γυροφέρνεις;» Πέταξε το τσιγάρο στο νερό ο άντρας κι άφησε πια τον βράχο.

* Αλλαξοπιστήσαντες.

«Κορίτσι είναι, Δημητρό!»

«Καλώς να ορίσει. Παιδιά είναι και τα θηλυκά. Μα δεν είναι μόνο αυτό, έτσι;»

Η Ερασμία κούνησε λυπημένη το κεφάλι. «Πρέπει να το βαφτίσει απόψε ο παπάς, κι η Φραντσέζα ζήτησε να είναι η νονά. Λες να φταίει η παρουσία της για το κακό;»

Βάρυνε η καρδιά του καϊκτοσή στην είδηση, παράπονο όμως δε βγήκε από τα χείλη του. Όπως όλοι εκεί, δέχτηκε στωικά το θέλημα του Θεού. «Δε φταίει αυτή», ψιθύρισε. Είχε δει ο ίδιος το *σημάδι* νωρίτερα· το αίμα στο ποτάμι.

«Του το 'πα. Πάει να φωνάξει τον παπα-Αβραάμ. Ο Δημητρός δεν έχει αντίρρηση να το βαφτίσεις εσύ, κυρα-Κριστίνα. Να το γράψω στο εικόνισμα, Φεβρωνία, ή...»

Άφησε τη φωνή να σβήσει η Ερασμία ψυχοπλακωμένη. *Ζα-βάλ τσοτσού**, σκέφτηκε. Αυτή ήταν η μοίρα του λοιπόν. Να πάρει μερικές ανάσες βιαστικές, να το βαφτίσει μια περαστική Φραντσέζα και να κινήσει ύστερα για τον άλλο κόσμο.

«Γράψ' το. Αφού γεννήθηκε ζωντανό, πρέπει να γραφτεί», είπε η Φεβρωνία ανέκφραστα.

Και η Πολίτισσα, απ' τις ελάχιστες γυναίκες του χωριού μα και τους περισσότερους άντρες που γνώριζε να γράφει και να διαβάζει και τουρκικά και ελληνικά, πήρε το εικόνισμα απ' το εικονοστάσι κι έγγραψε πίσω του με το φτενό μολύβι κάτω απ' τα ονόματα του Ηλία και της Θανασούλας το όνομα με το οποίο θα έντυνε η ξένη το βρέφος και τη χρονολογία γέννησης: *Νιόβη Καρατζά, Μάρτιος 1902*.

Το δέχτηκε ο παπα-Αβραάμ το όνομα, όπως δέχτηκε και την προτεστάντισσα νονά.

«*Νιόβη αντού ολούρμου;*»** ρώτησε μόνο, αλλά δεν έδωσε

* Κακόμοιρο παιδί.

** Νιόβη όνομα γίνεται;

περαιτέρω συνέχεια. Το μωρό δεν είχε πολλή ζωή μέσα του, το έβλεπε κι ένας άσχετος, όχι αυτός που στα εξήντα του είχε βαφτίσει βιαστικά μπόλικά μελλοθάνατα, σκεφτόταν καθώς διάβαζε το καραμανλήδικο Ευαγγέλιο.

Γραφή ελληνική* και γλώσσα τουρκική, να την καταλαβαίνουν οι πιστοί. Τα Ευαγγέλια αυτά ήσαν δοσμένα στις εκκλησίες της Καππαδοκίας απ' τη Μητρόπολη Καισάρειας, ωστόσο τον ιερέα ακόμη τον δυσκόλευε η ανάγνωση, κι ας ήταν τόσα χρόνια παπάς. Φυσικό ήταν. Δυο κολλυβογράμματα όλο κι όλο είχε μάθει σαν παιδί. Σχολειό δεν είχε η κοινότητά τους όπως σε άλλες περιοχές. Κανένας περαστικός καλόγερος μόνο δίδασκε γραφή κι ανάγνωση στα παιδιά από καιρού εις καιρόν.

Για μέρες σχολίαζαν στο χωριό το περίεργο όνομα. Αυτοί συνήθιζαν τα χριστιανικά ονόματα αναντάμ μπαμπαντάμ με κάποια λίγα αρχαιοελληνικά να σπάνε τη μονοτονία –Ηρακλής, Αλέξανδρος ή Αριστείδης–, μόδα που κουβαλούσαν οι χωριανοί τους οι οποίοι ξενιτεύονταν στο Καραμάν, στη Μερσίνη, στη Σμύρνη και την Πόλη. Και το όνομα του ετοιμοθάνατου παιδιού όμως προερχόταν απ' τους Ρωμιούς προγόνους τους και την ελληνική μυθολογία κατά τη νονά.

«Τι έκανε τούτη η Νιόβη;» ρωτούσαν με περιέργεια τις τυχερές όσες δεν είχαν ακούσει την ιστορία από την ίδια τη Φραντσέζα.

Για να το διαλέξει, κάτι σπουδαίο θα είχε κάνει ασφαλώς η αρχαία Νιόβη, όπως ο Ηρακλής κι ο Μεγαλέξανδρος. Κι έμεναν με το στόμα ορθάνοιχτο μαθαίνοντας τα κατορθώματά της, ότι περηφανεύτηκε για την ομορφιά των τέκνων της και την τιμώρησαν οι αρχαίοι θεοί σκοτώνοντάς τα. Απελπισμένη τότε η Νιόβη κατέφυγε στον Σίτυλο, το βουνό της Σμύρνης, κι ικέτευσε του θεού να σπλαχνιστούν τον πόνο της, ώσπου ο Δίας τη λυπήθηκε και τη μεταμόρφωσε σε βράχο, απ' τον οποίο μέρα και νύχτα στάλαζαν πια τα δάκρυα.

* Η γραφή της Αυτοκρατορίας ήταν η αραβική. Αργότερα, ο Κεμάλ υιοθέτησε το λατινικό αλφάβητο.

Αταίριαστο για μελλοντική χρήση το όνομα, σκέφτηκαν οι περισσότερες. Θα έσβηγε μαζί με το κιορκ πασι μωρό του καϊκτοή.

Φίσκα ήταν ο μεγάλος μουσαφίρ οντάς του προέδρου τα βράδια που φιλοξενήθηκε εκεί η σπουδαία επισκέπτρια κι ο συνόδός της. Με απέραντο σεβασμό την άκουγαν οι άντρες και λέξη δεν ξεστόμισαν για τα βαριά γαλλικά τσιγάρα που κάπνιζε σαν ίση προς ίσους. Έτριβαν τα μάτια οι γυναίκες που παρευρίσκονταν στις συνάξεις, βοηθώντας την Ελπίδα και την Ανάστα, τη νύφη και τη σύζυγο του Λάζαρου αντίστοιχα, να τους τρατάρουν.

«Η Φραντσέζα έχει γυρίσει τόσα που εμείς δε θα δούμε μήτε στα ονείράτα μας. Βιλαέτια και βιλαέτια... Σμύρνη, Κιλικία, Πόντο... Παντού αρχαία χαλάσματα των δικών μας, έλεγε. Κι από μας, από το βιλαέτι μας, πέρασαν και πέρασαν...» μετέφεραν στις λιγότερο τυχερές.

Ασσύριοι, Μήδοι και Πέρσες, Έλληνες μετά την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Ρωμαίοι και Βυζαντινοί, όλοι είχαν αφήσει τα σημάδια τους στην Καππαδοκία. Κυρίως όμως την είχε σημαδέψει η καταπίεση των Τούρκων κατακτητών. Γη χριστιανουσίνης ο τόπος. Διάσπαρτα ήσαν τα καταφύγια των χριστιανών προγόνων τους, σμιλευμένα στη μαλακή ηφαιστειογενή πέτρα της περιοχής, μαρτυρώντας όσα είχαν τραβήξει ανά τους αιώνες για τη διατήρηση της πίστης τους. Κι αν είχαν χάσει τη γλώσσα τους οι πιο πολλοί, απέμεναν ακόμη μέρη όπου την κρατούσαν, να μαρτυρούν το γένος τους, όπως η ελληνόφωνη Σινασός αλλά και τα Φάρασα, που η ιδιότυπη διάλεκτός τους είχε ενσωματωμένες αρκετές αρχαιοελληνικές λέξεις.

«Τα 'παν αυτά στην ξένη οι δικοί μας; Μην και νομίσει πως λησμονήσαμε ολότελα τους δικούς και το γράψει στα κιτάπια της;» ρώτησε μια μέρα την Ανάστα, μπροστά στη βρύση, μια γυναίκα με ροδοκόκκινο πρόσωπο, σκουπίζοντας με την ξανάστροφη το μέτωπο.

Τους είχε κάψει πάλι ο ήλιος, αρχές Απριλίου. Άνοιξη και φθινόπωρο σαν αστραπή περνούσαν απ' την Καππαδοκία, που γνώριζε καλά μόνο χειμώνες και καλοκαίρια.

«Τα ήξερε καλύτερα απ' τους άντρες μας, Ανίς. Τα τράβηξε

όλα και σε φωτογραφία να τα βάλει στο βιβλίο της. Όσοι τα ξέραμε μόνο από διηγήσεις ταξιδιωτών, απομείναμε σαν χάννοι να τα κοιτάμε. Βράχοι ψηλοί σαν πύργοι κι επάνω τους σκαλισμένα εκκλησιές και σπίτια με κάτι παράθυρα μικρά σαν κουμπότρουπες».

Η αλήθεια ήταν πως είχε τρομάξει την Ανάστα εκείνη η ξεραϊλα, ενώ συνάμα είχε σφίχτει η ψυχή της μ' όσα μαρτύρια της ράτσας τους υπονοούσαν εκείνες οι απόκρυφες εκκλησιές και τα οικήματα. Και τώρα υπόδουλοι ήσαν, το γνώριζαν, όμως, δόξα τω Θεώ, τακίμαζαν με τους Τούρκους σαν καλοί γείτονες και σέβονταν ο ένας την πίστη του άλλου. Εκείνοι τα τζαμιά τους, αυτοί τις εκκλησιές τους. Κι ας ήταν πάνω τους πάντα το μάτι του ντοβλετιού. Άλλο το κράτος κι άλλο ο απλός λαός που ζούσε αδελφωμένα.

«Μη βλέπεις που χάσαμε τη γλώσσα μας. Μέσα η καρδιά μας ξέρει καλά τι είμαστε», μίλησε η Ασημίτσα, μια όμορφη μελαχρινή, φερμένη νύφη απ' τη Νεάπολη. «Της είπε ο Ευθύμης, Ανάστα, την ιστορία με τις κομμένες γλώσσες; Μη γράψει αργότερα η Φραντσέζα ότι αφήσαμε έτσι πρόθυμα την προγονική λαλιά», συμπλήρωσε ανυπόμονα.

Η Ερασμία που έστεκε δίπλα της αναρίγησε αναθυμούμενη το περιστατικό, που η ίδια είχε πρωτακούσει νιόπαντρη απ' το στόμα του κιρχελάνη* του Ευθύμη, ο οποίος φούσκωνε όλες τις ιστορίες με την οργιώδη φαντασία του. Θυμήθηκε τώρα τον Σταύρο της να γέρνει στο αυτί της και να τη διαβεβαιώνει πως είναι αληθινή ιστορία, ενώ ο Ευθύμης άρχιζε την αφήγηση:

«Λύσσαξε ένας σουλτάνος να σβήσει τη γλώσσα τη ρωμαϊκή, πιστεύοντας πως έτσι θα έχαναν και την πίστη τους πιο εύκολα οι Ρωμιοί», είχε ξεκινήσει εκείνο το βράδυ, όπως κάθονταν γύρω στο ταντούρι. «Μα ό,τι κι αν έκανε, όσο κι αν τους κυνήγησε, όσους κι αν σκότωσε, αυτοί κρατούσαν. Ένας απ' τους τσαούσηδες του τότε είχε την έμπνευση να κόψουν τις γλώσσες

* Σαρανταψεματιάρης.

τους. Έτσι, με τα μαχαίρια στα χέρια, όρμησε το ασκέρι του στο Προκόπι*. Έκοψαν λυσσασμένοι τις γλώσσες των Ρωμαίων που συνάντησαν και τις φόρτωσαν σ' ένα κάρο. Μέρες το τριγύριζαν στις πόλεις και τα χωριά της περιοχής. *Αυτό θα πάθετε όλοι, απειλούσαν, αν δε σκύψετε το κεφάλι και δεν εφαρμόσετε το φιρμάνι.* Βουνό οι γλώσσες πάνω του, σπαρταρούσαν άγρια καθώς οι ρόδες κροτάλιζαν στα καλντερίμια, λες και προσπαθούσαν ως και κομμένες να μιλήσουν ελληνικά. Έσταζαν βρύση τα αίματα απ' όπου περνούσε το κάρο και τα σκυλιά είχαν κάνει ασκέρι πίσω του, γλείφοντας τα ματωμένα σοκάκια κι ουρλιάζοντας σαν λύκοι. Από δω μας έρχεται κι η φράση *θα σου κόψω τη γλώσσα* που λέγεται ως τις μέρες μας στα τζαναμπέτικα μικρά», είχε ολοκληρώσει ο Ευθύμης.

Ύστερα απ' αυτό είχαν αφήσει τη γλώσσα τους οι Καππαδόκες, έλεγε η παράδοση, μα είχαν κρατήσει την πίστη τους. Και μέσα από αυτή την πίστη, από εκκλησιαστικούς ύμνους και ψαλμωδίες, κατόρθωσαν να βαστήξουν για αιώνες τη μνήμη του Γένους κι ας χρειάστηκε να ζήσουν σαν ποντικοί στα έγκατα της γης ή και σε ορεινές σπηλιές και καταφύγια, τελώντας Λειτουργίες σε άγιες τράπεζες σμιλεμένες σε βράχους.

Αναρίγησε και πάλι η Ερασμία, καθώς επέστρεφε στο παρόν.

«Αλήθεια είναι πως κάπνιζε σαν άντρας η Φραντσέζα;» ρωτούσε τώρα την Ανάστα μια σταφιδιασμένη εξηγτάρα με πονηρά μάτια, η Μαρίκα, σύζυγος του μπακάλη τους, του Παναγιωτάκη.

Τσιφούτηδες κι οι δύο, είχαν κερδίσει επάξια το παρατσούκλι του Καρμίρη και της Καρμίρας.

«Αλήθεια, θεία Μαρίκα! Κι οι δικοί μας όχι μονάχα δεν την κατσάδιασαν, αλλά της έδιναν και φωτιά ν' ανάψει», πετάχτηκε η νύφη της Ανάστας αντί για κείνη, και βιάστηκε να σκύψει το κεφάλι εισπράττοντας το άγριο βλέμμα της.

«Ετεψίζ!»** μουρμούρισε συνάμα η Μαρίκα. Αυτά λουζόσουν,

* Κωμόπολη της Καππαδοκίας κοντά στην Καισάρεια.

** Αδιάντροπη!

αν έδινες δικαίωμα στις νύφες· σε ντρόπιαζαν μπροστά στους άλλους. Ενώ η ίδια είχε λάβει τα μέτρα της. Σούζα είχε τη νύφη της εδώ και είκοσι χρόνια· στη σιωπή και στο αμίλητο. «Της άφηςες λάσκα τα λουριά», επιτίμησε την Ανάστα κατόπιν κι άλλαξε αμέσως ύφος: «Δεν πετάγεσαι το γιόμα να πιούμε τον καφέ, να μου πεις με λεπτομέρειες τα σχετικά με τη Φραντσέζα; Έχω ακόμη λίγο απ' αυτόν που έστειλε ο γιος μου απ' τη Μερσίνα».

Η προσφορά αιφνιδίασε την Ανάστα. Προφανώς είχε νικήσει η περιέργεια την τοιγκουνιά της, για να της προσφέρει κάτι τόσο πολύτιμο όσο ο αληθινός καφές. Συνήθως έπιναν καφέ από καβουρντισμένο ρεβίθι κι ανέμεναν την επιστροφή ή το δέμα κάποιου ξενιτεμένου να τους θυμίσει τη γεύση του αληθινού καφέ. Θα τον είχε αναμείξει η Καρμίρα μ' αυτόν του ρεβιθιού, γιατί είχε μήνα που παρέλαβε το δέμα, μα έστω και ίχνος αληθινού καφέ να περιείχε το μείγμα ήταν σπάνια απόλαυση.

Μ' αυτό κατά νου, δέχτηκε πρόθυμα την πρόσκληση.

«Ανά, να πάω τότε εγώ για τα χαρίσματα στη Φεβρωνία;» τη ρώτησε ψιθυριστά η Ελπίδα και στο καταφατικό της νεύμα στράφηκε στην Πολίτισσα. «Άρχισε τις επισκέψεις ο κόσμος, έτσι δεν είναι, Ερασμία; Να 'ρθω από σένα να πάμε παρέα;»

«Να 'ρθεις. Ολημερίς μπεινοβγαίνω έτσι κι αλλιώς μέσα εκεί, ωστόσο νυχτώσει κι αφήσει το καΐκι ο Δημητρός», συναίνεσε η Ερασμία.

Το μορλό είχε αποδειχθεί πιο ανθεκτικό απ' όσο είχαν προβλέψει όλοι τους, οπότε είχαν αρχίσει οι χωριανοί να καταφθάνουν δειλά δειλά στο χαμόσυτο, κουβαλώντας δώρα στο νεογέννητο. Ως κι η γυναίκα του Τούρκου μουχτάρη, η Αϊσέ, είχε φανεί κι είχαν ακολουθήσει κι άλλες μουσουλμάνες. Όσο για τη Φραντσέζα, που είχε βγάλει απ' τον λαιμό της τον χρυσό σταυρό για να τον περάσει στο μελλοθάνατο, τις τρεις μέρες που έμεινε στο χωριό δεν παρέλειπε να επισκέπτεται το σπιτικό και να ρωτάει τη Φεβρωνία με τα σπαστά τουρκικά της πώς είναι η αναδεξιμιά της.

«Δεν έχει δυνάμεις, αλλά βυζαίνει για λίγο κάθε που του βάζω το βυζί. Ύστερα όμως το ξερνά», απαντούσε εκείνη σκυθρωπά.

Ρεαλιστρια καθώς ήταν η Φεβρωνία, ένιωθε ήδη κουρασμένη

απ' την κατάσταση. Κλεμμένος χρόνος απ' τα γερά παιδιά της και το νοικοκυριό ήταν οι ώρες που διέθετε σ' εκείνο το κακορίζικο, προσπαθώντας κάθε λίγο και λιγάκι να το βυζάξει. Αν δεν τριγύριζαν στο σπίτι οι γειτόνισσες, θα το είχε αφήσει στη μοίρα του, σιωπηλό όπως ήταν και δεν απαιτούσε την τροφή του. Αναμενόμενο, αφού ήταν ταγμένο για τον άλλο κόσμο. Το είχε ήδη χωνέψει η Φεβρωνία και το είχε αποδεχτεί, όχι σαν τον Δημητρώ. Δεν έθιγαν το θέμα ποτέ, ωστόσο εκείνη μάντευε ότι τον έτρωγε ο καημός από τον τρόπο που στύλωνε τα βράδια το βλέμμα στο λυχνάρι κι αφαιρούνταν.

«Να τελειώνει επιτέλους, να συνεχίσει κι η ζωή μας την πορεία της!» ξέσπασε ένα απόγευμα στην Ερασμία – είχε παρέλθει πια το σαρανταήμερο. Και, διαβάζοντας τη φρίκη στα μάτια της, βιάστηκε να προσθέσει: «Δεν το νοιάζεσαι περισσότερο από μένα, Ερασμία, και μη με κοιτάς έτσι. Είναι κανόνας της ζωής καθένας ν' ακολουθεί τη μοίρα του· κι η δική του είναι αυτή, το ξέρετε όλοι».

Ένιωσε την καρδιά της να ματώνει η Πολίτισσα για το κακότυχο βρέφος, που η ίδια η μάνα του έδειχνε τόσο πρόθυμη ν' απαρνηθεί. Είχε ένα δίκιο όμως η Φεβρωνία: ήταν δύσκολη η ζωή τους κι ένα προβληματικό παιδί εμπόδιο στο γνώριμο κύλισμά της, ιδιαίτερα σ' ένα σπιτικό όπου έλειπαν οι γέροντες και δεν μπορούσαν να προσφέρουν στο μεγάλωμά του. Μαζί της το έσερνε παντού η γυναίκα, στο χωράφι, στο ποτάμι για πλύσιμο, στον μπαξέ, όπως και τη δευτερότοκη, τη Θανασούλα.

Ας γίνει ό,τι είναι γραφό, αναλογίστηκε παραιτημένα τώρα κι η Ερασμία.

Πέρασε ο καιρός κυλώντας σαν τα νερά του ποταμού. Ήρθαν κι έφυγαν χειμώνες, ανοίξεις, καλοκαίρια και φθινόπωρα κι έφτασε το 1908. Άνθιξε κι έσβηνε η γη, μάζευαν τους καρπούς της κι ετοιμάζονταν από καλοκαίρι σε χειμώνα οι άνθρωποι, θερίζοντας κι αλωνίζοντας και κουβαλώντας κριθάρια και σιτάρια στον μύλο και μπεζίρια* και σουσάμια στο ελαιοτριβείο για το λάδι τους. Ξέραιναν τα καλπάκια και τα φρούτα στα ντάμια των σπιτιών οι νοικοκυρές για το χοσάφι, την κομπόστα του χειμώνα· περνούσαν τις μπάμιες στην κλωστή και τις κρεμούσαν στα δώματα του ορόφου ή στα κελάρια, όπως και τα τσαμπιά σταφυλι, κι ετοιμάζαν τον εριστέ και τους γιοφκάδες· γέμιζαν τα τσομπλέκια με φασόλια, ρεβίθια και φακές. Έρχονταν κι έφευγαν οι ξενιτεμένοι με συνοδεία οργάνων πάντα, κροτούσαν οι χωμένοι στο πάτωμα αργαλειοί να ετοιμάσουν τα προικιά των αρραβωνιασμένων, πηγαινοέρχονταν οι χωρικοί σε επισκέψεις με αφορμή τα φωτίσματα και τα τζιχίνια και συνέχιζαν να βαστούν βδομάδα ολόκληρη τα γλέντια του γάμου. Καημοί και λύπες μα και χαρές και χοροί σε θερίσματα και τρύγους και βεγγέρες. Άλλοι γεννιόνταν, άλλοι ξενιτεύονταν, άλλοι πέθαιναν. Όχι όμως και το αδύναμο παιδί του καϊκτσή.

Ήταν απορίας άξιο πώς άντεχε, αλλά άντεχε. Χλωμό κι αδύνατο σαν στάχυ που ανέμενε το θέρισμα και κατάξανθο όπως

* Μπεζίρι: λινάρι και, παρακάτω, καλπάκια: κολοκύθια, εριστές: μακαρόνια σπιγής, τζιχίνια: δώρα αρραβώνα.

αυτό, με δυο μάτια μαβιά γεμάτα περιέργεια, λες και βιαζόταν να γνωρίσει όσο περισσότερα μπορούσε στον κόσμο αυτόν, προτού πάρει τον δρόμο για τον άλλο. Το αντιμετώπιζαν με οίκτο κι ανεκτικότητα οι άνθρωποι. Ένα αερίκό ήταν τούτο το παιδί, ένα πλάσμα περαστικό από τον κόσμο τους.

Ζαβάλ τσοτσούχ, μουρμούριζαν συναντώντας το, ενώ άλλοι δε δίσταζαν να το αποκαλούν *το μελλοθάνατο*.

Έμαθε ν' αποδέχεται το κοριτσάκι την προσφώνηση σαν κάτι φυσικό, αφού μεγάλωνε με τη γνώση ότι μπορούσε να σβήσει από μέρα σε μέρα. Μιλούσαν ελεύθερα γι' αυτό το ενδεχόμενο μπροστά στη Νιόβη η μάνα της, οι γειτόνοι, τα μεγαλύτερα αδέρφια της, ενώ στην οικογένεια είχε προστεθεί ακόμη ένα θηλυκό, η Σουλτάνα, χρονίζοντας εκείνη.

Μόνο ο Δημητρός κι η Ερασμία απέφευγαν ν' αναφερθούν στη μοίρα που το πρόσμενε, κι ας μην έφευγε στιγμή απ' το μυαλό τους. Είχε ένα παράξενο δέσιμο η Πολίτισσα με το κορίτσι κι όχι μόνο από συμπόνια. Ένωθε τούτο το παιδί λες κι ήταν η κόρη που δεν έστερξε μέχρι τότε ν' αποκτήσει. Εν αντιθέσει με τους συγχωριανούς της που είχαν περί πολλού τα αρσενικά, *της καλομοίρας το παιδί το πρώτο να 'ν' κορίτσι* έλεγαν στα μέρη της. Κι εκείνης της είχαν λάχει δυο γιοι. Κι ο δεύτερος όσο μεγάλωνε τόσο πιο δύσκολος κι απίθασος γινόταν. Θα τον ημέρευε άραγε η ζωή;

Οκτώβρη του 1908, αξημέρωτα σχεδόν, ξεκίνησε να χτυπά ο Πρόδρομος τις θύρες των σπιτιών στον ρωμομαχαλά. «Ήρθε ο καλόγερος», ανακοίνωνε βιαστικά μες στο ψυχρό φως της αυγής. «Στείλτε τα παιδιά για μάθημα». Και προχωρούσε παρακάτω σφιχτοτυλιγμένος στο σακάκι του, γιατί ο άνεμος σφυροκοπούσε με μανία πλάση κι ανθρώπους. Λύγιζαν οι ψηλές λεύκες του ποταμού δαρμένες, ξεπουπουλιασμένες προ πολλού από φύλλα, ενώ αυτά απ' τις μηλιές, τις αχλαδιές, τις καρυδιές, ωχρά κι αποκομμένα, ταξίδευαν ψηλά σαν καπνός κι ύστερα στροβιλιζόνταν παρατημένα στη γη.

Μέσα στα σπίτια οι μάνες στο άκουσμα της είδησης έστρωσαν

τον σοφρά με βιάση, φωνάζοντας στ' αγόρια τους να βιασθούν. Εκείνα, αγουροξυπνημένα και κακόκεφα, έριχναν λίγο κρύο νερό στο πρόσωπο, βύθιζαν το ξύλινο κουτάλι δυο τρεις φορές στον τραχανά από γιαρμά, άρπαζαν ένα κομμάτι ψωμί κι έβγαιναν ανόρεχτα στη φθινοπωρινή μέρα, με την εγκαταλειμμένη για μήνες πάνινη τσάντα στον ώμο. Ο ουρανός ήταν βαρύς, όπως η παλάμη του καλόγερου στην πλάτη τους, όταν δε γνώριζαν το τροπάριο, γι' αυτό και η κακοκεφιά κι η απροθυμία. Τόσους μήνες που είχε να φανεί είχαν ξεχάσει κι όσα έμαθαν, όχι μόνο όσα δεν έμαθαν από το τελευταίο πέραςμα του γέροντα Ιωήλ στον οικισμό.

«Φιλίπ!» Η Ερασμία έκπληκτη διαπίστωσε πως ο μικρός της είχε αγνοήσει το κάλεσμα κι εξακολούθησε να χουχουλιάζει κάτω απ' το χοντρό πάπλωμα.

Είχαν υιοθετήσει όλοι το *Φιλίπ* μετά την επίσκεψη της Φραντσέζας, πρώτο και καλύτερο το ίδιο το αγόρι, που την ακολουθούσε σαν σκυλάκι παντού, όσο έμεινε εκεί η ξένη.

«Φιλίπ, δε μ' άκουσες που σε φώναξα; Σήκω και θ' αργήσεις. Όλα τα παιδιά της γειτονιάς ανηφόρισαν κιόλα!»

«Δεν πάω!» Ξετρύπωνε για λίγο το κεφάλι από το πάπλωμα ο γιος της. «Προτιμώ να πάω στον μύλο να βοηθήσω...»

«Θα πας και θα πεις κι ένα τραγούδι! Δε θα μείνεις ξύλο απελέκητο!»

Ανακάθισε στο στρώμα επιτέλους ο μικρός. «Ξέρω ελληνικά, μου έμαθες εσύ! Δεν πάω!»

«Αγόρι μου!» Η Ερασμία κάθισε πλάι του στο κρεβάτι. Το δικό τους σπιτικό χάρη στα κέρδη του μύλου ήταν πιο πλούσιο από τα περισσότερα. Πέρα απ' το ισόγειο, όπου βρισκόταν ο μουσαφίρ οντάς κι οι αποθήκες, είχε και πάνω όροφο με δύο δωμάτια, ένα για το ζευγάρι κι ένα κοινό για τα δυο αγόρια, ενώ οι γέροι ξάπλωναν στον οντά. «Εγώ δεν είμαι δασκάλα. Ο γέροντας...» άρχισε να του λέει υπομονετικά.

«Ούτε εκείνος είναι δάσκαλος!» την έκοψε θυμωμένος ο Φιλίπ. «Κι έχει και βαρύ χέρι».

«Έχει βαρύ χέρι, γιατί είσαι ατίθασος! Εμπρός, σήκω, γιατί βαρύ είναι και το δικό μου χέρι!» Η Ερασμία έληξε την κου-

βέντα τελεσίδικα βγαίνοντας απ' την κάμαρα και κατέβηκε τις σκάλες απαυδισμένη.

«Εσύ φταις! Τον παραχάιδεψες!» της επιτέθηκε η πεθερά της, έχοντας ακούσει τη στιχομυθία. «Και τώρα άντε να τον μαζέψεις!»

«Γιατί το λες αυτό, μάνα; Πότε τον παραχάιδεψα;» κοίταξε πληγωμένη στο λιγοστό φως του παραθύρου την ψηλή κι αδύνατη φιγούρα της Κλεονίκης κι ύστερα έπιασε να συμμαζεεύει τα λερωμένα πιατικά. Αξημέρωτα είχαν φύγει ο άντρας κι ο μεγάλος γιος της για τον μύλο, όπως κι ο πεθερός της, που παρότα εξήντα πέντε χρόνια του δούλευε ακόμη, βαστώντας συνάμα σαν κέρβερος το κεμέρι του σπιτιού.

«Το παιδί δε μαθαίνει το σέβας με φιλιά και χάδια. Σ' το 'λεγα απ' την αρχή, μα δεν έδωσες σημασία μήτε στα λόγια μήτε στα εθίματά μας· έκαμες το δικό σου. Κι ορίστε τώρα τι τραβάμε! Ολημερίς παράπονα έρχονται απ' τον τουρκομαχαλά!»

«Δε φταίνει τα χάδια και τα φιλιά, μάνα. Ίσα τα μοίρασα στα δυο τους κι ο μεγάλος είναι τύπος και υπογραμμός. Αυτός μας βγήκε ατίθασος. Θα στρώσει όμως μεγαλώνοντας...»

«Ολατζάκ τσοτσούχ μποκουντάν μπελλί»,* είπε μπουρνιασμένη την τελευταία λέξη η Κλεονίκη και βγήκε έξω. Αυτά πάθαινες αν έπαιρνες νύφη απ' τα ξένα, όπως ο προκομμένος ο γιος της, σκέφτηκε μπαίνοντας στον μπαξέ να ξεφυλλίσει τα λάχανα. Ο μεγάλος εγγονός της, η αδυναμία της, ήταν καλό νταμάρι, αλλά ο μικρός...

Μέσα η Ερασμία ένιωσε τα μάτια της να τσούζουν. Τόσα χρόνια κι ακόμη να γίνει άρρωτη στη γλώσσα της πεθεράς της.

«Ήρθες;» έπνιξε το παράπονό της βλέποντας τον μικρό να εμφανίζεται. Ψηλός για την ηλικία του ο Φιλίπ, έμοιαζε σε όλα στον γιγαντώσιμο πατέρα του εκτός απ' τον χαρακτήρα. Ο Σταύρος ήταν ήρεμος άντρας. Δυνατός αλλά ήρεμος. Σ' αυτό του έμοιασε ο Μιχάλης τους, που είχε πάρει το δικό της σουλούπι κι έτσι ήταν πιο μικρόσωμος απ' τον μελαχρινό σύζυγό της. «Πάρε

* «Το τι θα γίνει το παιδί φαίνεται απ' το σκατό του».

μια βούκα ψωμί στο χέρι και τράβα!» πρόσταξε τώρα τον μικρό.

«Δε θέλω να φάω!» αρνήθηκε μουτρωμένος, ψάχνοντας συνάμα ανάμεσα στα μιντέρια του *σεντιριού*, του χτιστού καναπέ, τη σφεντόνα του. Τη βρήκε και την έχωσε στην τσέπη του φαρ-διού παντελονιού του.

«Άσ' την αυτή! Όλο μπελάδες είμαστε εξαιτίας της!»

«Δε φεύγω δίχως τη σφεντόνα μου!» αγρόισε το αγόρι καρφώνοντας τα μαύρα μάτια του επάνω της.

Την έκαναν λιώμα πάντα αυτά τα μάτια. Αναστέναξε κι ένα γλυκόπικρο συναίσθημα την έπνιξε. «Αγόρι μου!» άπλωσε το σκασμένο χέρι της στα μαλλιά του. Με άγριο θάμνο έμοιαζαν. «Κοίτα να έχεις το μυαλό στο κεφάλι σου. Δεν αντέχω άλλο...»

«Στο κεφάλι το έχω», δήλωσε εκείνος και τα μάτια του άστραψαν. «Εσύ μου έμαθες όσα γίνθηκαν πριν χρόνια. Εσύ μου μίλησες για την Αγία-Σοφιά και τον μαρμαρωμένο βασιλιά... Μη μου τ' αλλάζεις τώρα».

«Και φταιν αυτοί οι αγαθοί άνθρωποι στον τουρκομαχαλά για όσα σου έχω πει και τα 'χεις βάλει μαζί τους; *Σεϊτάν-ογλάν** σε φωνάζουν, το ξέρεις; Κι ο πατέρας σου βαρέθηκε ν' ακούει παράπονα και να σε καταχερίζει. Βάλε μυαλό, αγόρι μου... Βάλε μυαλό! Μ' αυτούς είναι η ζωή μας, μην τη δυσκολεύεις!»

Την κοίταξε θυμωμένος ο γιος της κι ύστερα έγενεψε ανεπαίσθητα. «Να φύγω τώρα; Εσύ έλεγες πως δεν πρέπει ν' αργήσω...»

«Πήγαινε», έδωσε την άδεια εκείνη κουρασμένα. «Έλα, φεύγα...»

Τον κοίταξε απ' το παράθυρο ν' ανηφορίζει με κρυφή περηφάνια και φόβο η Ερασμία. Τον καμάρωνε, αλλά της έσφιγγε συνάμα την καρδιά το πείσμα κι η ξεροκεφαλιά του.

Σαν χάθηκε το αγόρι στο σοκάκι, έριξε πάνω της ένα σά-λι και πετάχτηκε στο γειτονικό σπίτι να δει τι γίνεται η μικρή, γνωρίζοντας πως η Φεβρωνία είχε φύγει χαράματα με τα άλλα τρία για το αμπέλι.

* Διαβολόπαιδο.

«Νιόβη! Πού είσαι, τζιγέρι μου;»

Η πόρτα έσκουξε προειδοποιώντας για την επίσκεψη, απόκριση όμως δεν πήρε. Παρ' όλ' αυτά προχώρησε στο χαμηλό δώμα αφήνοντας έξω τα ναλιά*. Το ταντούρι ζέσταινε και το ζυμάρι περιμένε παράμερα να ψηθεί πάνω του, πλασμένο ήδη σε μικρές πίτες, δουλειά που αναλάμβανε η μικρή. Λιανό όπως ήταν κι ευαίσθητο, δεν το τραβολογούσαν στα χωράφια. Ήταν παράλογο να έχουν απαιτήσεις από ένα πλάσμα που κρεμόταν σε μια κλωστή απ' τη ζωή, κι έτσι η Φεβρωνία το άφηνε πίσω να πράξει τα ελάχιστα.

Η γυναίκα ανακάλυψε το κοριτσάκι να κοιμάται στην ξύλινη σκάφη του ζυμώματος και στάθηκε να το κοιτά ψυχοπλακωμένη. Οι φλέβες ξεχώριζαν σαν αχνογάλανα μονοπάτια κάτω απ' τη διάφανη επιδερμίδα κι οι σκούρες βλεφαρίδες σκίαζαν το αδυνατισμένο προσωπάκι σαν απειλητικές φτερούγες. Απέφυγε να το ξυπνήσει. Έριξε μόνο πάνω του ένα χράμι να το προφυλάξει και πήγε να βρει τον Δημητρώ.

Καθόταν σε μια πέτρα πλάι στο καΐκι του ο άντρας και κάπνιζε ένα τσιγάρο, αναριγώντας στο φτηνό σακάκι του.

«Μέραμπα», την καλημέρισε βλέποντάς την και δυο τολύπες καπνού ξέφυγαν μαζί με τις λέξεις απ' το στόμα του. Λίγο παρακεί κάποιοι Τούρκοι συγχωριανοί τους έστεκαν συζητώντας πλάι στα φορτωμένα με καλάθια μούλάρια τους.

«Μέραμπα, Δημητρώ».

«Έφυγε ο μικρός σου για το μάθημα;»

«Έφυγε. Με ζόρια, αλλά έφυγε. Το δικό σου καΐκι κουβάλησε τον γέροντα αξιμέρωτα;»

«Το δικό μου. Δεν είναι όμως ο Ιωήλ. Νέος είναι αυτός. Τα μούτρα του ασπράφτουνε. Και τα μαλλιά του μαύρα σαν κατράμια. Μας άφησε χρόνους, λέει, ο γέροντας. Είχε πατήσει τα εβδομήντα, βλέπεις, προ πολλού».

«Ο Θεός ας τον αναπάψει κι ας με συγχωρέσει. Είχε γερό χέ-

* Τσόκαρα.

ρι· τα αγρίευε τα παιδιά και τούτη η δουλειά δε θέλει αγριάδες».

«Δίχως αγριάδες άδικο πάει ο κόπος τους».

«Άδικο πάει έτσι κι αλλιώς, όπως κάνουν μάθημα στη χάση και στη φέξη». Η Ερασμία έκλεισε σφιχτά την εσάρπα γύρω της. Δυνατότερος της φάνηκε ο αγέρας στο πέρασμα του ποταμού, και τα σταχτιά νερά την αγρίευαν όπως καθρέφτιζαν τον μελανή ουρανό. «Πήγα να δω τι κάνει το παιδί», άλλαξε θέμα, κι ο Δημητρός έγεννε μ' ευγνωμοσύνη.

«Θα πεταγόμεν κι εγώ σε λίγο, γιατί άργησε να φανεί. Ξέρεις πως της αρέσει να χαζεύει τα καΐκια στο ποτάμι».

Το σάλι φόρτωσε στην απέναντι όχθη μια βοϊδάμαξα και τους επιβάτες της κι άρχισε να κινείται αργά. Το τριξίμο της τροχαλίας συνόδευε τώρα τη συζήτησή τους.

«Δημητρώ, το βρήκα να κοιμάται πάλι μέσα στη σκάφη», είπε η Ερασμία και το βλέμμα του άντρα μαύρισε.

«Το κάνει συχνά απ' την κηδεία του μικρού Σεμπέκογλου και μετά. Τα είδε όλα από κοντά. Από τότε ξεκίνησε να κουρνιάζει στο σκαφίδι».

«Ξέρω. Θέλει να μάθει πώς είναι στο κασόνι. Πώς θα είναι όταν κι αυτό...» σταμάτησε πνιγμένη. Ήταν σωστό ένα παιδί να σηκώνει όσα κι ένας μεγάλος ακόμη αδυνατεί; Η έννοια του θανάτου έσκιαζε ως και τους γέροντες, που είχε περάσει η ζωή τους κι όφειλαν να έχουν φιλιώσει με την ιδέα του. «Σκεφτόμουν ψες...»

«Σαν τι;»

«Να... άντεξε περισσότερο απ' όσο περιμέναμε το παιδί, οπότε... Αν ζητούσατε λίγη βοήθεια; Αν το πηγαίνατε στον Αϊ-Νικόλα;»

«Τι να το κάνει ο Αϊ-Νικόλας, Ερασμία; Εκείνος θεραπεύει τους αλαφροϊσκιωτους κι η μικρή δεν είναι αλαφροϊσκιωτη. Το μυαλό της είναι ξυράφι», αμφισβήτησε ο Δημητρός την ιδέα να γυρέψουν βοήθεια απ' τον Αϊ-Νικόλα, που είχε τη φήμη πως θεράπευε τους αλαφροϊσκιωτους και στον οποίο ήταν αφιερωμένη η μια από τις δύο εκκλησίες του Τσουχούρ. Γνώριζε πως κι οι Τούρκοι ακόμη προσέφευγαν στη χάρη του, μα η μικρή δεν ήταν για κει· δεν έβλεπε στοιχειά.

«Δεν είναι, πράγματι, Δημητρώ», συμφώνησε η Ερασμία. «Όμως, καθώς αλαφροπατά σ' αυτή τη γη, έλεγα...» Σταμάτησε, βλέποντας δυο τσορμπατζήδες να ζυγώνουν στο καΐκι τυλιγμένοι στα καφτάνια τους*. «Πάντως κακό δε θα του κάνει. Σκέψου το», ολοκλήρωσε βιαστικά.

«Θα το σκεφτώ», υποσχέθηκε εκείνος ήσυχα.

Του έστρεψε πια την πλάτη η γυναίκα κι άρχισε ν' ανηφορίζει σκεπτική, ως τη στιγμή που το παιδικό χέρι άγγιξε το φουστάνι της. Γύρισε ξαφνιασμένη κι αντίκρισε τη Νιόβη. Αλαφροπατούσε όντως τούτο το παιδί στη γη. Κανείς δεν το έπαιρνε είδηση σαν πλησίαζε.

«Πέρασα απ' το σπίτι μα κοιμόσουν», της μίλησε γλυκά. «Τι σου 'πε η μάνα σου να κάνεις πέρα απ' το να ψήσεις τους μπαζιλαμάδες;**»

«Θα φτιάξω ούνασι*** αργότερα. Είναι στο σπίτι ο Φιλίπ ή έφυγε για τον μύλο;» την κοίταξε με αγωνία η μικρή και τα μαβιά της μάτια φάνταξαν πελώρια στο χλωμό της προσωπάκι.

Η Ερασμία χαμογέλασε. Είχε αδυναμία στον μικρότερό της η Νιόβη και συχνά τον έπαιρνε στο κατόπι, γεγονός που κάποιες φορές τον εκνεύριζε, αν και γενικά ήταν ασυνήθιστα ανεκτικός μαζί της.

«Πήγε στην εκκλησία για μάθημα, τζιέρι μου».

«Θα πάω κι εγώ τότε...»

«Να κάνεις τι εσύ στο σχολείο; Δε σου φτάνουν τα μαθήματα που σου κάνω εγώ;» χαμογέλασε η γυναίκα.

«Είναι αλλιώς εκεί, λένε τ' αγόρια. Φεύγω!»

«Άδικος κόπος!» είπε η Ερασμία, αλλά το κορίτσι χανόταν κιόλας σαν πουλί στην ανηφόρα, σπρωγμένο θαρρείς από τον άνεμο.

Αναστέναξε παραιτημένη. Ας ήταν. Θα το εμπέδωνε μόνο του, βλέποντας πως δεν υπήρχε άλλο κορίτσι μέσα εκεί, ότι

* Χοντρά παλτά με γούνινους γιακάδες.

** Είδος πίτας.

*** Φαγητό με βάση τη φακή.

το σχολείο δεν ήταν για τα θηλυκά σε τούτο το κουτσοχώρι.

Λαχάνιασε η Νιόβη στη λιγοστή διαδρομή μέχρι τον περίβολο της μικρής εκκλησίας. Οι αντοχές της ήταν ελάχιστες κι εξαπλούνταν σύντομα, δίχως αυτό να την πτοεί. Έτσι και τώρα κοντοσπάθηκε, παίρνοντας μερικές βαθιές ανάσες να συνέλθει, κι ύστερα προχώρησε στην εκκλησία κάτω απ' το γεμάτο περιέργεια βλέμμα του προέδρου τους του Λάζαρου.

Ο σεβάσμιος άντρας με το πλούσιο λευκό μουστάκι είχε πιάσει την κουβέντα με τον Τούρκο ομότιμό του στη μέση της στενής πλατείας, κοντά στο κονάκι του και την ψηλή λεύκα όπου συνήθιζε να αράζει το καλοκαίρι και να επιλύει τις αντιδικίες των Ρωμιών συγχωριανών.

«Τι κάνει αυτό...» μουρμούρισε τώρα απορημένος.

Ο Αχμέτ, εξίσου χιονισμένος με τον Λάζαρο, στράφηκε περιέργως. Μόλις που πρόλαβε να δει το κορίτσι να τρυπώνει στον ιερό αυλόγυρο.

«Για πού το 'βαλες, γκουζούμ;»

Ο καντηλανάφτης εμφανίστηκε μπροστά στη μικρή, καθώς πάσχιζε εκείνη ν' ανοίξει την παλιά τοξωτή πόρτα, μα η Νιόβη δεν υποχώρησε στο επιτιμητικό του βλέμμα.

«Θέλω να πάω στο μάθημα», δήλωσε θαρρετά.

«Ολάν, αγόρι είσαι; Το μάθημα είναι για τ' αγόρια», άρχισε να λέει ο Πρόδρομος, κι εκείνη τη στιγμή ορθάνοιξε η πόρτα κι η ψηλόλιγνη φιγούρα του καλόγερου έφραξε τη χαμηλή είσοδο.

Γύρω στα είκοσι πέντε ο Χρυσόστομος, με λαμπερά μάτια και κατάμαυρα γένια και μαλλιά, κοίταξε έντονα το κοκαλιάρικο κορίτσι μπροστά του κι ύστερα ζήτησε να μάθει τι συμβαίνει.

«Θέλει να μπει μέσα, πάτερ, και της εξηγήσω...»

«Να μπει. Μοιάζουν με καταδικασμένα τούτα εδώ, και μια εθελόντρια ίσως τους ξυπνήσει το φιλότιμο».

Η δυνατή φωνή του έφτασε μέχρι το σημείο όπου έστεκαν οι δυο μουχτάρηδες, ωστόσο ο Λάζαρος δεν αντέδρασε, γεγονός που παραξένεψε τον εβδομηντάχρονο Αχμέτ.

«Κεχαγιά, θ' αφήσεις να μπει κορίτσι στο μάθημα;» τον ρώτησε.

Εκείνος χαμογέλασε καθησυχαστικά. «Δεν κινδυνεύουν οι

παραδίδεις μας απ' το αδύναμο του καϊκτοσή», μουρμούρισε κι έστρεψε ξανά τη συζήτηση στο θέμα της επιλογής των αγροφυλάκων που τους απασχολούσε.

Μες στη χαμηλοτάβανη εκκλησία η Νιόβη έψαξε με το βλέμμα τον Φιλίπ, ενώ ο καλόγερος έπαιρνε πάλι θέση στο κέντρο της. Τα αγόρια, καθισμένα σε ξύλινους πάγκους μπροστά του και με τα εκκλησιαστικά βιβλία τοποθετημένα στα γόνατα, κοίταξαν το κορίτσι με περιέργεια ανάμεικτη με κάποιο δέος να σπεύδει πλάι στον σκυθρωπό Φιλίπ. Τα περισσότερα θα έδιναν ό,τι είχαν και δεν είχαν ν' αποφύγουν τούτο το μαρτύριο κι αυτό το ισκιερό ερχόταν οικειοθελώς;

«Για σένα ήρθε!» ψιθύρισε πειραχτικά στο αυτί του Φιλίπ ο Γιάκοβας, που ως καρδιακός του φίλος γνώριζε το χούι της μικρής να τον παίρνει στο κατόπι. «Σιγά μην ήρθε για το μάθημα».

Εκείνος τον κοίταξε ενοχλημένος και τραβήχτηκε παραμέσιστα να καθίσει η Νιόβη. «Τι θες εσύ εδώ;» γρύλισε ανάμεσα στα δόντια του, αλλά αναγκάστηκε να σωπάσει στο καυτό βλέμμα του καλόγερου.

Μόνο όταν μαρμάρωσαν όλοι κάτω από κείνο το βλέμμα απευθύνθηκε ο άντρας στη νέα του μαθήτριά. «Πώς λέγεσαι, παιδί μου;»

«Νιόβη Καρατζά».

Η κοριτσιίστικη φωνή ακούστηκε σιγανή μα καθαρή. Έγνεψε επιδοκιμαστικά ο Χρυσόστομος.

«Το βλέπετε τούτο το κορίτσι;» την έδειξε με το δάχτυλο, μιλώντας πάντα τουρκικά. «Είναι ολοφάνερο ότι καίει στην ψυχή του η όρεξη για μάθηση, φλόγα που δε μοιάζει να υπάρχει σ' εσάς. Ελπίζω να γίνει παράδειγμα προς μίμηση, λοιπόν, και να δω μεγαλύτερη προθυμία εκ μέρους σας. Έχεις ευχητάριο, παιδί μου; Χαρτί και μολύβι;»

Στο διπλό αρνητικό νεύμα της Νιόβης ο καλόγερος έψαξε μέσα στον τορβά του, ανέσυρε ένα παλιό εκκλησιαστικό βιβλίο κι ένα τετράδιο απ' το οποίο έσκισε ένα φύλλο χαρτί, αντικείμενα τα οποία ακούμπησε στα χέρια της μαζί με ένα μικρό, καλοξυσμένο μολύβι.

«Όποιος πηγαίνει δίχως αυτά στο σχολείο, είναι σαν στρατιώτης που πάει στον πόλεμο άοπλος», απευθύνθηκε κυρίως στα αγόρια που τον παρακολουθούσαν καχύποπτα. Τούτος ο νέος ιερωμένος έδειχνε διαφορετικός από τον προηγούμενο, που τους δίδασκε μόνο τροπάρια, έχοντας έτοιμες τις βεργιές στο στραβοπάτημα. «Όπως σας έλεγα νωρίτερα, η γλώσσα που διδάσκεστε μέσα απ' τα ευχητάρια είναι η γλώσσα των προγόνων μας. Είναι αυτή που θα σας δέσει με την ιστορία μας, που θα θυμίσει... Τι θες, άνθρωπέ μου;»

Ο καλόγερος διέκοψε τον λόγο του βλέποντας τον καντηλανάφτη να εισβάλει ξεροβήχοντας.

«Γέροντα, είναι έξω ένας ζαπτιές* κι έλεγα μήπως αυτά που λες... ακούγονται...»

Έγνεψε με το χέρι ο Χρυσόστομος *καλά, καλά*. Είχε παρασυρθεί, λησμονώντας πως είναι στο μείντάνι η εκκλησιά κι όχι απόμερα, όπως στο προηγούμενο χωριό. Υπόδουλοι ήσαν κι η κατάσταση έχρηζε προσοχής. «Ελάτε, βγάλτε τα προσευχητάρια να ψάλουμε», πρόσταξε, αποφασίζοντας ν' αφήσει γι' αργότερα τα σχετικά με το γένος και την Ιστορία, αφού πρώτα συνεννοηθεί με τον καντηλανάφτη να βαστά τσίλιες και να του χτυπά συνθηματικά, όποτε υπήρχε χρεία.

Λίγο αργότερα οι αγορίστικες φωνές, άτσαλες και αδέξιες, ανακατεύονταν με το γουργούρισμα των νερών στην κεντρική βρύση, φανερώνοντας πόσο ανοίκεια ήσαν τα ελληνικά στα χείλη των παιδιών.

Σαν έληξε το μάθημα, το σμάρι των μαθητών σκόρπισε ξαλαφρωμένο με φωνές και ξεφωνητά στα χωμάτινα σοκάκια. Μόνο του το κορίτσι ζύγωσε τον καλόγερο, που μάζευε σκεφτικός τα πράγματά του, και του έτεινε το ευχητάριο.

«Κράτησέ το», της είπε αυτός, αγγίζοντας απαλά το κεφάλάκι με τις ξέθωρες κοιτίδες. «Θα μου το επιστρέψεις σαν μεγαλώσεις και τελειώσεις το σχολείο, για να περάσει και σε άλλα

* Χωροφύλακας.

χέρια, ελπίζω κοριτσιόστικα σαν τα δικά σου, Νιόβη Καρατζά».

Τον κοίταξε αμίλητη για λίγο η μικρή μ' ένα βλέμμα παράξενο. Πρώτη φορά άπλωνε κάποιος μπροστά της ένα μέλλον που δεν το σκίαζε η έλευση του θανάτου κι η αίσθηση γλύκανε την ψυχή της. Μπορεί να την είχε οδηγήσει εκεί η λαχτάρα να συναντήσει τον Φιλίπ, μα τώρα, καθώς έφευγε, μια νέα λαχτάρα γεννιόταν μέσα της.

Έξω τα παιδιά εξαφανίζονταν στα στενά με την πάνινη τσάντα ν' αναπηδά χαρούμενα στο πλάι του κορμού. Με μια ματιά η Νιόβη διαπίστωσε πως ο Φιλίπ είχε χαθεί κι αποφάσισε να επιστρέψει σπίτι. Είχε να βράσει το *ούνασι* κι έπειτα θα στρώνονταν να μάθει όσα διδάχτηκαν.

Πίσω της ο καντηλανάφτης τρύπωσε σκυφτός στην εκκλησία.

«Πάτερ Χρυσόστομε, ο μουχτάρης μας ο Λάζαρος σε καλεί στον οντά του. Είναι εκεί κι η δημογεροντία με τον παπά», μουρμούρισε νιώθοντας το σπινθηροβόλο βλέμμα του καλόγερου να τον ζεματά. «Αυτό είναι!» του 'δειξε λίγο αργότερα το ψηλό κονάκι του προέδρου στην άκρη της πλατείας, κι ο ρασοφόρος κατευθύνθηκε στο αρχοντικό, τραβώντας τα βλέμματα όλων με το παράστημά του.

Τα μαύρα του ράσα πλατάγιζαν στο φύσημα του αγέρα επιβλητικά διασχίζοντας την πλατεία κι οι τρεις γυναίκες, που γέμιζαν τις στάμνες στην κεντρική βρύση, έτρεξαν να πάρουν την ευχή του βλέποντάς τον.

«Ο Θεός μαζί σας», ευχήθηκε αυτός, ενώ κοντουσεκόταν.

Ο μουσαφίρ οντάς ήταν ζεστός. Έκαιγε η φωτιά στη διακοσμημένη με πορσελάνινα πλακάκια σόμπα που είχε στείλει ο γιος του Λάζαρου απ' τα Άδανα, όπου είχε το μαγαζί του, σκορπίζοντας μια καλοδεχούμενη θαλπωρή μετά τον κρύο ανασασμό του ανέμου. Στους στολισμένους με χειροποίητα κιλίμια και μιντέρια χτιστούς καναπέδες του μουσαφίρ οντά κάθονταν κιόλας ο παπάς και κάποιοι λίγοι άντρες, που έσπευσαν να σηκωθούν αντικρίζοντάς τον.

«Χαιρόμαστε που σ' έχουμε εδώ, πάτερ», τον υποδέχθηκε ο Λάζαρος, πριν του συστήσει τους υπόλοιπους δημογέροντες.

«Απουσιάζουν ορισμένα από τα μέλη της δημογεροντίας, μα θα τους γνωρίσεις σε λίγες μέρες που θα επιστρέψουν απ' το ταξίδι τους», πρόσθεσε, ενώ ο καλόγερος καθόταν πλάι στον ιερέα, με τον οποίο είχαν ήδη γνωριστεί.

Αμέσως μετά δέχτηκε ευχαρίστως τον καφέ που του πρόσφερε με το χέρι στο στήθος, όπως επιβαλλόταν, η χαμηλοβλεπούσα Ελπίδα.

Ο οικοδεσπότης περίμενε ν' αποχωρήσει η νύφη του και να γευτεί την πρώτη ρουφηξιά ο καλόγερος, πριν δώσει σήμα να ξεκινήσει η κουβέντα.

«Λοιπόν, πάτερ; Πώς τα βλέπεις τα πράγματα με τα παιδιά μας;»

«Καλά πάντως δεν είναι. Απρόθυμα έδειχναν να μάθουν τη γλώσσα των προγόνων τους», ήρθε αυστηρή η απάντηση του Χρυσόστομου.

Ο ιερέας δίπλα του αναδεύτηκε αμήχανα, νιώθοντας ότι εκείνον έπαιρναν τα σκάγια. «Ό,τι μπορώ κάνω, όποτε μαζεύονται. Όσο για τον γέροντα Ιωήλ, φαινόταν στη χάση και στη φέξη».

«Δε σε κατηγορώ, παππούλη. Δεν είσαι δάσκαλος. Όπως δεν ήταν ούτε κι ο γέροντας», μίλησε καθησυχαστικά ο νεοφερμένος.

«Εσύ, καλόγερε;» ρώτησε ένας μεσήλικας με ψαρά μαλλιά και σμιχτά ολόμαυρα φρύδια, ο Αβεσσαλώμ. «Εσύ σπούδασες δάσκαλος;»

«Σπούδασα. Και θα προσφέρω όσα δύναμαι. Μα δυστυχώς δε θα βρίσκομαι παρά περιοδικά εδώ».

Ο πρόεδρος τον κοίταξε για λίγο με μισόκλειστα μάτια, πριν παρατηρήσει ήσυχα. «Τι να κάνουμε... Προσαρμοζόμαστε με ό,τι αποφασίζει το μοναστήρι αναγκαστικά».

Το έντονο βλέμμα του καλόγερου καρφώθηκε πάνω του σαν μαύρο στείλιάρι. «Έναν δικό σας δάσκαλο, αυτό χρειάζεστε, κεχαγιά. Ένα παιδί ξύπνιο που θα το στείλετε να σπουδάσει με δικά σας έξοδα στη Σинаσό ή στο Ζιντζίντερε. Και να φροντίσετε να χτίσετε ένα σχολείο στο μεταξύ, όπως κάνουν στ' άλλα μέρη. Ημίμετρα δε χωρούν στη μάθηση».

«Με τι λεφτά; Θέλει πολλά για να χτιστεί ένα σχολείο», πετάχτηκε θορυβημένος ο Παναγιωτάκης, που είχε υποχρεωθεί να εγκαταλείψει το μπακάλικο στα χέρια του παραγιού του και να προσπρέξει στην πρόσκληση του προέδρου. Μα εκεί που ανησυχούσε μήπως τον κλέψει το παιδί καμιά δεκάρα, τώρα διαφαινόταν άλλη, μεγαλύτερη αφαίμαξη.

Τα μικρά του μάτια, βαθιά χωμένα στις κόγχες, κοίταξαν με κρυφή οργή τον ρασοφόρο που απαντούσε ατάραχος: «Με έρvano απ' τους ξενιτεμένους σας κι αναμεταξύ σας, όπως όλοι! Έτσι θα τα μαζέψετε».

«Εκείνοι είναι πλούσιοι. Κι οι ξενιτεμένοι τους έχουν μεγάλες επιχειρήσεις στο Καραμάν, στη Σμύρνη...» αντείπε νευρικά ο Καρμύρης.

«Κάνετε εσείς την αρχή και βλέπετε. Δίχως αρχή δεν έχει και συνέχεια». Ο καλόγερος απίθωσε το φλιτζάνι στον χαμηλό σοφρά και κοίταξε τα σκυθρωπά πρόσωπα των δημογερόντων. «Μη διατάζετε να βάλετε το χέρι βαθιά στην τσέπη, χριστιανοί! Είστε οι ταγοί εδώ και το σχολείο είναι η μεγαλύτερη επένδυση για τους ανθρώπους σας και για το γένος!»

Ανατρίχιασε ο μπακάλης στα λόγια αυτά και το μουστάκι στο πάνω χείλος του ανασηκώθηκε σαν τρίχα γάτας απ' την τρομάρα. Ανέσυρε βιαστικά το στρογγυλό ρολόι του απ' την τσέπη.

«Βαχ, βαχ, βαχ, πώς περνά η ώρα! Εγώ πρέπει να σας αφήσω. Έχω το μαγαζί... το ξέρετε. Τα κάνει μαντάρα ο παραγιός, σαν μένει μόνος», δικαιολογήθηκε.

Μόλις έκλεισε η πόρτα πίσω του, οι υπόλοιποι κοιτάχτηκαν διστακτικοί. Ένα σχολείο χρειαζόταν λεφτά για να χτιστεί, όχι αστεία. Λεφτά που θα έβγαιναν απ' τη δική τους τσέπη, μια κι ήσαν οι ευπορότεροι.

«Κάτι ακόμη, τσορμπατζήδες μου», άλλαξε αίφνης θέμα ο καλόγερος. «Κορίτσια δεν είδα στο μάθημα. Μονάχα ένα μικρό φάνηκε...»

Σιγή υποδέχθηκε τη δήλωση, ενώ συνάμα όλα τα βλέμματα στρέφονταν στον πρόεδρο. Εκείνος πήρε μια μεγάλη ρουφηξιά αρωματισμένου ατμού απ' τον ναργιλέ του, τον φύσηξε αργά κι

ύστερα είπε ήρεμα: «Ήθελα να σου μιλήσω κι εγώ γι' αυτό, πάτερ. Δε στέλνουμε θηλυκά στο σχολείο εδώ».

«Γιατί αυτό;»

«Γιατί;» πετάχτηκε ο Αβεσσαλώμ θορυβημένος. «Μα... είναι γυναίκες!»

«Ουκ άρσεν ή θήλυ· πάντες γαρ εν εσμέν», σχολίασε με βροντερή φωνή στα ελληνικά ο καλόγερος. «Με λίγα λόγια, άντρες και γυναίκες ίσα μας έφτιαξε ο Θεός».

«Τι λες, παπά μου;» πετάχτηκε σαν να τον τσίμπησε κεντρί ο Θόδωρος, ένας καλοστεκούμενος άντρας με μπάκα, και το μαύρο φέσι στο κεφάλι του τραμπολίστηκε απ' τη φούρκα με την οποία έσπευσε να απαντήσει. «Τον μπελά μας θαρρείς γυρεύουμε; Καλά είναι όπως είναι τα θηλυκά. Ως γνωστόν, αν αυξήσουν οι γνώσεις τους, θ' αυξήσουν κι οι απαιτήσεις τους και τότε... τρέχα γύρευε», δήλωσε και πια ξέσπασε πανδαιμόνιο.

Βρίσκοντας ευκαιρία να ξεχαστεί διά παντός το θέμα του εράνου, ακόμη δυο δημογέροντες πετάχτηκαν όρθιοι κι άρχισαν ν' αγορεύουν για τη θέση των θηλυκών και τα εθίματα που καλό ήταν να μένουν ως έχουν. Αντέτεινε τα δικά του ο καλόγερος κι ανέμιζαν καθώς μιλούσε τα φαρδιά μανίκια του αντεριού σαν φτερούγες τιμωρού αγγέλου, ενώ ο παπα-Αβραάμ δίπλα του στεκόταν φρόνιμα σιωπηλός.

Συνέχισε αρκετά λεπτά ο σαματάς, ώσπου κάποια στιγμή σηκώθηκε ο οικοδεσπότης, χτυπώντας χάμω το μπαστούνι του.

«Αυτά δε γίνονται με το ζόρι, παπα-Χρυσόστομε», δήλωσε σκυθρωπός. «Καλή είναι η μόρφωση, δε λέω, μα εδώ μήτε τα αρσενικά μας δε μαθαίνουν γράμματα. Λίγα καραμανλήδικα, δυο τρεις ευχές και τις τέσσερις πράξεις της αριθμητικής, που ανάθεμα αν τις κάνουν σωστά κι αυτές. Ας λύσουμε το πρόβλημα αυτό πρώτα κι ύστερα βλέπουμε τι κάνουμε με τα θηλυκά. Για την ώρα, όποιος θέλει να στείλει το κορίτσι του στο σχολείο, όσο θα βρίσκεσαι εδώ, δεν έχει παρά να το κάνει. Από τη δημογεροντία πάντως δεν πρόκειται να ζοριστεί για να το πράξει. Τα υπόλοιπα, που έθεσες, τα βλέπουμε εν καιρώ», έδωσε τέλος στο ζήτημα.

«Κακός μπελάς μάς βρήκε με τούτον τον καινούργιο», συζητούσαν για μέρες στον οικισμό, μα ευτυχώς ήρθε ο χειμώνας και τους απόκοψε απ' όλα· κι από καλογήρους κι από μαθήματα κι από ειδήσεις.

Βαρύς ο ευλογημένος στην Καπαδοκία, που ήταν κλεισμένη στα ενδότερα της Ανατολίας. Λευκός σαν το τυρί κι ασήκωτος σαν το πάπλωμα με το οποίο σκεπάζονταν στα μουχαμπέτια γύρω απ' το ταντούρι επισκέπτες και οικοδεσπότες. Ενώ τα παιδιά έπαιζαν με το κότσι παράμερα, έδιναν κι έπαιρναν οι αμανέδες, τα παραμύθια κι οι ιστορίες ανάμεσα στους ενηλίκους. Ο δε κιρχελάνης, ο μεγαλύτερος και πιο επιδέξιος παραμυθάς του οικισμού, περιζήτητος γινόταν τέτοια εποχή. Απ' το στόμα του κρέμονταν στα σπίτια, όπου περιφερόταν, να ρουφήξει σαν μπεκιάρης που ήταν λίγη ρακή, τραχανά ή, αν ήταν τυχερός, κανένα πιάτο *ταβούκ τσορμπά**, όπως εκείνο το γεναριάτικο βράδυ του 1909 στο σπίτι του Σταύρου. Έξω ο χιονιάς στοίβαζε καινούργια στρώματα, ο αγέρας ψέλλιζε τις δικές του έγνοιες, μα στο πλούσιο σπιτικό οι νοικοκυραίοι με τις γειτονικές οικογένειες του καϊκτσή και του Δεμιρτζόγλου είχαν στρωθεί γύρω απ' το ταντούρι, κουκουλωμένοι ως τους ώμους από το ύφασμα που σκέπαζε το ιδιόμορφο αυτό μέσον θέρμανσης, ενώ ως και τα παιδιά είχαν αφήσει τα παιχνίδια και τουρτούριζαν στριμωγμένα πλάι στους μεγάλους.

Ρούφηξε την πρώτη γουλιά της καυτής κοτόσουπας ο κιρχελάνης και δάκρυα γέμισαν τα μάτια του. «Αχ! Μ' έκαψε η ευλογημένη!» αναστέναξε. «Βλέπετε, εγώ σας προειδοποιώ, μην την πάθετε όπως ο Νασιρεντίν Χότζας απ' την ίδια τη γυναίκα του», συνέχισε πονηρά και μικροί μεγάλοι τέντωσαν τ' αυτιά, οσμιζόμενοι καινούργια ιστορία.

«Τι έκανε η Χότζαινα στον άντρα της;» ρώτησε ο γερο-Μιχάλης.

«Κάτι που, αν σ' το 'κανε η δική σου γυναίκα, Μιχάλη, θα

* Κοτόσουπα.

την ξυλοφόρτωνες. Μα κείνος πήρε αλλιώς την εκδίκησή του!»

Ο Ευθύμης διαπίστωσε με ικανοποίηση πως είχε τραβήξει την προσοχή του ακροατηρίου του, όπως σκόπευε κι όπως άρμολζε σ' έναν καλό αφηγητή.

«Του είχε φτιάξει, που λέτε, μια κρύα βραδιά, σαν τη δική μας, κοτόσουπα η Χότζαινα κι είχαν καθίσει στον σοφρά να τη ρουφήξουν, να ξεσταθεί το κοκαλάκι τους. Βιαστική όπως όλα τα θηλυκά εκείνη, πήρε την πρώτη ρουφηξιά. Ξεφλουδίστηκε η γλώσσα της απ' το ζεμάτισμα κι ο πόνος έφερε δάκρυα στα μάτια της, που κύλησαν στη σούπα. Λέξη όμως δεν έβγαλαν τα χείλη της. “Τι έχεις, γυναίκα, και κλαις;” ρώτησε απορημένος ο Χότζας με το κουτάλι μετέωρο. “Τίποτα, έριφ*. Θυμήθηκα τη μάνα μου που πέθανε και συγκινήθηκα”, του είπε ψέματα αυτή. Ρούφηξε κι αυτός τότε τη δική του και το γιαγκίνι σάρωσε το μέσα του. Κύλησαν τα δάκρυα σαν ποτάμι στα ζαρωμένα του μάγουλα απ' τον πόνο. “Τι έχεις, Χότζα μου, και κλαις;” δε σκιάχτηκε να τον ρωτήσει το αφιλότιμο θηλυκό. “Θυμήθηκα τη μάνα σου που πέθανε, γυναίκα, και κλαίω που δεν πέθανες εσύ στη θέση της”, της έδωσε πληρωμένη απάντηση ο Νασρεντίν», κατέληξε ο Ευθύμης.

Η ιστορία προκάλεσε τα γέλια μεγάλων και μικρών κι έδωσε αφορμή να περιστραφεί η κουβέντα γύρω από τη θέση της γυναίκας στην κλειστή κι ανατολίτικη κοινωνία τους, όπου ο λόγος του γηραιότερου άντρα, που κρατούσε μέχρι να πεθάνει και τον πεζαχτά**, ήταν νόμος. Όχι μονάχα τα θηλυκά δεν τολμούσαν να του αντιταχθούν, μα ούτε κι οι γιοι και τα εγγόνια του.

Το σέβας των νεότερων στους μεγαλύτερους ήταν μεγάλο και καλλιεργούνταν εξ απαλών ονύχων. Το ίδιο μεγάλο όφειλε να είναι το σέβας της νύφης προς την πεθερά. Γι' αυτό, κατασπάλαξε σε μια στιγμή ο γερο-Μιχάλης, δεν επιτρεπόταν να κινδυνεύσει η διασάλευση τούτης της τάξης και αρμονίας χιλιάδων

* Ο άνθρωπος, ο άντρας.

** Ταμείο.

ετών από καινούργια σαλτανάτια, όπως αυτά που επιχείρησε να επιβάλει ο νέος καλόγερος.

«Μα, πατέρα, σε τόσα μέρη της Καππαδοκίας φοιτούν κορίτσια σε σχολεία», υπερασπίστηκε έμμεσα ο γιος του, ο Σταύρος, τη γυναίκα του.

Του χάρισε ένα αχνό χαμόγελο η Ερασμία, ψιθυρίζοντας συνάμα στη Νιόβη δίπλα της: «Έκανες άνω κάτω το χωριό, ψυχή μου».

«Και που πηγαίνουν τι έγινε; Πόσες οκάδες μυαλό θαρρείτε πως έχουν τα θηλυκά και θα τους περισσέψει και για γράμματα;» βιάστηκε ν' απαντήσει στον Σταύρο ο γερο-Δεμιρτζόγλου. «Μου έλεγε κάποτε ο Βασιλαγας, ο έμπορας, που έστελνε ένα φεγγάρι στο παρθεναγωγείο της Καισάρειας τη θυγατέρα του, ότι όποτε επέστρεφε το κορίτσι για διακοπές έσβηναν απ' τον νου του τα λίγα που είχε μάθει κι άντε φτου κι απ' την αρχή... Την έκοψα, μου είπε, τι να κάνω; Τζάμπα λεφτά να δίνω;»

«Μ' αυτά που ακούω κατασταλάζω πως καλά έκαμα κι έμεινα μακριά από παντρείδες και θηλυκά», πρόσθεσε τη δική του πινελιά ο κιρχελάνης.

«Τέτοια έλεγες και στα νιάτα σου φαίνεται, γι' αυτό καμιά δε δέχτηκε να σε πάρει, Ευθύμη! Ή μήπως ήταν γιατί μυρίστηκε ότι θα ξει με ψέματα και παραμύθια; Κι αυτά μήτε στομάχι γεμίζουν μήτε παιδιά ανατρέφουν, ως γνωστόν!» του πέταξε λίγο ειρωνικά η Κλεονίκη.

Το σχόλιο της δεν έδειξε να πτοεί τον παραμυθά.

«Λάθος κάνεις, Κλεόν! Δέχτηκε κάποια απ' το βιλαέτι της Σμύρνης, όπου είχε φτάσει η χάρη μου σαν ήμουνπραματευτής».

«Μπα; Και γιατί δεν την πήρες τότε κι απόμεινες μαγκούφης;»

«Γιατί δε μου την έδωσαν οι δικοί της. Όλοι λένε από Καππαδόκη νύφη πάρε, αλλά μη δίνεις, μου είπαν. Άμε λοιπόν στο καλό. Πήγα κι εγώ στο καλό, μα από τότε έσβησαν για μένα οι γυναίκες...»

«Καρντάς, δεν έχεις δικίο που ξέμεινες», τον μάλωσε ο Μιχάλης. «Δες τώρα! Κλείνεις την πόρτα του σπιτιού και μόνο τα ντουβάρια έχεις παρέα. Σπίτι δίχως γυναίκα είναι σπίτι δίχως

ταντούρι. Η αλυσίδα που δένει την οικογένεια είναι η μάνα και νοικοκυρά».

«Πολύ τις παίνεψες, Μιχαήλ! Θα πάρουν τα μυαλά τους αέρα και δε θέλουν και πολύ», τον έκοψε στρυφνά ο γερο-Δεμιρτζόγλου.

«Σαν τα μυαλά κάποιων δικών μας απ' τον Ιούλη που έκαναν την επανάσταση ο Ταλαάτ κι οι άλλοι», άρπαξε την ευκαιρία ν' αλλάξει συζήτηση ο γιος του, ο Λευτέρης. «Υποσχέθηκαν, λέει, ισότητα και δικαιοσύνη σε όλους τους λαούς της αυτοκρατορίας. Εσείς τους πιστεύετε;»

«Μακάρι να είναι αλήθεια ό,τι επαγγέλλονται, Λευτέρη», παρατήρησε ο Σταύρος, «αλλά προσωπικά έχω μάθει να κρατώ μικρό καλάθι στα μεγάλα λόγια. Κι οι Νεότουρκοι από μεγάλα λόγια μάς είπαν μπόλικο, ενώ από την άλλη όσα διαφαίνονται δε δείχνουν θετικά».

«Τι εννοείς, Σταύρο;» ρώτησε συνοφρυωμένος ο Δημητρός, που είχαν απαλύνει την ψυχή του εκείνες οι διακηρύξεις. Πρόσεξε πως οι δυο δεκαπεντάχρονοι, ο γιος του ο Ηλίας κι ο Μιχαήλ, όπως κι ο μικρότερος Φιλίπ, παρακολουθούσαν προσεκτικά τη συζήτηση.

«Εννοώ ότι φουσκώνουν των δικών τους τα μυαλά με λόγια επικίνδυνα. Έρχονται μ' άλλο ύφος τελευταία κάποιοι στον μύλο και...»

«Πάντα θα υπάρχουν οι ταραξίες, Σταύρο», βιάστηκε ν' αντιτάξει ο Ευθύμης. «Δε σημαίνει ότι αυτοί θα πάρουν το πάνω χέρι. Μην ξεχνάμε ότι είναι και συμφέρον δικό τους να ζούμε μονοιασμένοι. Να προοδεύουμε εμείς, να παρασέρνουμε κι αυτούς μαζί, που είναι πιο ράθυμη ράτσα».

«Αλήθεια το πιστεύεις αυτό; Περιμένεις ισότητα και στους φόρους δηλαδή; Θα βάλουν τον Τούρκο να πληρώνει για ν' ελαφρυνθούμε Ρωμιοί κι Αρμεναίοι; Τέτοια παραμύθια δεν περίμενα ν' ακούσω ούτε από σένα, κιρχελάνη», σχολίασε απαξιωτικά ο γερο-Δεμιρτζόγλου.

Δεν τον πείραξε τον Ευθύμη η απαξίωση. Ήταν γνωστός για τη στρυφνάδα του ο γέρος, όπως κι ότι έβλεπε τα πάντα μαύρα

σαν τη φτερούγα του κόρακα. Εκείνου, πάλι, του άρεσε να είναι αισιόδοξος. Γιατί να θες να ζήσεις τη ζωή, αν είναι να προσδοκάς τα χειρότερα;

«Δε φέρνεις τα κουτάλια σου, Κλεόν, γιατί πολύ ψυχοπλάκωθήκαμε; Χωρίς τον λυγμό του αμανέ άνοστη είν' η ζωή κι η βαρυχειμωνιά ασήκωτη», αποφάνθηκε, κι η πρότασή του έγινε ασμένως αποδεκτή.

Κάπως έτσι διάβηκαν οι μήνες του χειμώνα, ενώ η ναρκωμένη γη πρόσμενε το φιλί του ήλιου ν' αποτινάξει το αποκάρωμα. Κι ήρθε κάποτε ο καιρός, κι αυτός, ασθενικός αρχικά και χλωμός, σαν τη μικρή κόρη του καϊκτοή, έκανε την εμφάνισή του στον ουρανό. Άρχισαν να υποχωρούν τα χιόνια, αφήνοντας λασπωμένους δρόμους και μονοπάτια και τις απότομες πλαγιές σπαρμένες αγριολούλουδα.

Τα νέα, που έτσι κι αλλιώς έφταναν με καθυστέρηση στο υψίπεδο της Καππαδοκίας, σχεδόν ανύπαρκτα στη βαρυχειμωνιά, άρχισαν πάλι να καταφθάνουν με περαστικά καραβάνια, ξενιτεμένους που επέστρεφαν να περάσουν λίγο χρόνο με τις οικογένειές τους και διάφορους πωλητάδες, μπεζιρτζήδες, κουγιουμτζήδες και άλλους, που τριγύριζαν από χωριό σε χωριό να διαθέσουν την πραμάτεια τους. Επίσης, με επιστολές αλλά κι εφημερίδες. Ιδιαίτερα η ρωμαίικη εφημερίδα, η *Αμάλθεια*, γραμμένη σε καραμανλήδικη γραφή, γινόταν ανάρπαστη ανάμεσα στους Ρωμιούς και περνούσε από χέρι σε χέρι μεταξύ των εγγραμμάτων, ενώ η άλλη καραμανλήδικη εφημερίδα, η *Ανατολή*, είχε πάψει να εκδίδεται την προηγούμενη χρονιά μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων, στέλνοντας δυσοίωνα μηνύματα σε όσους είχαν μάθει να οσμίζονται σωστά τα σημεία των καιρών.

Είχε περάσει η Λαμπρή, όταν ξεφούρνισε την είδηση ο Δημητρός στη Φεβρωνία.

Εξαντλημένη απ' τις δουλειές η γυναίκα, κειτόταν κουλουριασμένη κάτω απ' τα σκεπάσματα, έτοιμη ν' αποκοιμηθεί. Σαν άδειο καύκαλο αισθανόταν το κεφάλι της τέτοια ώρα κάθε βρά-

δυ· ένα δοχείο που η σκληρή μέρα είχε ξοδιάσει ό,τι περιείχε και χρειαζόταν τον ζωοδότη ύπνο να το γεμίσει πάλι ενέργεια. Δίπλα της τα παιδιά κοιμούνταν, εκτός απ' τη Νιόβη. Εκείνη με βλέφαρα κλειστά έγγραφε όπως κάθε νύχτα νοερά το όνομά της κι επαναλάμβανε μετά όσα τους είχε διδάξει τελευταία ο καλόγερος.

«Θα πάω αύριο με το μωρό στο Τσουχούρ».

Η είδηση απόδωξε μονομιás τη νύστα της γυναίκας. «Ποιο μωρό;»

«Ξέρεις ποιο. Τη Νιόβη. Λέω να το πάω στον Αϊ-Νικόλα, μήπως το βοηθήσει η χάρη του», εξήγησε ο Δημητρός με τα μάτια καρφωμένα στις σκιές που έσπερνε στο μαυρισμένο ταβάνι η καντήλα του σπιτιού.

Ακούγοντας το όνομά της η μικρή τέντωσε τ' αυτιά. Συνήθως δεν έδινε σημασία στους ήχους που έκαναν οι γονείς τους όταν ξάπλωναν –κουβέντες ψιθυριστές ή και περίεργα θροΐσματα– μα τώρα την αφορούσαν τα τεκταινόμενα.

«Δημητρώ, δεν είναι για το δικό μας ο Άγιος», έφερε έμμεσα αντίρρηση η Φεβρωνία.

«Ξέρω. Θα πεις πως βοηθά τα αλαφροΐσκιωτα ο Αϊ-Νικόλας κι η κόρη μας δεν είναι τέτοια. Το έχω σκεφτεί κι εγώ, αλλά...»

«Αντρα μου, νιώθω το βάρος μέσα σου· μάνα του είμαι κι εγώ. Μα πρέπει να το πάρεις απόφαση...»

«Κακό δεν κάνει να ζητήσουμε τη βοήθειά του», την έκοψε απότομα ο Δημητρός.

Εκείνη έπνιξε έναν στεναγμό κι εστίασε αλλού. «Και να χάσεις τα μεροκάματα; Έχουμε αυτή την πολυτέλεια;»

«Για το παιδί μας θα το κάνω, βρε γυναίκα! Δεν αξίζει δυο μεροκάματα το παιδί μας;»

Έμεινε η ερώτηση να αιωρείται για λίγο αναπάντητη.

«Και με τι θα πας;» νικήθηκε πια η Φεβρωνία.

«Θα νοικιάσω μουλάρι απ' τον Παναγιωτάκη. Έλα, κοιμήσου τώρα. Η μισή νύχτα έφυγε...»

Πώς να κοιμηθώ έτσι που μ' έκανες; σκέφτηκε με απόγνωση αυτή. Λες και δεν ήξερε ο Δημητρός ότι έπρεπε να υπολο-

γίζουν μέχρι και το τελευταίο γρόσι για να τα βγάλουν πέρα, θυσίαζε σε κάτι μάταιο δυο μεροκάματα και ποιος ξέρει πόσα μετζίτια στο νοίκιασμα μουλαριού. Άντρας ήταν όμως· είχε πάρει τις αποφάσεις του κι εκείνης λόγος πλέον δεν της έπεφτε.

Ξεκίνησαν την ώρα που η μέρα τίναζε τη χαίτη της νύχτας απ' τον σβέρο της. Ένα νυσταλέο θαμπό φως σκιαγραφούσε το περίγραμμα βράχων, δέντρων και σπιτιών, ενώ τα νερά ήταν σκούρα, δίνοντας την εντύπωση ενός ποταμού σάχτης, όταν πατέρας και κόρη βγήκαν στη δημοσιά. Η Νιόβη, ντυμένη με χοντρή ζακέτα πάνω απ' το φουστάνι και τα άτεχνα πατούμενα από βουβαλόδεσμα στα πόδια, ρούφηξε με τα ξαγρυπνισμένα μάτια της την εικόνα. Ένα καραβάνι με καμήλες χανόταν στο βάθος, σηκώνοντας σκόνη, ενώ στον χωματόδρομο κάλπαζαν ήδη τρεις καβαλάρηδες και μερικοί οδοιπόροι με μπασιτούνια στο χέρι, το στήριγμα σε μεγάλες απουστάσεις. Αρκετοί απ' τους πεζούς συνόδευαν γαϊδουράκια φορτωμένα με κοφίνια. Το κορίτσι τα κοίταξε να τραμπολίζονται κι αισθάνθηκε εντονότερα και το δικό του τραμπάλισμα στη σέλα του μουλαριού. Αμέσως η χολή απ' το στομάχι στύφανε πάλι το στόμα της.

Δεν είχε κλείσει μάτι όλη νύχτα από την έξαψη, ωστόσο δεν ήταν αυτή η αιτία της ναυτίας. Ανέκαθεν ελάχιστα κρατούσε ο οργανισμός της απ' όσα κυλούσαν στο λαρύγγι της, κι ας φρόντιζε ιδιαίτερα τη δική της διατροφή η μάνα, μέσα στο περιορισμένο πλαίσιο του φτωχικού νοικοκυριού τους πάντα, μουρμουρίζοντας παράλληλα για τούτη τη σπατάλη: να τρέφει με το αφρόγαλα και τους πολύτιμους τραχανάδες από γιασούρτι το ασθενικό παιδί, μήπως και δυναμώσει, δίχως καν να υπολογίζει όσες νηστείες απαιτούσε η πίστη τους –«ασθενείς και οδοιπόροι, Φεβρωνία», της είχε δώσει την άδεια κι ο παπάς–, κι εκείνο να τα καταπίνει με το στανιό και να τα ξερνάει ύστερα από ελάχιστα λεπτά.

«Καλέ μάνα, να το πω εγώ;» ζήτησε η μικρότερη η Σουλτάνα τούτη την ιδιαίτερη μεταχείριση, βλέποντας την αδελφή της να καταπίνει γουλιά γουλιά, σαν δηλητήριο, το γάλα στον μαστραπά, ενώ η ίδια και τα μεγαλύτερα αδέρφια έπρεπε να αρκεστούν σε λίγες κουταλιές κριθαρένιο τραχανά.

«Γιοκ, τζάνεμ! Εσύ δεν είσαι άρρωστο, ευτυχώς. Σκάνεις από υγεία», ερχόταν η απάντηση της Φεβρωνίας, δηλώνοντας πόσο την είχε μπουχτίσει τούτη η κατάσταση.

Όπως ήταν ακουμπισμένη στο στέρνο του πατέρα της η Νιόβη, άκουσε την καρδιά του να χτυπά δυνατά και σταθερά κι ένιωσε ο χτύπος να την μπολιάζει με κουράγιο να συνεχίσει τη μάχη της. Ο πατέρας πίστευε ότι ίσως τη βοηθούσε ο Άγιος. Μα, ακόμη κι αν δεν τη θεράπευε, όπως έλεγε η μάνα, για το κορίτσι τούτο το ταξίδι ήταν από μόνο του δώρο ανεκτίμητο.

Ο ήλιος είχε ανεβεί ψηλά, σαν φτάσανε επιτέλους στο Τσουχούρ. Πιασμένη απ' την πολύωρη παραμονή στη σκληρή σέλα, η μικρή αρπάχτηκε απ' τα μπράτσα του πατέρα της και πάτησε ανακουφισμένη στο έδαφος. Στο βάθος, με φόντο το λαμπερό γαλάζιο του ουρανού, πάνω απ' τα καφετιά ντάμια των σπιτιών και τα κονάκια με τις κεραμοσκεπές, τραμπολίστηκαν σαν πύργοι θεόρατοι το πανύψηλο καμπαναριό του Αϊ-Νικόλα κι ο μιναρές του τουρκομαχαλά.

«Κουράστηκες;» τη ρώτησε ο Δημητρός.

Στο αρνητικό της νεύμα στα χείλη του χαράχτηκε ένα φευγάλεο χαμόγελο. Ποτέ δε διαμαρτυρόταν αυτό το παιδί του. Ακόμη και στις πιο δύσκολες μέρες του, άχνα δεν έβγαζε το στόμα του.

Έπιασε από τα γκέμια το δανεικό μουλάρι και με τη μικρή πλάι του ξεκίνησε ν' ανεβαίνει ένα σοκάκι με κατεύθυνση τον ελληνικό μαχαλά και την εκκλησία του Αϊ-Νικόλα, που ήταν χτισμένη πάνω από μια σπηλιά.

Είχε επισκεφθεί αρκετές φορές ως τότε ο Δημητρός το πλούσιο από νερά Τσουχούρ, την αρχαία Σάριχα, όπου Έλληνες, Τούρκοι κι Αρμένιοι ζούσαν αρμονικά από αιώνες, όπως και στον δικό τους οικισμό. Δεκαπέντε υδρόμυλοι, δύο ελαιοτριβεία καθώς κι οι ασβεστοκάμνοι προσέλκυαν πολύ κόσμο καθημερινά στο Τσουχούρ. Γύρω στο κεφαλοχώρι διάσπαρτα αρχαία μνημεία άλλων εποχών και πολιτισμών, με κυριότερο το Χαρσιανό κάστρο, φανέρωναν το πέρασμα των αιώνων κι αφηγούνταν καθένα τη δική του ιστορία.

Η Νιόβη κοίταξε με δέος το πανύψηλο καμπαναριό κι ύστε-

ρα ακολούθησε τον πατέρα της στην εκκλησία. Βρήκαν την πόρτα ξεκλειδωτή, ενώ κάποια κερτιά υπόκαιγαν παραιτημένα στα μανουάλια, μπρος στις εικόνες των λιπόσαρκων αγίων με το μελαγχολικό βλέμμα.

Ξάφνου, μια άγρια κραυγή τρώμαξε πατέρα και κόρη. Τα προσαρμοσμένα πλέον στον χαμηλό φωτισμό μάτια τους διέκριναν τότε μπροστά στο ξυλόγλυπτο τέμπλο τη γονατισμένη γυναίκα. Προσπαθούσε να κρατήσει στην αγκαλιά της ένα δεκάχρονο αγόρι κι εκείνο τινάζοταν σπασμωδικά, παλεύοντας να ελευθερωθεί απ' το κράτημα κραυγάζοντας. Τα μαύρα μάτια της μουσουλμάνας τούς κοίταξαν κάπως τρομαγμένα πάνω απ' τον φερετζέ.

«Δεν είναι ο παπάς εδώ;»

«Κανείς δε φάνηκε, εφέντη, τη λίγη ώρα που περιμένω με το παιδί», απάντησε σιγανά η Τουρκάλα στην ερώτηση του Δημητρώ.

«Για το παιδί ήρθες στον Άγιο;» έδειξε εκείνος το αγόρι, που τώρα, ησυχασμένο, είχε κουρνιαστεί στην αγκαλιά της. Σάλια πηχτά κύλησαν στο σαγόνι του κι η γυναίκα τα σκούπισε απαλά μ' ένα μαντίλι.

«Γι' αυτό. Κάναμε ολόκληρο ταξίδι με τον άντρα μου για να έρθουμε εδώ. Πήγε να ταΐσει και να ποτίσει το ζωντανό και να δει πού θα μείνουμε απόψε. Δεν ήθελε να μπει στην εκκλησία...»

Έγνεψε με κατανόηση ο Δημητρός. Εδώ ο ίδιος κι αντιμετώπιζε τούτο το εγχείρημα με αμφιβολία. Χώρια που ήθελε τόλμη να ζητήσει τη βοήθεια ενός αγίου που υπαγόταν σε άλλο Θεό.

«Πάω να γυρέσω τον παπά. Κάπου εδώ γύρω θα 'ναι, δεν μπορεί να τ' άφησαν όλα ξεκλειδωτά και να χάθηκαν κι αυτοί κι ο καντηλανάφτης!»

Με τη Νιόβη ξοπίσω ο Δημητρός εγκατέλειψε το μισοσκοτεινό εσωτερικό της εκκλησίας και πήρε τον δρόμο για την πλατεία.

«Μπαμπά, αυτό το Τουρκί ήταν αλαφροϊσκιωτο;» άγγιξε αίφνης το κορίτσι το χέρι του κι εκείνος κοκάλωσε ξαφνιασμένος.

«Πού άκουσες αυτή τη λέξη, κόρη μου;»

«Την είπε η ανά χθες βράδυ που μιλούσατε...»

Βάρυνε η καρδιά του Δημητρου στη σκέψη ότι το παιδί είχε ακούσει την κουβέντα τους. «Είναι», παραδέχτηκε νευρικά.

«Και θα το βοηθήσει ο Άγιος; Κι αυτό κι εμένα; Κι ας μην είμαι αλαφροϊσκιωτη;»

Κοίταξε ταραγμένος τα άδολα μάτια του παιδιού του ο άντρας. Πάντοτε ο κόμπος τον έπνιγε, σαν αντάμωνε τούτα τα ανοιχτόχρωμα μάτια.

«Γι' αυτό ήρθαμε εδώ», πρόφερε τραχιά, αποφεύγοντας να δώσει κάποια υπόσχεση.

Βάδιζε γρήγορα, για να προλάβει νέες απορίες. Ο ήλιος είχε μεσουρανήσει στο μεταξύ· οι αχτίδες του τρυπούσαν σαν βελόνες. Το μαύρο σαρίκι προφύλασσε τον άντρα, αλλά τα λεπτά μαλλάκια της μικρής ελάχιστα προστάτευαν το ξέσκεπο κεφάλι της, κι έτσι κρύφτηκε στη σκιά του για να ξεφύγει από τον ανελέητο κυνηγό.

Ένωσε σύντομα πως κάτι τρέχει ο Δημητρός. Παρά τον λαμπρό ήλιο, ο ρωμομαχαλάς, που άλλοτε έσφυζε από ζωή, έδειχνε ερημωμένος.

Η απορία του λύθηκε, μόλις πήρε τη στροφή. Κάτω από την ψηλή λεύκα ο κόσμος, συναγμένος, άκουγε ταραγμένος και σιωπηλός όσα ξεστόμιζε ένας τριαντάχρονος κατασκονισμένος άντρας. Λίγο πιο κει το άλογό του, δεμένο στη δέστρα και σκονισμένο όπως ο αφέντης του, μαρτυρούσε το μάκρος του ταξιδιού τους.

«Και το μαγαζί; Τι θα κάνεις με το μαγαζί, Αλέκο;» ρωτούσε κάποιος τον ταξιδιώτη, σαν έφτασε ο Δημητρός εκεί.

«Ποιος νοιάζεται για μαγαζί τέτοιες ώρες, Ανέστη; Τράβηξα φυσικά τα κεπέγια, μπας και το προφυλάξω, αλλά εις μάτην. Έπεσαν σαν καρτάλια πάνω σ' όλα· τίποτε δεν τους κρατούσε. Κι όχι μονάχα στων χριστιανών τα μαγαζιά! Και σε τούρκικα επεκτάθηκε η μανία τους!»

Ενώ οι ερωταποκρίσεις έπεφταν πια βροχή, ο Δημητρός χώθηκε ανάμεσα στον κόσμο και ζύγωσε τον Ανδρέα, παλιό συγχωριανό του εγκατεστημένο τώρα στο Τσουχούρ. Η Νιόβη τον ακολούθησε βιαστικά, γλιστρώντας σιωπηλή ανάμεσα σε βρά-

κες και ποντούρια, έχοντας ήδη εισπράξει τη φορτισμένη ατμόσφαιρα παρά τα λιγοστά της χρόνια.

«Ανδρέα, τι έγινε;» έσκυψε στο αυτί του άντρα ο Δημητρός.

«Α, εσύ είσαι, Δημητρώ;» του έριξε μια σύντομη ματιά αυτός. «Ρήμαξαν τους Αρμένιους στα Άδανα, λέει ο Αλέκος! Ξεκίνησαν να σφάζουν μετά το Πάσχα οι αντίχριστοι! Ψυχή δε σκοπεύουν ν' αφήσουν ζωντανή!»

Στράφηκε πάλι στο μέρος του ταξιδιώτη, κι ο Δημητρός απέμεινε δίπλα του ν' ακούει τις απαντήσεις. Έχοντας το κατάστημά του στα Άδανα ο άντρας, είχε ζήσει από κοντά τον χαλασμό. Ποτάμι το αίμα των Αρμενίων, έβαψε τους αρμένικους μαχαλάδες σαν το αίμα των αρνιών του Πάσχα. Οι βόγχοι κι οι κραυγές τους, όπως τους βρήκε ξαφνικά η τουρκική μανία, έκοψαν σαν μαχαίρι τη γιορτινή ατμόσφαιρα. Κι όσοι πρόλαβαν και ταμπουρώθηκαν στα σπίτια έδιναν ακόμη μάχη λυσσαλέα, κατά τον Αλέκο, για να γλιτώσουν τις δικές τους ζωές και των αγαπημένων τους.

«Άλλο να σας το λέω κι άλλο να το βλέπετε, συγχωριανοί. Είδα κόσμο ανάμεσα στους μαινόμενους Τούρκους που δεν περιμένα να δω ποτέ, που έδειχναν φίλοι καλοί. Κι όμως, μεταμορφώθηκαν σε λύκους σε μια στιγμή», έλεγε τώρα με πρόσωπο σκοτεινό.

«Να! Να και να!» Ένας μεγαλόσωμος άντρας άρχισε να μουντζώνει ξάφνου με δυο χέρια τον εαυτό του έξαλλος. «*Εσόγλου εσέκ!** Ισότητα κι αδελφосύνη ήθελες, βλάκα!»

«Τι έπαθες, Σάββα, και βρίζεσαι μοναχός;» απόρησε ο διπλανός του.

«Πώς να μη βρίζομαι; Που πίστεψα ότι ο λύκος μπορεί ν' αλλάξει και κατέβηκα μέχρι τα γραφεία τους να γραφτώ στο κόμμα τους μετά από κείνες τις διακηρύξεις; *Ακίλ γιοκ*** σε τούτο το κεφάλι!» χτύπησε με το λυγισμένο δάχτυλο το δασύτριχο κρανίο του.

* Γαϊδουρογαίδαρε!

** Μναλό δεν υπάρχει.

«Δεν την πάτησες μόνο εσύ, Σάββα», είπε δαγκώνοντας τα χείλη ένας μαυρομάλλης με πλούσιο μουστάκι, που είχε επίσης σπεύσει να ενταχθεί στο νεοσύστατο κόμμα των Νεοτούρκων.

«Αρκετά, χωριανοί!» παρενέβη ο πρόεδρός τους, διακρίνοντας δυο ένστολους ν' ανηφορίζουν, και τα φρύδια του έσμιξαν ανήσυχα στο πλατύ του μέτωπο. «Δεν είν' αυτά λόγια για τη μέση του δρόμου! Άμετε στα σπίτια και στις δουλειές σας κι ό,τι έχετε να πείτε να το πείτε πια μες στους τέσσερις τοίχους. Κόσμος πάει κι έρχεται εδώ, όπως βλέπετε».

Σιχτίρ! Αυτοί μας έλειπαν, σκέφτηκαν κάποιοι με βουβή οργή, ενώ σκόρπιζαν ακολουθώντας την προτροπή του προέδρου. Άλλοι μπήκαν στο μπαλάνικο για ψώνια, άλλοι έπιασαν να συζητούν προσχηματικά για καλλιέργειες κι άλλοι επέλεξαν ν' αναχωρήσουν για τα σπίτια τους.

Ελάχιστοι, ανάμεσά τους κι ο Δημητρός κι ο Ανδρέας, είχαν μείνει δίπλα στον πρόεδρο και τον παπά, σαν έφτασαν εκεί οι δύο ένστολοι.

«Όλα καλά, Σεραφείμ μουχτάρ;» μίλησε ο βαθμοφόρος.

«Όλα καλά, τσαούς. Σ' ευχαριστώ για την έγνοια σου...»

«Μην κάνεις πως δεν καταλαβαίνεις, άνθρωπε! Τι μαζευτήκατε σαν τις κότες μέρα μεσημέρι ρωτώ», παρατήρησε ξερά αυτός.

«Ήρθε ένας δικός μας απ' τα ξένα και μας έφερε μαντάτα. Έτσι μακριά απ' τον κόσμο που είναι το χωριό, οι ξενιτεμένοι μας γίνονται και ταχυδρόμοι. Το ξέρεις αυτό, τσαούς», μίλησε στη θέση του προέδρου ο εξηντάχρονος ιερέας και τίποτα στη φωνή του δεν πρόδιδε φόβο ή εκνευρισμό.

«Και; Καλά τα νέα;»

«Όπως τα δει κανείς. Γι' άλλους καλά, γι' άλλους άσχημα», απάντησε ο παπάς διφορούμενα. «Για μαγαζιά κι αλισβερίσια έλεγε ο Αλέκος... Πράγματα αδιάφορα για σας», έκρινε σκόπιμο να συμπληρώσει, εισπράττοντας το καχύποπτο βλέμμα του άλλου.

Ο αξιωματικός στάθηκε για λίγο σιωπηλός.

«Τ' αλισβερίσια είναι δική σας δουλειά μέχρι τώρα, πράγματι», συμφώνησε και μια περίεργη αστραπή φώτισε τα σκούρα μάτια του. «Μα ίσως αλλάξει πια το πράμα...»

Η τελευταία φράση ήχησε απειλητική, μα ούτε ο πρόεδρος ούτε ο παπάς αντέδρασαν. Καινούργιος στα μέρη τους ήταν ο συγκεκριμένος κι έτσι, μη γνωρίζοντας τα χούγια του, προτίμωσαν τη σιγή.

Όταν βεβαιώθηκε πως δε θα υπάρξει απάντηση, ο άντρας στράφηκε στον υφιστάμενό του ικανοποιημένος.

«Για να έχεις το κουμάντο, πρέπει να ξέρεις να κρατάς το χαλινάρι», τον συμβούλεψε ξερά. «Κι αυτό το έχει βάλει το κράτος στα δικά μας χέρια, κάτι που φαίνεται να έχετε ξεχάσει στον τόπο αυτό, κρίνοντας απ' όσα έχω δει. Θ' αλλάξουν όμως όλα πια!»

Μόλο που μιλούσε στον ζαπτιέ, μάντεψαν οι δυο ταγοί ότι απευθυνόταν σ' αυτούς, κάτι που δεν έπιασε ο χωροφύλακας, ένας άντρας κάποιας ηλικίας με αγαθό πρόσωπο, ο οποίος και βιάστηκε να γνέψει καταφατικά, βαστώντας τις απορίες του για τον εαυτό του. Τι σχέση είχαν τα χαλινάρια και τα υπόλοιπα μ' εκείνους; Εδώ οι άνθρωποι συμβίωναν αρμονικά. Μουδιασμένος, έριξε μια απολογητική ματιά στους δύο ταγούς λίγο πριν ακολουθήσει τον προϊστάμενό του, που έκανε ήδη μεταβολή.

«Άρχισαν τα όργανα κι εδώ», ψιθύρισε ο Ανδρέας ταραγμένος στο αυτί του Δημητρώ, ενώ ο παπάς τραβούσε παράμερα τον πρόεδρο και κάτι του έλεγε χαμηλόφωνα. «Σε δύσκολη μέρα έπεσες, Δημητρώ. Θα έχεις να πεις πολλά επιστρέφοντας», πρόσθεσε βαριά και τότε ανακάλυψε τη μικρή. «Έφερες και το παιδί μαζί;» ρώτησε ξαφνιασμένος.

«Το έφερα στον Άγιο, Ανδρέα, δε βλέπω όμως να προλαβαίνουμε να γυρίσουμε πίσω προτού νυχτώσει, οπότε βασιζόμαστε σε σένα για φιλοξενία».

«Άκου, λέει. Μετά χαράς. Έλα, πάμε να μιλήσουμε στον παπα-Βασίλη. Θα έρθω μαζί σας στην εκκλησία. Πού όρεξη για αλιβερίσια έπειτα από τέτοιες ειδήσεις», παρατήρησε δύσθυμα ο Ανδρέας που ασχολούνταν με αγοραπωλησίες αγροτικών προϊόντων.

«Από τη μια άνθρωποι σαν αυτή τη γυναίκα, που έρχονται να ικετέψουν τον Άγιο, κι από την άλλη θηρία σαν αυτά στα Άδανα», σχολίασε με πίκρα ο παπάς στους δύο άντρες, φτάνοντας

στην εκκλησία, ενημερωμένος ήδη από τον Δημητρώ για την παρουσία της Τουρκάλας.

Το διάβασμα των μουσουλμάνων γινόταν δίχως πετραχήλι κι έτσι το ράσο του ιερέα δέχτηκε τα δάκρυα της γυναίκας μετά την ανάγνωση των ευχών. Οι απανωτές ευχαριστίες της αντήχησαν στις κόγχες και στους τρούλους της εκκλησιάς, κι η Νιόβη που περίμενε δίπλα τη δική της σειρά είχε την αίσθηση ότι μια έκφραση ικανοποίησης χύθηκε στα αχνοφωτισμένα χαρακτηριστικά των αυστηρών μορφών που τους παρατηρούσαν ολόγυρα.

«Τα παρακάλια των καλών ανθρώπων εισακούγονται απ' τον Αλλάχ, είτε από χριστιανό λέγονται είτε από μουσουλμάνο. Πηγαίνετε στην ευχή Του!» έκοψε τις ευχαριστίες της γυναίκας ο παπάς με καλοσύνη, μολοντί βαριά η ψυχή του απ' τα δυσάρεστα. Ύστερα, περνώντας το πετραχήλι στον λαιμό, ξεκίνησε δίχως χρονοτριβή να διαβάξει τις ευχές στη μικρή χριστιανή.

Καθώς όμως και την ψυχή της Νιόβης σκοτείνιαζαν όσα είχε ακούσει, όσο βρισκόταν κάτω απ' το πετραχήλι του η φαντασία της ζωντάνευε αθέλητα τις παιδικές τσιρίδες και τις οίμωγές των Αρμενισσών που είχε περιγράψει νωρίτερα ο ταξιδιώτης. Δράματα φοβερά, που έβαζαν σε δεύτερη μοίρα το δικό της δράμα.

Μόνο σαν έφτασαν στο σπίτι του Ανδρέα και γνώρισε τις δύο θυγατέρες του ξεχάστηκε κάπως, αφού κι οι άντρες προτίμησαν να καθίσουν στην αυλή και να σχολιάσουν εκεί τα γεγονότα.

Η γυναίκα του Ανδρέα, η Κατίγκω, μια γεροδεμένη μελαχρινή με φαρδιά καπούλια, τους υποδέχθηκε φιλόξενα, μολοντί αναστατωμένη ολοφάνερα απ' τις αποτροπιαστικές ειδήσεις κι ίσως και τις αναπάντεχες επισκέψεις. Μετά τα καλωσορίσματα, έπιασε γεμάτη φούρια να ετοιμάσει τα μεζεκλίκια. Έκοψε σε λεπτές φέτες τον παστουρμά, έψησε τις πίτες στο ταντούρι και τηγάνισε αυγά στο βούτυρο, ανακατεμένα με καραμανλήδικα σουτζούκια, ενώ οι δυο κόρες της, η Αγάπη κι η Μαρία, λίγο μεγαλύτερες σε ηλικία από τη Νιόβη, ριγμένες στα μιντέρια βομβάρδιζαν τη μικρή φιλοξενούμενη με ερωτήσεις.

«Ανά, αυτή λέει ότι ξέρει να γράφει και να διαβάξει», φώναξε σε μια στιγμή η Αγάπη.

«Άσε τις μικρές και τα κεβεζενλίκια*, Αγάπη, κι έλα να με βοηθήσεις στις ετοιμασίες», την κατσάδιασε η γυναίκα. Δεν έφταναν οι επισκέπτες, είχαν καταφθάσει βλέποντας τον Δημητρώ κι οι γείτονες.

Ξεδίπλωσε βαρύθυμη η κόρη της το κορμί απ' το πάτωμα. «Αλήθεια λέω, ανά», επέμεινε. «Πηγαίνει, λέει, σχολείο με τ' αγόρια!»

«Κι αν πάει είναι γιατί κάνουν τα στραβά μάτια. Είναι άρρωστο το παιδί, γι' αυτό ήρθε στον Άγιο. Δε βλέπεις την αδυναμία του; Ο ήλιος απ' τ' αυτιά του φαίνεται. Έλα, πάψε τώρα και τράβα μέσα να βάλεις σ' ένα πιάτο τουρσί», την πρόσταξε εκείνη τραχιά.

Αργότερα, σαν πέρασαν οι φούριες, η γυναίκα ζύγωσε το ξένο παιδί κι άφησε ένα χάδι στο κεφαλάκι με τα ανοιχτόχρωμα μαλλιά. Ήταν λεπτά κι απαλά σαν μετάξι, δεμένα σε δυο λιανές κοιτίδες που έμοιαζαν με ξέθωρες κλωστές. Καμία σχέση με τον πυκνό μαύρο θύσανο των δικών της θυγατέρων, που έκανε ώρα να ξεμπερδέψει.

«Τι θα φας εσύ, γκουζούμ; Να σου φέρω ένα ποτήρι γάλα;» ρώτησε με συμπόνια. Έμοιαζε με εξωτικό εύθραυστο λουλούδι ανάμεσα στους μελαχρινούς ανθρώπους της ράτσας τους το καημένο το ισκιερό.

«Ευχαριστώ, θεία, αλλά δεν πεινώ...»

«Όλη μέρα στον δρόμο και τώρα δεν πεινάς; Πρέπει να τρως με το ζόρι, να δυναμώσεις. Δε βλέπεις τις δικές μου τι τροφαντές είναι; Αφαγία, αφαγία, έκλεισε το στομάχι σου, γι' αυτό είσαι έτσι», τη μάλωσε η Κατίγκω κι έσπευσε να της κουβαλήσει έναν μαστραπά ξέχειλο από φρεσκοαρμεγμένο βουβαλίσιο γάλα και λίγο μπασλαμιά. «Έλα, φάε και πιες. Δεν είναι σαν το δικό σας αυτό», την πίεσε. «Το βουβαλίσιο γάλα είναι καλύτερο».

Η άγνωστη μυρουδιά χτύπησε τη Νιόβη φέρνοντας τον μαστραπά στο στόμα, αλλά προσπάθησε φιλότιμα να καταπιεί το

* Φλυαρίες.

παχύ γάλα κάτω από το εξεταστικό βλέμμα των άλλων κοριτσιών, δαγκώνοντας συνάμα ανόρεχτα τον άζυμο άρτο. Θα προτιμούσε λίγο σουτζούκι από κείνα που είχαν στρωθεί στον σοφρά και γεύονταν οι άντρες, καθισμένοι τώρα πλέον γύρω στο ταντούρι. Μπορούσαν να μιλήσουν πιο ελεύθερα μέσα, αγαπιόταν όμως κιόλας η ξέστη του ταντουριού, σαν έγερνε η μέρα. Ιδίως απόψε που ένα αναπάντεχο ρίγος ερχόταν και τους συντάραζε όσο μηρύκαζαν τα γεγονότα.

«Ο Αλέκος είπε ότι πηγαίνει στρατός στην Κιλικία να σπάσει την αντίσταση στους αρμένικους μαχαλάδες. Έγιναν κάποια γιουρούσια και σε δικών μας κονάκια, είπε επίσης, αλλά ξώφαλτσα. Προς το παρόν φαίνεται έχουν βάλει στο μάτι τους Αρμένηδες».

«Έχουν βάλει στο μάτι τους χριστιανούς, Γρηγόρη. Αυτή είναι η αλήθεια και πρέπει να τη δούμε κατάματα», σχολίασε τις πρόσθετες πληροφορίες του γείτονά του ο Ανδρέας βλοσυρός. «Τι λες κι εσύ, Δημητρώ;»

«Έτσι είναι. Παρεκτός και θέλουμε να κλείσουμε τα μάτια στην πραγματικότητα», συμφώνησε αυτός.

Έπιασε με την άκρη του ματιού την κόρη του να πετιέται πάνω και να τρέχει στην αυλή και φαρμακώθηκε. *Δε βοήθησαν οι ευχές*, σκέφτηκε. Να έφταιγε άραγε το γεγονός πως πρόστρεξε στον Άγιο με μισή καρδιά;

Έξω η Νιόβη έσκυψε σε μια άκρη και ξέρασε το βουβαλίσιο γάλα και τον άρτο με άγριους σπασμούς. Η μέρα είχε πεθάνει, μα έφεγγε λίγο ακόμη. Το σκοτάδι κατέβαινε αργά, σαν να το είχαν μουνδιάσει κι αυτό τα μαύρα μαντάτα, ενώ ελάχιστα μόνο αστέρια έσπαγαν το βαθύ μπλε του ουρανού, όταν πια ησύχασε η μικρή και σήκωσε πάνω του τα νοτισμένα μάτια της.

Κατάχλωμη, με τον ιδρώτα που προκάλεσε η ναυτία να κρύβεται σε μικροσκοπικούς κόμπους στις ρίζες των μαλλιών, επέστρεψε λίγο αργότερα στο ξένο σπίτι. Αυτή τη φορά απέφυγε την παρέα των άλλων κοριτσιών και κούρνιασε ήσυχα δίπλα στον πατέρα της.

«Τα ίδια;» ρώτησε χαμηλόφωνα αυτός.

Στο καταφατικό της νεύμα ανίχνευσε για λίγο τα υγρά μάτια της, μα δε μίλησε. Τι να έλεγε, εξάλλου, όταν άλλοι ομόθησκοί τους βίωναν τα χειρότερα;

Όσοι ήλπισαν πως ήταν κάτι περιστασιακό τα γεγονότα των Αδάνων, σύντομα διαψεύστηκαν οικτρά. Στρατός απ' τη Μακεδονία και τη Θράκη, όπως φημιολογούνταν, κατέφθασε λίγες μέρες αργότερα και σάρωσε όχι μόνο την πόλη αλλά ολόκληρη την Κιλικία. Έκοψαν, ρήμαξαν, πυρπόλησαν, σφαγίασαν όσους Αρμένιους συνάντησαν οι άντρες του μα και τα μανιασμένα μπουλούκια Τούρκων πολιτών. Γέμισαν οι δρόμοι κι οι αυλές πτώματα αντρών, παιδιών, γερόντων, γυναικών. Μέρες πολλές αντιβοούσαν οι επιθανάτιοι ρόγχοι των ετοιμοθανάτων, οι οιμωγές και τα κλάματα των γυναικόπαιδων στις αρμένικες συνοικίες της περιοχής. Εκκλησίες γεμάτες ανθρώπους κάηκαν, σπίτια καταστράφηκαν συθέμελα, μαγαζιά ρημάχτηκαν, μαχαλάδες ολόκληροι ξεκληρίστηκαν. Όσοι κατάφεραν να ξεφύγουν, κοντά τριακόσιες χιλιάδες άνθρωποι, υπό την προστασία ένοπλων Αρμενίων διέσχισαν δύσβατες περιοχές και κατέφυγαν για προστασία στη Ρωσία, στην περιοχή του Καυκάσου.

Σκόρπισαν κι οι Ρωμιοί της Κιλικίας τρομαγμένοι από το μένος που έδειχνε σε ομόθησκούς τους το κράτος των Νεοτούρκων και βιάστηκαν να μεταφέρουν τις δουλειές τους σε άλλες περιοχές. Όσοι λίγοι απέμειναν, θα ζούσαν πλέον με το αλάφιασμα του υποψήφιου θηράματος.

Οι ελάχιστοι Αρμένιοι του οικισμού πλάγιαζαν κι αυτοί κάθε βράδυ με τον φόβο προσκεφάλι, όπως όλοι οι ομοεθνείς τους. Η αρχή είχε γίνει· η νέα Τουρκία είχε δείξει τα δόντια της και ποιος ξέρει τι θα ακολουθούσε, έλεγαν αναμεταξύ τους οι χριστιανοί κι έπεφταν με τα μούτρα στις εφημερίδες να πληροφορηθούν τις διαθέσεις της. Οι τελευταίες άλλαζαν γοργά. Διαφαινόταν και στα άρθρα των εφημερίδων αλλά και σε ομιλίες διοικητών ή και κηρύγματα διαφόρων ιμάμηδων, που πάσχιζαν να αφυπνίσουν τη ναρκωμένη εθνική ταυτότητα των Τούρκων.

«Μην είστε μπουνταλάδες, βρε! Ως τότε θα κρατάνε την οικονομία στα χέρια τους οι χριστιανοί κι εμείς θα αρκούμαστε στα λίγα; Αυτοί προοδεύουν, πλουτίζουν, θησαυρίζουν κι εμείς οι βλάκες είμαστε ευχαριστημένοι με δυο δεκάρες που κερδίζουμε απ' τη γη. Πιστεύετε ότι αυτό μας αξίζει; Αυτές οι δυο δεκάρες; Που κι αυτές τις ξοδεύουμε στα κουμάρια ή στα υπόγεια καπηλειά, αποχαυνωμένοι από τους αμανέδες;» ακουγόταν πως ρέκαζαν, καθώς τα λόγια περιφέρονταν από στόμα σε στόμα, από άλλους σαν αγιασμός κι από άλλους σαν φαρμακωμένη καραμέλα.

Γιατί δε συμφωνούσαν όλοι οι Τούρκοι με το αλλαγμένο τούτο πρόσωπο του ντοβλετιού και της θρησκείας, όπως δε συμφωνούσαν κι αυτοί του οικισμού. Τους τρώμαζε η νέα του όψη, όπως τρωμάζουν πάντα τους φιλήσυχους ανθρώπους παρόμοιες αλλαγές. Έβλεπαν στα μάτια των συγχωριανών τους φόβο και επιφύλαξη και τους πονούσε.

Οι αλλαγές αυτές είχαν επηρεάσει καταφανώς και τον αντίθασο Φιλίπ, ο οποίος είχε εντείνει τις επιθέσεις στα τουρκικά σπίτια, προς φόβο κι απόγνωση των δικών του.

«Κάτσε ήσυχα, ογλούμ, μην προκαλείς. Είναι που είναι ζόρικα τα πράγματα, μην τα κάνεις χειρότερα. Μέχρι τώρα έδειξαν οι πιο πολλοί υπομονή. Έρχονται μόνο και ζητούν παράδες από μας να φτιάξουνε το τζάμι, αλλά δεν είναι όλοι ήρεμοι άνθρωποι. Κάποιων τα μάτια έχουν ήδη αgridέψει με όσα λέει το κράτος τους», άφησε τις κατσάδες ένα βράδυ ο παππούς κι απευθύνθηκε στο μυαλό του δωδεκάχρονου πια Φιλίπ.

«Κακώς πληρώνετε! Κανείς δε με είδε να σπάω τζάμι!»

«Και τότε ποιος το κάνει; Ρίχνει ο Θεός μονάχος πέτρες, λες, στα τουρκικά τζάμια μόνο; Ύστερα, όλοι ξέρουν ότι η σφεντόνα σου είναι σαν βέλος απ' όταν ήσουν νήπιο κι ότι είσαι άσος στο σημάδι...»

Δεν αντέτεινε τίποτα ο εγγονός κι ο γέρος αναστέναξε, ανταλλάσσοντας ένα βλέμμα με τον γιο του. Δεν ήταν μόνο τα σπασμένα τζάμια. Ήταν κι οι καβγάδες που είχε με κάποιους νεαρούς Τούρκους ο μικρός. Αψίκορα παλικαρόπουλα σαν τον Φιλίπ είχαν κι οι άλλοι, που τελευταία μάλιστα αυθαδιάζαν με

την ανοχή των ζαπτιέδων. Όσο κι αν προσπαθούσαν ο μυαλωμένος τους πρόεδρος κι ο ιμάμης τους να κρατήσουν ήρεμη την κατάσταση, κανείς δε γνώριζε αν θα ξέφευγε κάποια μέρα, με συνέπεια ο παιδικός πετροπόλεμος να εξελιχθεί σε κάτι πολύ πιο επικίνδυνο. Οι χυμοί της εφηβείας είχαν τις παρενέργειές τους, εξάλλου. Χυμοί που έβραζαν πια και στις φλέβες του νεαρού, ορμητικοί σαν τα νερά του ποταμού την άνοιξη.

«Φιλίπ!»

Η κοριτσιούτικη φωνή δεν έκοψε το βήμα του εφήβου. Μάης του '12 ήταν, κι εκείνος, άσκεπος κάτω απ' τον ζεστό ήλιο, συνέχιζε να βαδίζει συνοφρυωμένος στο μονοπάτι έξω από το χωριό. Γύρω ο αέρας μύριζε τσιμένι. Ζύγωνε η ώρα που θα το μάξευαν οι γυναίκες για τον παστούρμα.

«Φιλίπ!» Τον πρόφτασε λαχανιασμένη η Νιόβη κι άρπαξε το μπράτσο του. «Έλα, σταμάτα! Αφού ξέρεις πως δεν μπορείς να τρέξω πολύ!»

Οι λέξεις ξέφευγαν απ' τα χείλη της ασθματικές, υποχρεώνοντας το παλικαράκι να σταματήσει.

«Τι θες;» Παρά το βλοσυρό του ύφος η φωνή του ακούστηκε μαλακή. Πήρε το βλέμμα από το έδαφος και κοίταξε το κορίτσι, που πάσχιζε ακόμη να πάρει ανάσα. Στα δέκα της χρόνια η Νιόβη εξακολούθουσε να είναι λιανή κι αναιμική, αφού το πρόβλημα της υγείας της συνέχιζε απαραλλάχτο.

«Γιατί δεν ήρθες σήμερα στο σχολείο; Ο καλόγερος μας μίλησε για τους βυζαντινούς προγόνους και μας είπε παλιές ιστορίες για τους αυτοκράτορες που τόσο σ' αρέσει να ακούς».

Ανασήκωσε τους ώμους ο Φιλίπ αδιάφορα. «Μεγάλωσα πια. Ύστερα, βαρέθηκα τα λόγια». Αυτό μόνο ήξεραν οι δικοί τους να μιλάνε.

Τον κοίταξε εξεταστικά εκείνη. «Τι έχεις; Κάτι έχεις, έτσι δεν είναι;»

Απέφυγε το βλέμμα της. Δε γνώριζε πώς, αλλά πάντα έπιανε τη διάθεσή του η μικρή.

«Δεν έχω τίποτα...» ξέσπασε απότομα. Δεν ήθελε να θυμάται τη σκηνή. Τον Τούρκο να μιλάει απαξιωτικά στον πατέρα κι αυτός να μην απαντά στα προκλητικά του λόγια, μα να σπεύδει να χωθεί στο βάθος του μύλου, προφασιζόμενος πως έχει δουλειά.

Δεν επέμεινε η Νιόβη. Όταν ήταν έτσι φορτωμένος, διαισθητικά απέφευγε να τον πιέζει. «Πού πας;» άλλαξε θέμα βιαστικά.

«Στον μύλο. Μα πρώτα θα κάνω μια στάση για κολύμπι».

Ίσως του έφευγε έτσι τούτο το μπούκωμα, που του έπνιγε τα πνευμόνια χειρότερα κι απ' το σύννεφο στα αλέσματα. Υπήρχε ένα σημείο παρακάτω, στο οποίο ίσιωνε το ποτάμι κι ηρεμούσε και στο οποίο συνήθιζαν να κολυμπούν τα αγόρια. Παρά το γεγονός πως είχαν υπάρξει στο διάβα των ετών αρκετοί πνιγμοί, κυρίως όταν ξεσπούσαν ξαφνικές μπόρες, οπότε και φούσκωναν απότομα τα νερά, ήταν εξαιρετικά δημοφιλείς ανάμεσα στους συνομηλίκους του το κολύμπι. Τώρα, ωστόσο, προσδοκούσε να βρει το σημείο έρημο.

«Να 'ρθω μαζί σου;»

Συνήθως κολακευόταν ο Φιλίπ με την εμφανή αδυναμία της μικρής και σπάνια την απόπαιρνε. Αν μάλιστα ήθελε να είναι ειλικρινής με τον εαυτό του, του άρεσε να κοιτάζει εκείνα τα μάτια με το σπάνιο χρώμα. Μα σήμερα...

«Στο ποτάμι; Να κάνεις τι; Τα κορίτσια δεν κολυμπούν!» ξέσπασε ανυπόμονα.

«Και στο σχολείο δεν πάνε κορίτσια, αλλά εγώ πηγαίνω. Είναι τα καλά της αρρώστιας μου!» Ξεστόμισε την τελευταία φράση με τουπέ, μολονότι δεν ήταν δική της. Την είχε κλέψει από τη μάνα του.

«Έχει και τα καλά της η αρρώστια σου, τζιέρι μου. Κάνεις πράγματα που άλλα κορίτσια δεν κάνουν», της είχε πει η Ερασμία για να την παρηγορήσει, μια μέρα που τη βοήθε να κάνει εμετό.

«Δε γίνεται! Κολυμπάμε γυμνοί!» της έκοψε τώρα ο γιος της τη φόρα.

«Α...» στάθηκε ντροπιασμένη, κι εκείνος βλέποντας την αμηχανία της ένιωσε να σιάζει κάπως η βαριά του διάθεση.

«Εντάξει, έλα! Θα κολυμπήσω με τη βράκα σήμερα», υποχώρησε και προηγήθηκε στο μονοπάτι.

Η Νιόβη τον ακολούθησε χαρούμενη. Σαν έφτασαν, ο Φιλίπ έβγαλε την πουνκαμίσσα του και βούτηξε από έναν μικρό βράχο στα κάπως θολά νερά. Περίμενε με κομμένη ανάσα το κορίτσι να τον ξαναδεί κι άφησε έναν μακρόσυρτο στεναγμό, σαν φάνηκε επιτέλους το μαυρομάλλικο κεφάλι του στην επιφάνεια. Στρώθηκε πια στον βράχο κι έπιασαν την κουβέντα.

«Φαίνεται υπέροχο!»

«Και είναι!» τσαλαβούτησε ο νεαρός, δροσίζοντας το κορμί του.

«Θα μου μάθεις κι εμένα κάποτε να κολυμπώ;»

«Είόσι κορίτσι! Ακόμη να το πάρεις απόφαση;» της είπε διασκεδάζοντας. «Θα σου μάθω!» φώναξε μετά κάνοντας ένα μακροβούτι.

Τον περίμενε να βγει. «Πότε;»

«Σαν μεγαλώσεις λίγο ακόμη». Στάθηκε και χάζεψε το ευτυχισμένο χαμόγελο στο προσωπάκι της.

«Εγώ εσένα μόνο θα πάρω για άντρα, σαν μεγαλώσω. Κανέναν άλλον», του εξομολογήθηκε με αφέλεια η Νιόβη. «Αν ζήσω, φυσικά», συμπλήρωσε την τελευταία φράση βιαστικά, σφίγγοντας την καρδιά του παλικάριού. Τα μαβιά της μάτια τον κοίταξαν αθώα κι όμορφα σαν λουλούδια του παραδείσου. «Εσύ, Φιλίπ; Θα μ' έπαιρνες για γυναίκα σου;»

«Ναι», αποκρίθηκε αμήχανα νιώθοντας ένα τεράστιο πλάκωμα στα στήθια, κι ήξερε πως το εννοούσε. Τη Νιόβη μόνο, που ήταν τόσο διαφορετική απ' όλες τις άλλες, θα ήθελε για ταίρι, μα θα έπρεπε να προσαρμοστεί μάλλον κι εδώ στην πραγματικότητα, όπως του τόνιζαν συχνά οι δικοί του.

«Και τότε θα μου μάθαινες σίγουρα και κολύμπι· ε, Φιλίπ;»

«Ναι», απάντησε και πάλι πνιχτά ο Φιλίπ κι ευτυχώς το σφύριγμα του Γιάκοβα τον έβγαλε απ' τη δύσκολη θέση. «Έρχεται ο Γιάκοβας. Καλύτερα να φύγεις τώρα», της συνέστησε κατσούφικα αφήνοντας το ποτάμι.

«Εντάξει. Εξάλλου, πρέπει ν' ανάψω φωτιά και να βράσω

τα παχλά*», του είπε εκείνη μαντεύοντας τον λόγο της δυσθυμίας του.

Τον χαιρέτησε ψυχοπλακωμένη, μαζί και τον Γιάκοβα που είχε φτάσει, κι έφυγε με το μυαλό γεμάτο εικόνες μιας μελλοντικής ζωής που πιθανότατα ποτέ δε θα γευόταν. Αν δεν κρεμόταν η χατζάρα του χάρου από πάνω της, θα έπαιρνε μεγαλώνοντας τον Φιλίπ για άντρα, αφού την ήθελε κι αυτός. Κι η μάνα του, που την αγαπούσε τόσο, θα την ήθελε για νύφη· ήταν σίγουρη γι' αυτό. Ίσως μάλιστα της έδινε κι ένα *σημάδι*, για να δηλώσει τούτη τη δέσμευση, όπως είχε κάνει η οικογένεια του Ισαάκ του τσορμπατζή με την Ελένη, την κόρη της μαμής τους, όταν ακόμη ήταν μικροί και αυτή και ο Γιοβάννης Χατίρογλου. Και τώρα που είχε κυλήσει ο καιρός κι είχαν φτάσει τα δεκαεφτά και είκοσι αντίστοιχα, προετοιμάζαν τον επίσημο αρραβώνα τους.

Ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στην περιοχή να δίνουν λόγο οι γονείς σαν ήταν μικρά τα παιδιά τους, και στις ηλικίες των οχτώ με δέκα ετών ακόμη. Ένα κόσμημα ή ένα φλουρί χρυσό που προσφερόταν στο κορίτσι υποδήλωνε τη διάθεσή τους να συγγενέσουν, αφού έτσι κι αλλιώς αυτοί κανόνιζαν τα ζευγαρώματα. Τα παιδιά όφειλαν απλώς να υπακούσουν.

Δεν ήταν λίγες οι φορές που ξενιτεμένα παλικάρακια επέστρεφαν απ' την ξενιτιά να νυμφευτούν την εκλεκτή των γονιών τους και να γυρίσουν πάλι στις δουλειές τους, αφήνοντας πίσω με την οικογένειά τους τη νεόνυμφη, έχοντας ίσως ήδη σπαρμένο στα σπλάχνα το παιδί τους. Αν ήταν τυχεροί, θα το γνώριζαν σε δύο ή τρία χρόνια, αφού κάποιοι απουσίαζαν πολύ περισσότερο. Γι' αυτό και θεωρούνταν γιορτή η επιστροφή κάθε ξενιτεμένου κι ευκαιρία για γλέντι, φαγοπότη και τραγούδι. Και τότε τα λυπητερά τραγούδια της αναχώρησης γίνονταν εύθυμα χορευτικά να τους μερακλώσουν, να συμμετάσχουν όλοι στη χαρά του ζευγαριού που ξανάσμιγε, όπως και στη χαρά του μικρού παιδιού που πρωτογνώριζε τον πατέρα του.

* Φασόλια.

«Μεγάλο το βάρος της ξενιτιάς!» αναστέναζαν κάποιες δυστυχισμένες, που οι σύζυγοί τους είχαν χρόνια να φανούν κι είχαν ξεχάσει πώς είναι η χαρά στα σκέλια. Μάλιστα, συχνά προκαλούσαν σούσουρο οι δουσοληψίες τέτοιων γυναικών με τους γεροδεμένους νεαρούς Τούρκους που φρόντιζαν τα χωράφια τους. Πολύ ήθελε να παρασυρθούν, να γίνει το κακό; Ήξεραν όλοι τη δύναμη της σάρκας.

«Μα με τον Τούρκο;» έριχναν εύκολα το ανάθεμα οι χορτάτες σ' αυτές τις περιστάσεις.

«Ε, με ποιον;» ανταπαντούσαν κάποιες γερόντισσες που η ηλικία τούς επέτρεπε την ειλικρίνεια. «Αφού οι δικοί είναι όλοι μεσήλικοι και παλικάρόπουλα!» Τους γέρους δεν τους συνυπολόγιζαν. Ήξεραν εκ πείρας ότι τους έχει πετάξει έξω η ηλικία απ' το άθλημα.

Η Ελένη όμως ήταν τυχερή, συνομολογούσαν όλες. Ο άντρας της δεν είχε χρεία να ξενιτευτεί. Ατέλειωτα τα κτήματα του τσορμπατζή, μπορούσαν να θρέψουν μπόλικες οικογένειες. Το απέδειξαν σύντομα, εξάλλου, και τα τζιχίνια που διάλεξε η μάνα του γαμπρού σαν πέρασε ο κουγιουμτζής.

Χρυσές δουλειές έκαναν οι χρυσοχόοι στην περιοχή της Καππαδοκίας. «Μόνο ο χρυσός αξίζει. Αυτός μπορεί να σε σώσει στη δύσκολη ώρα», ήταν το δόγμα των Ρωμιών από παλιά. Τα σπίτια και τα κτήματα είχαν αξία, μα ήταν δύσκολο να μεταφερθούν σε ώρα ανάγκης, εν αντιθέσει με τον χρυσό. Γι' αυτό κι οι εύπορες οικογένειες φαίνονταν στα κοσμήματα που στόλιζαν τα θηλυκά τους μέλη, και ιδίως στις λίρες που κρέμονταν στον λαιμό των ανύπαντρων κοριτσιών τους.

Εκείνη τη μέρα πάντως έσπευσαν ανάμεσα στις άλλες να διαλέξουν δώρο στους αρραβωνιασμένους κι η Φεβρωνία με την Ερασμία. Χρυσάφι κι ασήμι, δουλεμένα όλα στο χέρι σε σχέδια περίτεχνα, άστραψαν κάτω απ' το φως του ήλιου, σαν άνοιξε ο χρυσοχόος το κασελάκι του. Ενόσω οι γυναίκες παζάρευαν με τον έμπορο, τα μάτια της Νιόβης και των άλλων κοριτσιών που τα χάζευαν θάμπωσαν, λες κι αντίκριζαν κατάρματα τον ζωοδότη.

Η Φεβρωνία, που δεν είχε την άνεση της Ερασμίας κι άλλων

γειτόνων της, άφησε παράμερα τα χρυσά κι αρκέστηκε σε μια ασημένια καρφίτσα. «Για καμιά σας δεν περισσεύει να πάρω», βιάστηκε συνάμα να ξεκόψει απότομα τη μικρή της, που διαμαρτυρόταν πως άλλες μάνες είχαν χρυσώσει τα κορίτσια τους.

«Αυτή όμως έχει το χρυσό!»

Με καρδιά σφιγμένη από ζήλια η Σουλτάνα έδειξε τον σταυρό που κρεμόταν στον αδύνατο λαιμό της Νιόβης.

Εκείνη δε μίλησε. Μόνο έφερε το χέρι και κουκούλωσε το κόσμημα, σαν να φοβόταν ότι θα το άρπαζε η μικρότερη.

«Αυτό είναι δώρο της Φραντσέζας που τη βάφτισε!» την αποπήρε η Φεβρωνία κουρασμένα.

«Ας με βάφτιζε εμένα η Φραντσέζα!»

«Και πώς να σε βάφτιζε, όταν δεν είχες γεννηθεί;» Τούτη τη φορά παρενέβη η Θανασούλα φουρκισμένη. «Ντελή*! Που τα ζηλεύεις όλα, ως και την αδελφή σου! Μήπως ζήλεψες και την αρρώστια της;»

Έσκυψε πια το κεφάλι η Σουλτάνα και δεν απάντησε. Τι να έλεγε; Την αρρώστια της αδελφής της δεν τη ζήλευε κανείς. Ούτε κι ο θάνατος.

Ήρθε το θέρος κι ο κόσμος γιόρτασε την ευλογημένη ώρα της συγκομιδής. Βαστώντας τα δρεπάνια όλοι χόρεψαν το χοράν κι οι άντρες άλευσαν τον πρώτο καρπό ξενυχτώντας σε μουχαμπέτια στον μύλο, όπου είχαν την τιμητική τους οι αφηγήσεις, πασχίζοντας να κατευνάσουν τις ανησυχίες τους. Η ζωή κυλούσε κι εκείνοι είχαν μάθει να δέχονται και τα καλά και τα άσχημα. Το ίδιο το αίμα που κύλαγε στις φλέβες τους το βροντοφώναζε, αφού ήσαν εκεί· ζωντανοί έπειτα από τόσους αιώνες υποδούλωσης. Θα άρπαζαν την ευκαιρία να το γιορτάσουν κι αργότερα, στον τρύγο, οπότε και θα γινόταν ο αρραβώνας της Ελένης και του Γιobάννη, όπου θα ήσαν καλεσμένοι χριστιανοί και μουσουλμάνοι.

* Τρελή!

Σαν έφτασε η μέρα, η Ελένη, ντυμένη την καλή της φορεσιά κι όμορφη σαν λουλούδι του αγρού, με τα καστανά μαλλιά πλεγμένα σε κοτσίδα και τα φλουριά της προίκας περασμένα στον λαιμό, πρόβαλε ντροπαλή και χαμηλοβλεπούσα στον μουσαφίρ οντά μόνο σαν τελείωσε το κέρασμα στο σόι του γαμπρού απ' τις ελεύθερες συγγένισες.

Με βαρύ χτυποκάρδι η κοπέλα ζύγωσε πρώτα το ζευγάρι των γερόντων, ως όφειλε. Ήταν γνωστός για την αναποδιά του ο παππούς του Γιοβάννη, γι' αυτό κι η μάνα της την είχε ξαλίσσει τις προηγούμενες μέρες με συμβουλές.

«Μήτε τα μάτια δε θα σηκώσεις πάνω στα πεθερικά σου, στα γερόντια και στον γαμπρό! Πρόσεξε, κακομοίρα μου!» της θύμιζε ακόμη κι όσο την έντυνε νωρίτερα το γυναικείο συγγενολόι.

Παρούσα εκεί κι η Ερασμία, αφού η μαμή ήταν ξαδέλφη του Σταύρου, έχοντας πλάι της τη Νιόβη. Πρώτη φορά θα παρακολουθούσε το τελετουργικό ενός αρραβώνα η μικρή κι ήταν ενθουσιασμένη. Κάθισε φρόνιμα σε μια άκρη να μην ενοχλεί, γεμάτη αγαλλίαση για το προνόμιο. Μα οι διάλογοι των γυναικών και τα φοβισμένα μάτια της Ελένης σύντομα της φανέρωσαν πως ήταν ζόρικο πράγμα ο αρραβώνας.

«Έλα, καημένη, άφησέ το και το έχεις τρομοκρατήσει το κορίτσι σου. Αντί να χαίρεται τη στιγμή, θα τηνε φάει το άγχος!»

«Δεν ξέρεις εσύ, Ερασμία, γι' αυτό το παίρνεις αφήφιστα!»

«Δεν ξέρω εγώ; Έπειτα από τόσα χρόνια εδώ; Τέλος πάντων! Να βάλουμε λίγο σουρμέ στα μάγουλά της; Είναι χλωμά απ' την τρομάρα με τόσα που ακούει απ' το στόμα σου!»

«Μήτε σουρμέ μήτε τίποτα. Εσύ μετράς τα πάντα με την πολίτικη λογική σου», της έκοψε τη φόρα η Γεσθημανή. «Κέρβερος είναι ο γέρος! Κόντεψε να χαλάσει τον γάμο του μεγάλου του εγγονού πριν χρόνια, γιατί η καημένη η Φρόσω είχε την έμπνευση κατά το έθιμο του κινά γκετζεσί να βάψει κόκκινα τα νύχια της».

«Αμάν, βρε Γέση! Αυτό δεν το περιμένα από σένα! Να φοβάσαι τόσο έναν άνθρωπο ενενήντα χρόνων! Ως και το τραγούδι έσβησε απ' τα χείλη σου απόψε», την πρόγkηξε η Ερασμία.

«Ας περάσουμε τα δαχτυλίδια και θα ξανάρθει, μη νοιάζε-

σαι!... Πρόσεξε, κακομοίρα μου!» στράφηκε πάλι στην κόρη της. «Μη σηκωθείς και χορέψεις! Τα κορίτσια δε χορεύουν!»

Να χορέψει; Εδώ τα πόδια της δεν την κρατούσαν καλά καλά, σκέφτηκε η Ελένη, που λίγο αργότερα διαπίστωσε πόσο δικαιολογημένος ήταν ο φόβος της μάνας της. Διότι ο ανάποδος γέροντας προχώρησε σε κάτι αδιανόητο. Βλέποντάς την, έβγαλε αμέσως το μαντίλι απ' την τσέπη κι όρμησε με σβελτάδα αξιοσημείωτη για τα χρόνια του επάνω της.

«Ντροπή! Είναι βαμμένα τα φρύδια της νύφης!» έκρωξε εντοπίζοντας την αντίθεση ανάμεσα στα πλούσια καστανά μαλλιά και τα κατάμαυρα φρύδια της Ελένης. Και, προς μεγάλο τρόμο της φρεσκοαρραβωνιασμένης, έφτυσε το μαντίλι και το έτριψε πάνω τους.

Τίποτε δεν αλλοίωσε φυσικά τη λευκότητά του.

«Η φύση κι ο Θεός τα έβαψαν, Νικόλαγα, όπως βλέπεις· όχι η μπογιά. Δε φαντάζομαι να θέλεις να τα βάλεις και μ' Αυτόν!» παρατήρησε αιχμηρά ο παπα-Αβραάμ, ενώ ο νεαρός γαμπρός δίπλα παρακολουθούσε τρομαγμένος.

Ώρες ήταν τώρα να χαλούσε ο αρραβώνας εξαιτίας του παππού του! Αυτός την ήθελε την Ελένη, με βαμμένα ή άβαφα φρύδια, δεν έδινε δεκάρα. Την κρυφοκοίταζε και τρελαινόταν, όποτε αντάμωναν στους δρόμους του χωριού, καθώς ιδιαίτερες οικειότητες δεν επιτρέπονταν, κι ας ήταν λογοδοσμένοι από παιδιά.

Δόξαζε την προνοητικότητα της η Γεσθημανή αργότερα, όταν πια αλλάχτηκαν τα δαχτυλίδια, διάβασε ο παπάς τις ευχές και μπήκαν οι απαραίτητες υπογραφές στο βιβλίο της κοινότητας. Μωρέ, ήξερε αυτή κι έλαβε τα μέτρα της, σκεφτόταν καθισμένη στα τραπέζια της αυλής τους. Τώρα μάλιστα! Και θα έπινε και θα τραγουδούσε και θα χόρευε! Γιατί, αν είχε ακούσει την Ερασμία, θα είχε χαλάσει ο αρραβώνας κι η ντροπιασμένη κόρη της δε θα είχε μέρος να κρυφτεί. Στο ράφι θα της έμενε τέτοια κοπελάρα, μια και κόρη από χαλασμένο λόγο έμενε ανύπαντρη στα μέρη τους.

Στο μεταξύ, έπιαναν κιόλας οι μουσικοί το ούτι, το ντέφι και το κεμάνι, το καππαδοκικό βιολί. Κελάηδησαν σύντομα τα όργανα κι οι χωριανοί χόρεψαν με όρεξη τους καρσιλαμάδες και

τους λιγωτικούς σκοπούς της Ανατολής. Σκόρπιζε αργά το λιποθυμισμένο φως της μέρας εκείνη την ώρα κι ο ορίζοντας βαφόταν μ' ένα μελένιο χρώμα όλο γλύκα, όπως αυτή που κούρνιαζε στην καρδιά του νέου ζευγαριού.

Κρυφοκοιτάζονταν με λοξές ματιές ο Γιοβάννης κι η Ελένη. Βροντοχτυπούσε το αίμα στις φλέβες τους στη γλυκιά προσμονή του πρώτου φιλιού, αγνοώντας πως ήταν γραφτό να μη χαρούν ο ένας τον άλλο, μολονότι είχαν προνοήσει το ζευγάριωμα νωρίς οι γονείς τους.

Γιατί πώς μπορεί κάποιος να τα βάλει με τη μοίρα; Πώς μπορεί να αποτρέψει έναν πόλεμο;

Ήταν Οκτώβρης του 1912 όταν ξέσπασε ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος ανάμεσα στην Τουρκία, απ' τη μια μεριά, και τη Βουλγαρία, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο και την Ελλάδα, απ' την άλλη.

Πέρα από την καρδιά τους που θα ταυσόταν μυστικά στο πλευρό της μητέρας πατρίδας, μακρινή θα φάνταζε κατά τα λοιπά στους Ρωμιούς της Καππαδοκίας τούτη η διένεξη κι οι μάχες που διαδραματιζόνταν στα εδάφη της Μακεδονίας, αν δεν είχε επέλθει μια καταλυτική αλλαγή με το *Χουριέτ* και δεν επέβαλαν οι Νεότουρκοι την υποχρεωτική στράτευση και των χριστιανών. Ως τότε, και στο πέρασμα πολλών αιώνων, το κράτος αρκούνταν να τους γδέρνει με φορολογήσεις ασήκωτες, μα τώρα πια οι νέοι τους ρίχνονταν κι εκείνοι στη φωτιά. Κι ένιωσαν περισσότερο αβάσταχτη τούτη τη στράτευση, γιατί επέβαλλε να πολεμούν όμαιμους.

Βρέθηκε να μάχεται στη Μακεδονία κι ο άτυχος Γιοβάννης, υποχρεωμένος να σηκώνει το όπλο ενάντια σε αδελφό, όπως και άλλοι. Κάποιοι λιποτακούσαν, μα εκείνος δεν το τόλμησε, κι ας ένιωθε το καθήκον που του είχε ορίσει το τουρκικό κράτος ασήκωτο.

Σε πολλά μέρη της Τουρκίας η ήσυχη ζωή ανάμεσα στις δύο ράτσες έμπαινε σε νέα φάση. Η καχυποψία πολλαπλασιάστηκε, οι εχθρότητες οξύνθηκαν, οι αυθαιρεσίες κι οι προκλήσεις των Αρχών δυσκόλευαν τη ζωή κι έσπερναν μίσος στις ψυχές. Οι γε-

ροντότεροι είχαν μάθει με την πείρα που τους χάριζε η ζωή να διαχωρίζουν τα τερτίπια του ντοβλετιού απ' τη φιλία που είχε δέσει τόσων ετών συμβίωση. Μα αρκετοί νέοι δεν τιθάσεναν εύκολα τον νου ούτε μπορούσαν να υποτάξουν το συναίσθημα στη λογική σαν τους μεγάλους. Ανάμεσα σ' αυτούς και ο Φιλίπ.

«Θεία Εγρασμία!»

Η Νιόβη άνοιξε την πόρτα των γειτόνων χωρίς να περιμένει απάντηση και πέρασε το κατώφλι αφήνοντας έξω τις παντόφλες της.

«Φιλίπ! Εδώ είσαι;» Δεν έκρυψε τη χαρά της που τον έβλεπε. Τον ζύγωσε ανάλαφρη, κοιτάζοντας ολόγυρα. «Πού είναι η μάνα σου;» ρώτησε κι ύστερα πρόσεξε το βλοσυρό του ύφος κι ότι βαρούσε το γυμνό πόδι του στον καναπέ. «Μάτωσες τα δάχτυλα!» ψέλλισε με φρίκη.

Εκείνος ανασήκωσε αδιάφορα τους ώμους και συνέχιζε να χτυπά, νιώθοντας ότι μοίραζε τον πόνο με το μέσα του ο πόνος στο κάτω άκρο.

«Τι έπαθες; Θα μου πεις; Και γιατί είσαι τέτοια ώρα εδώ μόνος; Πού είναι η μάνα κι η γιαγιά σου;»

«Πήγαν στις θείας Γεσθημανής να τους παρηγορήσουν».

«Να τους παρηγορήσουν;»

«Δεν τα 'μαθες;» ύψωσε επιτέλους τα μάτια ο Φιλίπ. «Ήρθε χαμπέρι πως σκοτώθηκε ο Γιοβάννης».

«Σκοτώθηκε;» Η Νιόβη κάθισε σαν παράλυτη στον καναπέ.

«Σκοτώθηκε». Ο Φιλίπ, που είχε σταματήσει για λίγα δευτερόλεπτα το χτύπημα, το ξανάρχισε. «Και μάλιστα πολεμώντας ενάντια σε Ρωμιούς σαν εμάς! Το φαντάζεσαι;»

Τον κοίταξε λυπημένη. «Τελικά έχει δίκιο η μάνα σου που λέει ότι ο χάρος δεν κρατά σειρά», μουρμούρισε.

«Δε φταίει ο χάρος! Το τούρκικο ντοβλέτι φταίει!» Κοπάνησε με νέα δύναμη τα δάχτυλά του, προκαλώντας την άμεση αντίδρασή της.

«Σταμάτα! Δε φτάνει που έσπασες τα δάχτυλά σου, μάτωσες

και τον τοίχο του καναπέ! Στο κάτω κάτω καθέννας με τη μοίρα του, όπως λένε. Εμένα έμαθαν να περιμένω τον χάρο, μα αυτός βλέπεις πως κάνει τα δικά του... Εξακολουθώ να είμαι ζωντανή, ενώ ο Γιοβάννης έφυγε. Κάθισε τώρα και θα φέρω νερό και πανί να καθαρίσω τα αίματα».

Υπάκουσε ο Φιλίπ, ταραγμένος απ' όσα είχε ξεστομίσει η Νιόβη κι ο ίδιος προτιμούσε να ξεχνά. Την κοίταξε καθώς έφαχνε για λεκάνη και πετσέτα. Γνώριζε τα κατατόπια άριστα, κάτι το φυσικό. Μεγάλωνε στο σπίτι τους όσο και στο δικό της, έτσι που είχαν δέσει με τη μάνα του. Κάτι μαλάκωσε μέσα του, όταν έπιασε το κορίτσι στα χλωμά του χέρια το ματωμένο πόδι του. Πρώτη φορά πρόσεχε την αντίθεση ανάμεσα στη δική του μελαχρινή επιδερμίδα και τη δική της πάλλευκη.

«Τη νύχτα μην τρομάξεις, αν ακούσεις την καμπάνα...»

«Ποιος θα τη χτυπήσει;» συνέχισε να καθαρίζει η Νιόβη.

«Θα βγω τα μεσάνυχτα κρυφά να τη βαρέσω! Να θυμηθούν αυτοί ότι ζούμε κι εμείς εδώ και να τρομάξουν! Δε θα είμαστε για πάντα ραγιαδες τους! Όπως ελευθερώσανε οι δικοί μας τη Σαλονίκη, θα ελευθερωθούμε κι εμείς κάποτε και δε θα χρειάζεται να πολεμούμε ενάντια στο αίμα μας!»

«Άμα σε πιάσουν, θα σε ριξουν σε μπουντρούμι οι ζαπτιέδες!» τον μάλωσε φοβισμένη.

«Δε θα με πιάσουν! Εσύ μόνο το ξέρεις. Κοίτα μη σου ξεφύγει λέξη!»

Τα μαύρα μάτια του έλαμπαν σαν αναμμένα κάρβουνα, σαν μπήχτηκαν στα δικά της. Πικράθηκε το κορίτσι για την αμφισβήτηση, μα δεν το έδειξε.

«Το ξέρεις ότι δε θα σε πρόδιδα ποτέ, Φιλίπ», του είπε μόνο.

Ξαγρύπνησε η Νιόβη το ίδιο βράδυ, για να ακούσει την καμπάνα. Οι υπόλοιποι είχαν κοιμηθεί από νωρίς τον ανονείρευτο ύπνο των κουρασμένων, αλλά αυτή με τα βλέφαρα ορθάνοιχτα τον συντρόφευε νοερά. Η ησυχία της νύχτας τσάκιζε κατά διαστήματα από τα αλυχτίσματα των σκύλων και τα ανατριχιαστικά ουρλιαχτά των αγριμιών. Κατέβαιναν συχνά μέχρι τους οικισμούς οι λύκοι, ιδίως τους χειμερινούς μήνες που η πείνα ρή-

μαζε τα σωθικά τους, και τότε γίνονταν πολύ επικίνδυνοι. Άνθρωπο ή ζώο που τύχαινε στο διάβα τους το ξέσχιζαν, έλεγαν οι γεροντότεροι, κι εκείνες οι κουβέντες αίφνης έσφιξαν την ψυχή του κοριτσιού. Ανήσυχη, προσπέρασε στις μύτες τα κορμιά των κοιμισμένων κι άνοιξε το παράθυρο. Κρύος ο νυχτερινός αγέρας τη χτύπησε οργισμένος και συνάμα την ίδια στιγμή ο ήχος της καμπάνας τάρaxε τη νυχτερινή γαλήνη.

Ρωμιοί, Τούρκοι κι Αρμένιοι, αλαφιασμένοι, άφησαν τα ξεστά τους στρώματα κι όρμησαν έξω όπως ήταν. Γέλαγαν για μέρες κάποια παιδιά, αναθυμούμενα τα μακριά νυχτικά ορισμένων τσορμπατζήδων. Οι δικοί τους πατεράδες έπεφταν στο στρώμα με τα μακριά σώβρακα, δε ντύνονταν γυναικεία ρούχα, χλεύαζαν. Εκείνη τη στιγμή όμως, με την ψυχή στην Κούλουρη, κανείς δεν είχε όρεξη για γέλια.

«Πού ήσουν εσύ;» ρώτησε η Ερασμία καχύποπτα τον μικρό της, όταν εκείνος εμφανίστηκε επιτέλους στο πηγαδάκι που είχαν στήσει με τους γείτονες στη μέση του μαχαλά.

Προσποιήθηκε ότι δένει το σχοινί που συγκρατούσε τη βράκα του ο Φιλίπ. «Στον απόπατο, ανά. Νόστιμο το μπουρέκι σου, αλλά με ρήμαξε. Τι έγινε; Γιατί χτυπά η καμπάνα;» τη ρώτησε αθώα, ενώ παράλληλα αγωνιζόταν να κρύψει το λαχάνιασμα που του έφερε η τρεχάλα.

Λίγο είχε λείψει να τον πιάσει στα πράσα ο παπα-Αβραάμ. Ο ιερέας έμενε δίπλα ακριβώς στην εκκλησία κι οι απανωτές καμπανοκρουσίες κόντεψαν να τον ρίξουν απ' το στρώμα κι αυτόν και την παπαδιά. Παρά την τρομάρα του ωστόσο δε στάθηκε στιγμή· έριξε πάνω του το ράσο κι έτρεξε αμέσως στον ιερό αυλόγυρο. Ο αχός δεν είχε σβήσει ακόμη τότε. Το σχοινί σάλευε, μαζί κι οι σκιές απ' τα κλωνιά του κυπαρισσιού στο πλάι του καμπαριού, που στα αγουροξυπνημένα μάτια του παπά φάνταζαν σαν γυναικεία φιγούρα η οποία μάζευε τα μακριά της ρούχα κι έσπευδε να χαθεί.

«Μεγάλη η χάρη σου, Παναγία μου», τραύλιζε ακόμη σταυροκοπούμενος, σαν έφτασε ασθμαίνων ένας ζαπτιές ακολουθούμενος απ' τον Λάζαρο. «Η Μεϊρέμ ανά· αυτή ήταν. Την εί-

δα ολοκάθαρα», μίλησε ανάστατος συνεχίζοντας το σταυροκόπημα, άποψη που βιάστηκε ν' ασπαστεί ανακουφισμένος κι ο πρόεδρος, κι ας είχε τις υποψίες πως κάποιο Ρωμιόπουλο ήταν υπεύθυνο γι' αυτή την αναστάτωση. Είχαν ανάψει τα αίματα των αμούστακων στη μαύρη είδηση κι όλο αυτό κατά τη γνώμη του ήταν αντίδραση στον άδικο χαμό του Γιοβάννη.

«Δίκιο έχεις, παπά μου. Αυτή θα ήταν...»

«Και γιατί να εμφανιστεί στα καλά καθούμενα η Μεϊρέμ ανά και να βαρέσει τις καμπάνες μες στη νύχτα; Σαν να μη μου τα λέτε καλά παπάς και κεχαγιάς!» Το προησμένο από τον ύπνο μούτρο του ζαπτιέ είχε μια έκφραση επιφύλαξης.

«Πού να ξέρω; Ορκίζομαι όμως ότι αυτή ήταν! Γκιοζούμ κιορ ολσούν*, αν λέω ψέματα, χωροφύλακα!» μουρμούρισε φοβισμένος ο παπάς, μπλέκοντας τα τρεμάμενα δάχτυλά του στα μπερδεμένα γένια του.

«Και γιατί είναι παράξενο να εμφανιστεί η Παναγία μια τέτοια νύχτα και να χτυπήσει την καμπάνα της; Λίγο είναι αυτό που γίνηκε; Που χάθηκε το παλικάρι μακριά και δεν έχουν ούτε σώμα να θάψουν οι δικοί του;» έσπευσε να προσφέρει επιχειρήματα ο πρόεδρος στον ρασοφόρο.

«Βαρύ για μια μάνα αυτό, χωροφύλακα, θα συμφωνείς κι εσύ. Κι αυτή είναι η μάνα των μανάδων, η πιο συμπονετική απ' όλες. Να μη λυπηθεί για την καημένη τη μάνα του, που έχει και το δικό της όνομα;»

«Το ίδιο κι η εκκλησία μας, μην το ξεχνάμε! Εξάλλου, έρχεται κι η γιορτή της σε λιγάκι. Ε, παπα-Αβραάμ;» πετάχτηκε πάλι ο Λάζαρος.

«Του Ευαγγελισμού, μεγάλη η χάρη Της!» σταυροκοπήθηκε βιαστικά αυτός, προσέχοντας πως ο κόσμος είχε αρχίσει να μαζεύεται σαν μελίσι, αφού η φήμη ότι η Παναγία είχε χτυπήσει την καμπάνα μες στη νύχτα είχε κυκλοφορήσει κιόλας από στόμα σε στόμα μέχρι και στους τουρκομαχαλάδες κι ήθελαν όλοι να πιά-

* Να τυφλωθούν τα μάτια μου.

σουν το σκοινί που άγγιξε εκείνη, όσο είχε ακόμη την αύρα της.

«Και δεν έχει να κάνει όλο αυτό με το ότι πήρε φωτιά το αίμα κάποιων δικών σας, επειδή χάθηκε το παλικάρι στον πόλεμο;»

Καχύποπτος ο ζαπτιές εκείνο το βράδυ, δεν εννοούσε να υποθετήσει όσα έλεγαν οι Ρωμιοί, παρότι είχαν πλησιάσει και συνηγορούσαν για το θαύμα κι άλλοι τσορμπατζήδες. Έλεγε αυτός, αντέτειναν εκείνοι κι ίσως τους έβρισκε το ξημέρωμα, αν δεν κατέφθανε κι ο Τούρκος μουχτάρης κάποια στιγμή.

«Η μάνα του Θεού ήταν, για να το λέει ο παπάς και να παίρνει τέτοιο βαρύ όρκο. Ντροπή είναι να αμφισβητείς τα λόγια του!» τον επιτίμησε. Είχε ξεχάσει ο Γιακούπ, ο χωροφύλακας, ότι η εμπιστοσύνη έκανε αρμονική τη συμβίωση χριστιανών και μουσουλμάνων στον τόπο αυτόν. Ένας ταγκαλάκης ήταν τελικά που άναβε φιλίγια αντί να τα οβήνει, αποφάσισε συνοφρυωμένος ο Αχμέτ.

Το βλοσυρό ύφος με το οποίο μίλησε έγειραν επιτέλους την πλάστιγγα κι ο ζαπτιές έληξε την ανάκριση.

«Εμπρός! Όλοι στα σπίτια σας!» ξέσπασε στον κόσμο αναψοκοκκινισμένος απ' την έμμεση επιτίμηση και τα χέρια του ανέμισαν άγρια.

Εκείνοι υπάκουσαν φοβισμένοι. Είχε αγριέψει η εξουσία με τον πόλεμο και δεν ήταν σώφρον να ερεθίζεις τους εκπροσώπους της. Σκόρπισαν σε μικρές ομάδες στους μαχαλάδες, συζητώντας με δέος για το συμβάν, δίχως να λείπουν όμως κι οι σκεπτικιστές. Στην πλειοψηφία τους ωστόσο ασπάστηκαν περιχαρείς τούτο το θαύμα που ερχόταν σε τόσο δύσκολη στιγμή, νιώθοντας να τους χαρίζει αντοχή και παρηγοριά στο δύσκολο τοπίο που διαμορφωνόταν γύρω τους.

Η Νιόβη συχνά συλλογιζόταν, ακούγοντας τα σχόλια, πως ίσως κι όσα θεωρούσε ως τότε ο κόσμος θαύμα δεν ήταν παρά έργα ανθρώπων, σαν το συγκεκριμένο. Τι σημασία είχε όμως αν ήταν θαύμα αληθινό ή έργο ανθρώπινο; Εκείνη, ούτως ή άλλως, βίωνε το θαύμα της κάθε μέρας που την έβρισκε ζωντανή, ενώ συνάμα το συμβάν τής πρόσφερε την υπέρτατη χαρά να μοιράζεται ένα μυστικό με τον αγαπημένο της Φιλίπ.

Ηρέμησε για λίγο κι η ψυχή του νεαρού. Ίσως βοήθησε το

γεγονός ότι από τα μέσα του '13 αντιστράφηκαν τα δεδομένα κι οι Τούρκοι βρέθηκαν να πολεμούν ενάντια στους Βούλγαρους, όπως κι η Ελλάδα, η Σερβία κι η Ρουμανία, στο πλαίσιο του Δεύτερου Βαλκανικού Πολέμου πλέον, που έληξε με ήττα της Βουλγαρίας. Αυτό τους έκανε συμμάχους κατά κάποιον τρόπο, δεν τους έκανε; Επέτρεψε λοιπόν στο ανταριασμένο αίμα του να πάψει να κοχλάζει προσωρινά, κι απότομα εγκατέλειψε τους πετροπόλεμους και τα σπασίματα τζαμιών. Αυτά ήσαν παιδικά καμώματα κι εκείνος δεν ήταν πλέον παιδί μα έφηβος.

Είχε ψηλώσει απότομα πολύ, φτάνοντας στο ύψος τον πατέρα του, γεγονός που του επέτρεπε να αντιμετωπίζει άνετα ορισμένους προκλητικούς νεαρούς σαν τον Μπεκίρ, παρότι ο Τούρκος ήταν μεγαλύτερός του.

Του κρατούσε αμανάτι ο τελευταίος, γιατί εξαιτίας του είχε φάει κάποτε ένα συγυρισμένο σαπλάκι απ' τον αγροφύλακα. Από τότε βαστούσε η έχθρα τους κι όσο πέρναγε ο καιρός τόσο αβγάτινε, συνεπικουρούμενη κι απ' τις φαρμακερές κουβέντες της μάνας του Μπεκίρ.

«Μη γίνεις μπουνταλάς σαν τον πατέρα σου, που σκύβει πάνω στη γη ολημερίς για δυο δεκάρες! Πάλεψε κι άρπαξε όσα μας λέει το ίδιο μας το κράτος πως μας ανήκουν!» τον ορμήνευε, σκασμένη κι απ' τη φτώχεια τους.

Τη μέρα που συνέβη το περιστατικό με τον αγροφύλακα ο εννιάχρονος τότε Φιλίπ γύριζε από κολύμπι με τον Γιάκοβα. Ξυπόλυτα και δροσισμένα απ' την καυτή ανάσα του Αυγούστου τα δυο αγόρια, αποφάσισαν να τρυγήσουν κανένα ώριμο αχλάδι απ' τα χωράφια, να κοπάσουν κάπως τη λόρδα που τους έδερνε. Πλησίαζαν στο κτήμα ενός τσορμπατζή, όταν άκουσαν τις ομιλίες, οπότε και φοβούμενοι τα επίχειρα της λαθροχειρίας τους κρύφτηκαν βιαστικά πίσω απ' τους θάμνους να παρακολουθήσουν τα δρώμενα. Μια ομάδα Τουρκόπουλων είχε προφανώς την ίδια έμπνευση μ' αυτούς, μα ατυχώς είχε πιαστεί στα πράσα, καθώς ο αγριεμένος αγροφύλακας είχε αρπάξει το μεγαλύτερο αγόρι και του ξεριζώνει το αυτί, ενώ συνάμα τον νουθετούσε.

«Πάμε να φύγουμε», μουρμούρισε ο Γιάκοβας τρομαγμέ-

νος. Βαρούσε γερά ο πατέρας του με το πετοί στις παρασπονδίες και δεν είχε καμιά διάθεση να το δοκιμάσει εξαιτίας λίγων αχλαδιών.

«Σους!» σφύριξε ο Φιλίπ. «Κοίτα! Είναι ο Μπεκίρ! Σώπαινε κι έχω ένα σχέδιο να γελάσουμε!» Μιλώντας, τράβηξε απ' την κωλότσεπη την αγαπημένη του σφεντόνα, βούτηξε και λίγες πετρούλες από χάμω και βάλθηκε να περιμένει σκοπεύοντας, με τον Γιάκοβα ζαρωμένο πλάι του.

Σαν άφησε το Τουρκόπουλο ο αγροφύλακας και πήρε ν' απομακρύνεται, τότε αμόλησε και την πρώτη πέτρα το αγόρι. Σε δευτερόλεπτα ακολούθησαν άλλες δυο, χτυπώντας με δύναμη τα οπίσθια του ένστολου, που τινάχτηκε σαν να τον τσίμπησε σκορπιός. Τα χορευτικά του βήματα στον αέρα έφεραν θυμηδία στον σκοπευτή. Αμέσως μετά τον είδε με αγαλλίαση να στρέφεται και ν' αρπάζει από την πουκαμιά το αγόρι που συνήθιζε να τους περιγελά. Το χαστούκι που ακολούθησε ακούστηκε καθαρά ως το σημείο που ήταν κρυμμένος ο δράστης και μαζί τα σιχτιρίσματα του αγροφύλακα.

Ο άντρας έφυγε κάποτε, βλαστημώντας, και πίσω του τα Ρωμόπουλα δεν άντεξαν· σπαρτάρησαν στα γέλια με το αποσβολωμένο ύφος του Μπεκίρ, φανερώνοντας έτσι την κρυψώνα τους.

Αφρισε αυτός. «*Εσόγλου εσέκ!* Τσογλάνι! Εσύ το έκανες», ούρλιαξε αναγνωρίζοντας τον Φιλίπ.

Βάλθηκαν να τους κυνηγούν τα Τουρκόπουλα, ενώ εκείνοι έτρεχαν σαν σφαίρα. Πίσω τους τα βρεισίδια για τη μάνα που τους γέννησε και το γένος τους έπεσαν βροχή απ' το στόμα του Μπεκίρ, κόβοντας αυτόματα το γέλιο του Φιλίπ. Μα ήταν μικρός· τον περνούσε δέκα πόντους ο άλλος και δεν ήταν μόνος. Θα ήταν άμυαλος λοιπόν να τα βάλει μαζί του. Ωστόσο, θα έφτανε κάποτε η στιγμή που θα του πλήρωνε τα βρεισίδια, είχε ορκιστεί τότε νοερά.

Κι η ώρα αυτή ζύγωνε.

Το 1914 έδειξε από Μάρτη ακόμη τις διαθέσεις του. «Θα μας τσουρουφλίζει», πρόβλεπαν οι γεροντότεροι ερμηνεύοντας τα

σημάδια, δίχως να ξέρουν πως το τσουρούφλισμα θα ήταν και μεταφορικό, μια και θα ενέσκηπτε νέος πόλεμος μέσα στο έτος.

Και όντως. Από τον Μάιο ακόμη η στάθμη του ποταμού κατέβηκε εμφανώς. Όταν πια έφτασε ο Ιούνης, όχθες που είχαν χρόνια να φανούν φανερώθηκαν, γεμίζοντας απελπισία τους καϊκτισήδες και τον σαλιτζή, αφού δεν έχρηζαν πλέον των υπηρεσιών τους οι διερχόμενοι. Μα αυτά τα κεσάτια αφορούσαν μόνο μια δράκα ανθρώπων, ενώ τα λιγοθυμισμένα απ' την παρτεταμένη ανομβρία σπαρτά τους πάντες.

Πέρασε ένα επιπλέον δεκαήμερο, δίχως στάλα να ρίξει ο ουρανός. Τον κατασκόπευαν απ' το χάραμα ακόμη οι... ραβδοσκοποι, κυρίως οι γεροντότεροι που είχαν μάθει να προβλέπουν τα τερτίπια του, αλλά αυτός, αδιάφορος για τη δική τους αγωνία για επιβίωση, άφηνε τον καυτό ήλιο να σεργιανά ανεμπόδιστος.

«Εσείς έχετε τους ξενιτεμένους σας και τις λίρες τους. Θα σας κρατήσουν ζωντανούς. Αλί σ' εμάς που εξαρτιόμαστε μόνο απ' τη γη», σχολίασε μια μέρα ο Αχμέτ στον Λάζαρο.

«Μην το λες αυτό, Αχμέτ αγά. Δεν έχουν όλοι οι δικοί μας λίρες! Αλλά κι αυτές πόσο θα φτάσουνε; Θα υποφέρουμε κι εμείς, αν δεν αλλάξει κάτι», του ανταπάντησε ο Λάζαρος βαρύθυμα.

Συζητούσαν το μέγα πρόβλημα καθημερινά με τους άλλους τσορμπατζήδες κάτω απ' το καψαλισμένο φύλλωμα της κεντρικής λεύκας, όμως τα λόγια λύση δεν έφεραν. Η ξηρασία δεν εξαριτιόταν απ' αυτούς.

«Αμά γρουσουζής είναι κι ο Θεός», μουρμούρισε σε μια τέτοια σύναξη μια μέρα ο μπακάλης σκασμένος, βέβαιος ότι πάνω του θα πέσουν οι συνέπειες της ανομβρίας. Όχι βροχή, καταιγίδα θα έμοιαζαν οι βερσεδες! Κι αγύριστοι μάλλον οι περυσότεροι, αφού η πλειονότητα των συγχωριανών τους όχι μόνο δεν είχαν απόθεμα για τα δύσκολα, αλλά συνήθιζαν να μεταβιβάζουν το χρέος τους από έτος σε έτος.

«Μη βλαστημάς τον Θεό, Παναγιωτάκη!»

«Δε βλαστημώ, την αλήθεια λέω!» ξεσπάθωσε αυτός. «Περιμένεις να φυσήξει, να λιχνίσεις, δε φυσά! Περιμένεις να βρέξει, δε βρέχει! Περιμένεις να σταματήσει η βροχή, γιατί έγιναν λί-

μνη τα χωράφια, σ' τη ρίχνει με το τουλούμι...» *Αν ήταν άνθρωπος κι έκανε όλα αυτά, δε θα τον έλεγαν γρουσουζή; αναρωτήθηκε νοερά, μα απέφυγε να ξαναπει τη λέξη.*

«*Αλλάχ φουκαράνίν εσεγινί γιτιρίρ, σόνρα μπουλούρσα ονά σεβινίρ.** Έτσι μόνο θα καταλαβαίναμε φαίνεται την αξία του νερού», τον μάλωσε κι ο παπάς. Μέχρι τότε καθόταν σκεπτικός, κι ενώ όλο έκανε κάτι να πει, εντέλει το κατάπινε μαζί με το λιγοστό του σάλιο.

«Την αξία του νερού την ξέρουμε όλοι μας, παπά μου. Κι όσοι δεν την ξέρανε τη μάθανε πια. Το θέμα είναι τι κάνουμε για να λήξει η κατάσταση», μίλησε ο πρόεδρος.

«Σαν τι περνάει απ' το χέρι μας να κάνουμε;» ανασήκωσε τους ώμους ο Αβεσσαλώμ απελπισμένος.

«Είπε η παπαδιά μου μια ιδέα, αλλά... Δε μας έχει ξανατύχει παρόμοια κατάσταση στα χωριά μας. Μπόλικά ήσαν πάντα τα νερά εδώ. Μα ίσως θα πρέπει να Τον εξευμενίσουμε, αν τον πικράναμε για κάτι αθέλητα. Άνθρωποι είμαστε κι ο διάβολος...»

«Λέγε, παπά, μην το γυροφέρνεις! Τι πρότεινε η παπαδιά;»

«Είναι από την Ανακού**, όπως ίσως θυμάσαι, κεχαγιά, κι εσείς οι άλλοι χωριανοί», απευθύνθηκε αυτός στον κόσμο που είχε μαζευτεί ολόγυρα. «Θυμήθηκε λοιπόν ότι στα μέρη της σε καιρό ανομβρίας, που ήταν συχνή, το είχαν έθιμο να ντύνουν μια κόρη σαν νύφη. *Νύμφη της βροχής* έλεγαν το κορίτσι κι έπρεπε να είναι από φτωχή οικογένεια και στο πρόσωπό της να συνταιριάζονται η αθωότητα, η αγνότητα κι η ελπίδα, μια και θα μεσολαβούσε για χάρη τους στον Θεό...» άρχισε ο ιερέας και στη συνέχεια ανέλυσε λεπτομερώς το έθιμο.

Όντας σε απόγνωση, δέχτηκαν να το υιοθετήσουν ακόμη κι οι ελάχιστοι δύσπιστοι. Τι είχαν να χάσουν στο κάτω κάτω; Ως

* Ο Θεός πρώτα σου στερεί και μετά σου δίνει αυτό που σου στερήσε, για το οποίο και χαίρεσαι.

** Χωριό στην περιοχή της Καππαδοκίας.

κι οι Τούρκοι συντάχθηκαν με την απόφαση. Δύσκολη η στιγμή κι ήταν προτιμότερο να ζητήσουν όλοι μαζί τη χάρη, αφήνοντας παράμερα τις αντιπαλότητες.

Ο ήλιος που όλη μέρα τούς τσουρούφλιζε είχε μόλις χαθεί στο βάραθρο της δύσης, όταν παπάς και πρόεδρος έβαλαν σε εφαρμογή τα συμφωνηθέντα και κίνησαν για το σπίτι του καϊκτσή.

«Σημάδι ότι κι αύριο θα μας κάψει ο αναθεματισμένος», μουρμούριζαν οι γυναίκες στις άκριες των σοκακιών, ξανοίγοντας μια στάλα τη μαντίλα, μήπως και το ισχνό αεράκι του δειλινού στεγνώσει τον ιδρώτα. Συνήθως τέτοια ώρα, που σώπαιναν οι τζιτζικες, εκείνες έπιαναν το τραγούδι, μα τώρα καμιά δεν είχε κουράγιο ή διάθεση για άσματα.

Στην εμφάνιση των ταγών οι γυναίκες σηκώνονταν όλες και τους χαιρετούσαν με σεβασμό. Εκείνοι τις αντιχαιρετούσαν και συνέχιζαν τον δρόμο δίχως πολλά λόγια. Οι έγνοιες τους απ' όσα έπρεπε να ρυθμιστούν ήσαν πολλές, μια κι είχε αποφασιστεί να γίνει η τελετή την επομένη κιόλας, μήπως και περισώσουν κάποια απ' τα γεννήματα.

«Πού είναι η μάνα σου, παιδί μου;» ρώτησε ο παπάς τη Σουλτάνα, που έτρεξε να του ασπαστεί το χέρι με άλλα γειτονόπουλα.

«Σπίτι, παππούλη», τον πληροφορόρησε προθύμα η μικρή κι έσπευσε να προαναγγείλει τους επισκέπτες.

«Ανά... ανά... έρχονται ο παππούλης κι ο κεχαγιάς», φώναξε ανοίγοντας την πόρτα με φόρα.

Βιάστηκε να σκεπάσει το κεφάλι με το λευκό κεφαλομάντιλο η Φεβρωνία και να βγει στο κατώφλι, ενώ και η σκυμμένη ως τότε στο παραχωμένο στο χωμάτινο πάτωμα *ιστέρι** Νιόβη παράτησε τα βαμμένα νήματα με τα οποία πάλευε κι έτρεξε να σταθεί πλάι στη μητέρα της και να φιλήσει το χέρι του ιερέα.

«Καλώς ήρθατε στο φτωχικό μας», τους καλωσόρισε η Φεβρωνία, αιφνιδιασμένη απ' την απροσδόκητη επίσκεψη. «Περάστε, καθίστε... Να σας προσφέρω ένα γλυκό του κουταλιού

* Αργαλειός.

κι ένα νερό κρύο; Θα το χρειάζεστε με τόση ζέστη», πρότεινε κι έκανε νόημα στη Νιόβη.

Εκείνη έτρεξε πρόθυμα να ετοιμάσει το κέρασμα, αλλά την πρόλαβε ο Λάζαρος.

«Να είσαι καλά, Φεβρωνία, μα δε θα κάτσουμε. Δυο λόγια θα σου πούμε κι ύστερα θα φύγουμε. Έχουμε να ρυθμίσουμε πολλά», είπε, νιώθοντας αφόρητη τη ζέστη στο χαμηλοτάβανο σπιτικό. Ύστερα, σίγουρος πως είχε κυκλοφορήσει κιόλας το νέο, εξήγησε συνοπτικά όσα προγραμματίζαν και κατέληξε.

«Ομόφωνη ήταν η απόφαση πως η δική σας κόρη πρέπει να είναι αυτή που θα ντυθεί *νύμφη βροχής* και θα ικετέψει τον Πανάγαθο να μας λυπηθεί, να στείλει δυο στάλες ύδατος επιτέλους».

«Η Σουλτάνα μου;» ρώτησε η γυναίκα, νιώθοντας το πρόσωπό της ν' ανάβει. Απ' όλα τα κορίτσια του χωριού το δικό της διάλεξαν; Να το έπαιρνε για τιμή ή προσβολή; αναρωτήθηκε, έχοντας ήδη ακούσει ότι φτωχή κόρη έπρεπε να ντυθεί νύφη.

Ένωσε τη μικρή να της τραβά το ρούχο και να ψιθυρίζει με λαχτάρα «θέλω, καλέ μάνα», όταν ξαναμίλησε ο παπάς.

«Δε λέμε για τη Σουλτάνα σου, Φεβρωνία», διευκρίνισε βιαστικά. «Για τούτο δω λέμε», έδειξε με το χέρι τη Νιόβη, που έστεκε αμίλητη πλάι της. «Το είχαμε όλοι για ξεγραμμένο απ' όταν γεννήθηκε, κι όμως Εκείνος το αφήνει ακόμη ανάμεσά μας. Υπάρχει πιο τρανό σημάδι πως το 'χει υπό τη σκέπη Του κι ότι αυτό είναι το πιο αγνό πλάσμα εδώ;»

Παρά την υπενθύμιση της επιθανάτιας απειλής από τον ιερέα, η Νιόβη ένωσε την καρδιά της να φουσκώνει από αγαλλίαση. Στη φαντασία της φορούσε κιόλας το λευκό ρούχο και χόρευε τον χορό της νύφης, τον οποίο μάντευε πως δε θα χορέψει ποτέ στ' αλήθεια στη σύντομη ζωή της. Τίποτε ωστόσο δεν πρόσδωσε τις σκέψεις της, όσο περίμενε με κομμένη ανάσα την απάντηση της μάνας τους.

«Αν είναι έτσι... Ποια είμαι εγώ ν' αντιταχθώ στο θέλημά σας;» συναίνεσε η Φεβρωνία με εμφανή ανακούφιση απ' την εξήγηση. «Τι πρέπει να κάνει το παιδί, λοιπόν;»

«Θα έρθει η παπαδιά από δω να σας τα εξηγήσει όλα με λε-

πομέρειες. Εσείς, Φεβρών, δεν έχετε ν' ανησυχείτε για τίποτα. Μόνο κοίταξε να 'χεις ανοιχτά τ' αυτιά σου, παιδί μου», στράφηκε πια στη Νιόβη ο ρασοφόρος, «και να μάθεις άριστα όσα επιβάλλεται να πράξεις».

Ξημέρωμα ακόμη, οργασμός κατέλαβε τους πάντες στον οικισμό. Έπρεπε να στηθούν εξέδρες στο μεϊντάνι, όπου θ' ανέβαινε ο κόσμος να γείρει στάμινες και μπαργάτσια και να περιλούσει με νερό τη *νύμφη*, κι επίσης έπρεπε να βρεθεί ορχήστρα κανονική για τον χορό της κατά τις προσταγές της παπαδιάς. Ημίμετρα δε θα έκαναν, να τη βγάλουν με δυο ντέφια, μερικά κουτάλια κι ένα κεμάνι που βρισκονταν στο χωριό.

«Σ' Εκείνον θα απευθυνθούμε! Αφήστε τις τσιφουτιές παράμερα και βάλτε το χέρι στην τσέπη!» είχε προστάξει σαν νεόκοπος αρχιστράτηγος χριστιανούς και μουσουλμάνους τσορματζήδες νωρίτερα.

Τι να κάνουν κι αυτοί; Υπάκουσαν, κι ας τους ενόχλησε το προστακτικό της ύφος που δεν ταίριαζε μήτε σε θηλυκό μήτε σε παπαδιά. Ωστόσο, χάρη σ' εκείνη ήσαν όλα έτοιμα στην ώρα τους τελικά. Χρυσοσχέρα καθώς ήταν, ξενύχτησε ράβοντας το λευκό ρούχο της *νύμφης*, βάζοντας την τελευταία βελονιά το χάραμα. Ευτυχώς, έστεκε άραφτος ακόμη ο χασές που είχε ψωνίσει απ' την Καισάρεια την άνοιξη για τα καινούργια σώβρακα του παπά, χασέ που δε δίστασε να χρησιμοποιήσει για το νυφικό η γυναίκα.

«Είναι φαρδιά η φούστα του. Θ' ανοίξει σαν ομπρέλα όπως θα χορεύεις, κορίτσι μου», επανέλαβε στη Νιόβη, σαν έφτασε σπίτι της με τη συνοδεία των γυναικών του οικισμού.

«Πολύ σκέτο το έχεις, βρε παπαδιά. Νύφη δίχως ένα λουλούδι στο ρούχο και στην κεφαλή τι νύφη είναι;» σχολίασε η Ερασμία με κάποια δυσφορία, μαντεύοντας για πού προοριζόταν αρχικά ο χασές.

«Και τι να έκανα, Ερασμία; Πού να 'βρισκα λουλούδια την τελευταία στιγμή; Καλά είναι να μιλά κανείς έξω απ' τον χο-

ρό», της αποκρίθηκε πικαρισμένη εκείνη, κι η Ερασμία βιάστηκε ν' ανοίξει το ταγάρι της.

«Έχεις δίκιο, έκανες περισσότερα απ' όλες μας. Το σκέφτηκα κι έτσι έκοψα ένα κομμάτι λευκό σατέν που είχα από την Πόλη κι έφτιαξα τούτα τα λουλούδια. Έλα, κοκονίτσα μου. Έλα να σου χτενίσω τα μαλλιά, όσο να τα ράψουν οι γυναίκες στη λαιμουδιά και στον ποδόγυρο», είπε γλυκά στη Νιόβη, αφήνοντας τα υφασμάτινα άνθη στο τραπέζι.

Φρεσκολουσμένη η δωδεκάχρονη κοπελίτσα, με τα μαλλιά να λάμπουν χρυσαφένια, κάθισε στην καρέκλα σαν να 'ταν νύφη όντως κι ετοιμαζόταν συγκινημένη για τον γάμο της. Χτένισε απαλά τα κοριτσιώτικα μαλλιά η Ερασμία κι ύστερα άρχισε να τα πλέκει σε μια πλεξίδα περίτεχνη. Τελειώνοντας, τα στόλισε με λίγα μικροσκοπικά σατέν λουλούδια κι έσκυψε να φιλήσει το μάγουλο της μικρής.

«Όμορφη που είσαι, τζιέρι μου», της ψιθύρισε.

Κι ήταν πράγματι όμορφη εκείνη τη μέρα η Νιόβη. Το φαρδύ, μακρυμάνικο ρούχο έκρυβε την αδυναμία της κι η προσδοκία είχε βάψει τα διάφανα μάγουλά της μ' ένα αχνό ροζ που φώτιζε τα μαβιά της μάτια.

Σαν πανσέδες την άνοιξη, σκέφτηκε η γυναίκα συγκινημένη, ενώ από δίπλα η Φεβρωνία τις κοίταζε πικραμένη. Πιότερο σαν να είχε αυτή γεννήσει τη μικρή έκανε η Ερασμία: για κάποιο λόγο είχε δεθεί με την κόρη της, ενώ η ίδια είχε επιλέξει την αποστασιοποίηση που θα μείωνε τον πόνο του επερχόμενου χαμού.

Όταν σε κυνηγά η φτώχεια κι ο χρόνος κι έχεις άλλα τρία παιδιά να νοιαστείς, δεν έχεις στιγμή περισσευούμενη για θρήνους, αναλογίστηκε τώρα σε μια προσπάθεια να κατασιγάσει τις ενοχές της.

«Θ' αντέξεις;» ρωτούσε στο μεταξύ η Ερασμία την κοπελίτσα ανήσυχη. «Πρέπει να κρατάς στο κεφάλι όσο χορεύεις το ταψί, κι αυτό...»

«Θ' αντέξω», την καθησύχασε αυτή. Εκείνη τη στιγμή, όπως την μπόλιαζε η αδρεναλίνη, ένιωθε πως μπορούσε ν' ανεβεί απνευστί ως τα βυζαντινά ερείπια.

«Το πιο 'λαφρύ σινί τής διάλεξα απ' όσα μου έφεραν απ' τον

τουρκομαχαλά. Το πήρα από κει, να έχουν κι αυτοί μερίδιο στην τελετή. Δικό σου δεν είναι, Αϊσέ χανούμ;»

«Δικό μου», ένευσε η ηλικιωμένη με τα γλυκά μαύρα μάτια. «Το πήρε ο άντρας μου απ' το παζάρι της Καισάρειας πέρσι. Απ' τα καινούργια κράματα είναι· 'λαφρύ κι ανθεκτικό».

«Ταμάμ», το ενέκρινε κι η Γεσθημανή ξυγίζοντάς το στο χέρι της.

Είχε χάσει το κέφι και τη ζωντάνια της η μαμή απ' όταν σκοτώθηκε ο γαμπρός της κι υποδεχόταν πια τα νεογέννητα άλαλη, μα σήμερα ήταν αποφασισμένη ν' αλλάξει ρότα. Για ιερό σκοπό θα ήταν και τα τραγούδια και οι χοροί. Εκτός αυτού, σκόπευε να Τον ικετέψει με την ευκαιρία και για κάτι δικό της. Ήταν καιρός να σβήσει η λύπη απ' τα όμορφα μάτια της Ελένης της κι αυτό μόνο ένας νέος γαμπρός θα το κατάφερνε. Ας μην ήταν ευκατάστατος σαν τον άτυχο τον Γιοβάννη. Καλό παιδί να ήταν και δουλευτάρης κι έφτανε, αποφάσισε να τονίσει του Πανάγαθου, ενώ συνόδευε με τις υπόλοιπες στην πλατεία τη μικρή νύφη.

Εκείνη ταράχτηκε απροσδόκητα, αντικρίζοντας το πλήθος που την περίμενε. Καθώς όλα τα μάτια στυλώνονταν πάνω της, οι άνθρωποι βουβαίνονταν και το ούτι ξεκινούσε πρώτο να διαχέει διστακτικά τις μελωδίες του στη ζεστή ατμόσφαιρα, φοβήθηκε πως θα τα θαλάσσωνε· ότι θα έπεφτε όπως θα στριφογυρίζε ή πως θα πάγωναν τα κόκαλά της απ' το νερό που θα τη μούσκευε σαν βροχή. Απ' την παραάλυση την τράβηξε απότομα το δυνάμωμα της μουσικής κι αίφνης, νιώθοντας να την παρασέρνει ο χορευτικός ρυθμός, έπιασε να στριφογυρίζει σαν θηλυκός δερβίσης μπρος στις εξέδρες που έτριζαν και στέναζαν απ' το βάρος του πλήθους, ενώ ο ποδόγυρός της άνοιγε ολοστρόγγυλος.

Ζύγωσε πρώτα στο σημείο όπου έστεκαν οι ταγοί, όπως της είχε υποδειχθεί. Χριστιανοί και μουσουλμάνοι προύχοντες, ντυμένοι τα καλά τους, άδειασαν πρώτοι το νερό στο ρηχό ταψί που βάσταγε με το ένα χέρι το κορίτσι στο ολόξανθο κεφάλι του.

Πλάι στον Τούρκο μουχτάρη εκείνη τη μέρα έστεκαν και δυο ξένοι αγάδες, που είχαν φτάσει στο χωριό την προηγούμενη. Ένας εξηντάρης καλοζωισμένος, με κοφτερό βλέμμα κι ακριβό

βυσσινί φέσι στο γκριζόμαλλο κεφάλι του, κι ο γιος του, ένας εικοσιπεντάχρονος με μακρύ, ευγενικό πρόσωπο και λεπτό μουστάκι στα φαρδιά του χείλη. Μαύρο φέσι σκέπαζε τα σκούρα μαλλιά του νεότερου, που παρακολουθούσε κάπως αφηρημένα την εκδήλωση. Μια σύντομη επίσκεψη είχε εξελιχθεί τελικά σε διήμερη παραμονή εξαιτίας του πατέρα του, αφού ο Κεμίλ Νεμλή δεν παρέλειπε τη στάση στο κονάκι του Αχμέτ περνώντας απ' τα μέρη εκείνα, τιμώντας έτσι τη φιλία που έδενε τον πεθαμένο γονιό του με τον ηλικιωμένο άντρα.

Τους είχε υποδεχτεί θερμά ο Τούρκος μουχτάρης. «Θα μένετε μέχρι αύριο για την τελετή! Δε δέχομαι κουβέντα!» είχε πει κι έπειτα, χτυπώντας στην πλάτη τον νέο άντρα που είχε κληρονομήσει το όνομα του νεκρού φίλου του, είχε βιαστεί να ρωτήσει: «Οι σπουδές τελείωσαν, ογλούμ; Ήρθε η ώρα να γυρίσεις στη γυναίκα σου;»

«Καιρός δεν ήταν, Αχμέτ αγά; Το καθυστέρησε όσο μπόρεσε, μα είναι ώρα να με συνδράμει στη δουλειά», πετάχτηκε ο πατέρας του στη θέση του Αζέτ. «Καλή η μάθηση, ξανοίγει ο νους του ανθρώπου, αλλά το εμπόριο πάνω στις προσωπικές σχέσεις χτίζεται και στηρίζεται. Γι' αυτό τον πήρα μαζί σε τούτο το ταξίδι· να μάθει σιγά σιγά αυτούς που συνεργάζομαι, να τον μάθουν κι αυτοί!»

«Ξέρεις εσύ, Κεμίλ! Δεν έχτισες την περιουσία σου τυχαία. Για πες, τι λένε οι προμηθευτές σου; Η ξηρασία δεν τους πείραξε αυτούς;»

«Πώς δεν τους πείραξε! Λιγοστό θα είναι το μπεζίρι, όπως και το σουσάμι. Κι όσο έσωσαν, το έσωσαν γιατί άνοιξαν αυλάκια κι έφεραν νερό απ' το ποτάμι στα κοντινά χωράφια...»

«Γι' αυτό λιγόστεψε τόσο το ρέμα του! Ετούτοι είναι οι φταίχτες!» είχε μουρμουρίσει ο Τούρκος πρόεδρος, προτού στραφεί πάλι στον σιωπηλό Αζέτ. «Καλή η Σταμπούλ, ογλούμ; Όμορφη όσο τη θυμάμαι;»

«Μαγευτική όπως πάντα. Δεν έχει άλλη σαν αυτή ούτε σε Δύση ούτε σε Ανατολή», προσπάθησε να δείξει καλοδιάθετος ο νέος.

Αυτό το παιδί που στριφογυρίζει μπροστά μας έχει τα πιο

όμορφα μάτια που είδα ποτέ, σκέφτηκε τώρα, αδειάζοντας πάνω στην κοπελίτσα το ποτήρι που του έβαλε στο χέρι ο Αχμέτ.

Εκείνη απομακρύνθηκε. Χορεύοντας πάντα, προχώρησε πλέον κατά μήκος της εξέδρας. Ενήλικοι και μικρά παιδιά διαγκωνίστηκαν να χύσουν στο σινί από στάμνες και γκιούμα το νερό, που ξεχειλίσσε κι έσταξε στο χώμα μοιάζοντας όντως με βροχή. Το ρούφηξε άπληστα η ξερή γη, αφήνοντας πίσω μόλις μια ιδέα υγρασίας να λερώνει τα ξυπόλυτα πόδια της μικρής χορεύτριας.

Είχε ανατριχιάσει σύγκορμη η Νιόβη σαν ένιωσε κατάσαρκα το πρώτο κύμα νερού, χάνοντας για δευτερόλεπτα τον ρυθμό της. Μα οι μελωδίες απ' το κεμάνι που έμοιαζαν θρηνηωδία κι η αδρεναλίνη απόδιωξαν σύντομα τα ρίγη, πλημμυρίζοντάς τη με μια αλλόκοτη αίσθηση εξαϋλώσης, κι έτσι συνέχισε να χορεύει, ώσπου δεν απόμεινε σταγόνα ύδατος στα δοχεία.

Ο κόσμος ξεκίνησε πια να ψέλνει στα τουρκικά τον ύμνο της βροχής επαναλαμβάνοντας όσα έλεγε η λαγαρή φωνή της Γεσθημανής, έχοντας την αίσθηση πως συμμετέχει σε κάποια ιεροτελεστία απόκρυφη.

«*Η νύμφη της βροχής βούτυρο θέλει, / κουταλιές, κουταλιές μέλι θέλει, / οι σκάφες ζυμάρι θέλουνε, / οι λάκκοι λάσπη θέλουνε, / οι ορφανοί ψωμί θέλουνε. / Δώσε μας, Θεέ μας, μια ραγδαία βροχή...*» επανέλαβαν πάλι και πάλι ικετευτικά οι φωνές των ανθρώπων.

Πολλοί απ' τους φτωχότερους γονάτισαν δακρυσμένοι. Τους είχε συνεπάρει το τελετουργικό, ίσως επειδή ένιωθαν πως ήταν χαμένοι αν δεν εισακούγονταν τα παρακάλια τους, όπως δεν έπαυαν να τους υπενθυμίζουν βδομάδες τώρα οι γεροντότεροι.

«Πέθανε κόσμος και κοσμάκης στην άλλη ξηρασία. Πολλοί χριστιανοί και μουσουλμάνοι άφησαν την τελευταία τους πνοή σκελεθρωμένοι απ' την πείνα σαν τα σκιάχτρα των αγρών, αφού δεν αλλάζει η μοίρα του λιμασμένου, είτε σε Θεό πιστεύει είτε σε Αλλάχ», αποφαίνονταν, γεμίζοντας τρόμο τις ψυχές των νεότερων.

Τελευταία μας ελπίδα αυτή η τελετή, αναλογίζονταν απελπισμένοι, στήνοντας παράλληλα αυτή μήπως κι ακούσουν κάποια μακρινή βροντή που να δηλώνει ότι οι ικεσίες τους εισακούστη-

καν, τώρα που τα όργανα απομακρύνονταν συνοδεύοντας το κορίτσι σπίτι του ν' αλλάξει τα βρεμένα.

«Πήγαινε μαζί να βοηθήσεις την αδελφή σου», πρόσταξε η Φεβρωνία τη Θανασούλα, κι αυτή υπάκουα ακολούθησε την πομπή μαζί με ένα τσούρμο παιδιά.

Είχε απαλύνει κάπως εκείνη την ώρα η μεγάλη ζέστη, καθώς βράδιαζε. Πάντως, ίχνος σύννεφου δε φαινόταν στον ουρανό. Μόνο μια αχνογάλανη απεραντοσύνη είδε η Νιόβη, σαν ύψωσε τα μάτια πάνω του λίγο πριν δρασκελήσει το κατώφλι τους.

Η μουσική συνέχιζε έξω άλλοτε εύθυμη κι άλλοτε κλαψιάρικη όσο οι δύο αδελφές έμειναν μέσα.

«Έλα, ξεντύσου γρήγορα μην πουντιάσεις», πρόσταξε η Θανασούλα τραβώντας το υγρό ρούχο απ' το κορμί της Νιόβης, γνωρίζοντας πως λόγω του αναιμικού οργανισμού της κρύωνε παράλογα.

«Πώς ήμουν;» τη ρώτησε εκείνη, ενώ τα δόντια της κροτάλιζαν. Τώρα που είχε ολοκληρωθεί η τελετή κι η έξαψη είχε σβήσει, τώρα αισθανόταν την υγρασία να φτάνει στο μεδούλι της.

Η Θανασούλα άρπαξε μια πετσέτα κι έτριψε καλά το κοκαλιάρικο σώμα της. «*Τσοχ γκιουζέλ!** Νόμιζα ότι έβλεπα μια ξένη. Μπράβο, αδελφή! Μας έβγαλες ασπροπρόσωπους!» την παίνευε με θέρμη.

Ριγώντας πάντα η Νιόβη, χαμογέλασε ικανοποιημένη, ενώ συνάμα δεχόταν κατάσαρκα τα στεγνά ρούχα. Με τον καλό λόγο στο στόμα ήταν η μεγάλη της αδελφή σε αντίθεση με την άλλη. Αναρωτήθηκε τώρα αν άρεσε ο χορός της στον Φιλίπ.

Θα τον ρωτήσω σαν τον δω, αποφάσισε, νιώθοντας τη Θανασούλα να τραβά απ' τα μουσκεμένα της μαλλιά τα σατέν άνθη.

«Όχι, άφησέ τα αυτά!» τη σταμάτησε.

«Μα είναι βρεμένα! Όπως και τα μαλλιά σου. Δε θα τα λύσουμε, να σ' τα τρίψω κι αυτά με την πετσέτα να στεγνώσουν;»

«Τρίψ' τα όπως είναι δεμένα και πάμε. Οι οργανοπαίκτες περιμένουν να με γυρίσουν πίσω», της είπε η Νιόβη.

* Πολύ όμορφη!

Με τη συνοδεία οργάνων πάντα και του ξυπόλυτου τσούρμου, επέστρεψε το κορίτσι στην κατάμεστη πλατεία, όπου και τη ζύγωσε ευθύς η παπαδιά κρατώντας το ταψί.

«Γκουζούμ!» άρπαξε το χέρι της, κάνοντας νόημα παράλληλα στους οργανοπαίκτες να συνεχίσουν τους σκοπούς. «Έλα, πάρε το σινί και γύρνα ανάμεσα στον κόσμο να κάνεις έρανο. Δικά σου ό,τι μαζέψεις. Τα δικαιούσαι...» πρόσταξε τείνοντάς το.

Οπισθοχώρησε η κοπελίτσα και τα χλωμά της μάγουλα κοκκίνισαν.

«Δε ζητιανεύω!» αρνήθηκε ντροπιασμένη.

«Δεν είναι ζητιανιά, τζάνεμ! Αυτό είναι το έθιμο...»

«Λυπάμαι. Δεν πρόκειται να το κάνω, θεία. Μην επιμένεις!»

Μπροστά στο πείσμα της μικρής η γυναίκα αναστέναξε.

«Ετεψίζ», ψιθύρισε και τέντωσε το κορμί αποφασιστικά. «Ε, τότε θα το κάνω εγώ για σένα!» μουρμούρισε και ζύγωσε πρώτα στο σημείο όπου έστεκαν συναγμένοι οι άρχοντες κουβεντιάζοντας. «Για το κορίτσι! Για τη νύφη μας! Ό,τι έχετε ευχαρίστηση!» τους πίεσε γυρνώντας ανάμεσά τους και προκαλώντας τη μήνι του Καρμίρη.

Δε μας τα 'πες αυτά, κυρα-παπαδιά! συλλογίστηκε θυμωμένος ο Παναγιωτάκης. Βλέποντας όμως πως οι περισσότεροι έβαζαν πρόθυμα το χέρι στην τσέπη, άγγιξε με πόνο ψυχής κι εκείνος τη δική του. Αλλά όχι, δε σκόπευε να ρίξει μετζίτι σαν αυτά που έπεφταν κουδουνίζοντας απ' τα χέρια των άλλων! Δυο γρόσια και πολλά ήτανε. Δε θα έκανε πλούσιο το *κιρκ παστί* του καϊκτσή, επειδή είχαν τη φαινή ιδέα όλοι να εφαρμόσουν ένα ξένο έθιμο με αμφίβολη μάλιστα έκβαση! Ορίστε, είχε βραδιάσει κι όχι μόνο σύννεφο δεν είχε φανεί στον ορίζοντα, μα ούτε μακρινή βροντή δεν ακουγόταν.

Αντίθετα απ' τον Καρμίρη, πρόθυμα έριξαν στο σινί τον οβολό τους οι φτωχότεροι, ενώ ανάμεσα στα γρόσια και τα μετζίτια που μάζεψε τελικά η παπαδιά, άστραφταν κι οι δυο χρυσές λίρες που έριξαν οι ξένοι αγάδες.

«Χουβαρντάδες, όχι σαν τους δικούς μας τους καρμίρηδες», είπε στον άντρα της αργότερα. «Άλλοι τσορμπατζήδες κάνουν

και κάνουν στα χωριά τους, μα οι περισσότεροι δικοί μας... Τα πιο πολλά τα έριξε ο κεχαγιάς. Τρία μετζίτια, παπά μου».

«Τι περίμενες; Φάνηκε κι από τότε που ξεφούρνισε ο καλόγερος την πρόταση για το σχολείο». Τους ήξερε όλους εκείνος κι απ' την καλή κι απ' την ανάποδη κι απ' όσα πρόσφεραν στην εκκλησία.

«Ενώ ο απλός κόσμος... Ως κι οι φτωχότεροι, που δεν έχουν γρόσι στην τσέπη, υποσχέθηκαν να κουβαλήσουν κάτι σε είδος στην οικογένεια. Λοιπόν, άντρα μου, θα έρθεις μαζί να πάρμε όσα συνάξαμε μέχρι το σπίτι του καϊκτσή, αφού η περήφανη μικρή δεν τα καταδέχτηκε;»

Τη συνόδεψε πρόθυμα ο άντρας, ανάβοντας το φανάρι να βλέπουν πού πατούν. Βγαίνοντας ωστόσο στη ζεστή νύχτα διαπίστωσε πως δεν υπήρχε χρεία φανού. Τα άστρα πάνω έλαμπαν σαν δαιμονισμένα, φωτίζοντας επαρκώς τα στενουςάκακα κι υποδηλώνοντας το άσκοπο της τελετής.

Άκαρπη απέβη ωστόσο η διαδρομή σε τέτοια περασμένη ώρα. Στάθηκε περήφανος όσο κι η κόρη του ο Δημητρός κι αρνήθηκε να παραλάβει το περιεχόμενο του σινιού που απλώθηκε μπροστά του.

«Και τι να τα κάνουμε λοιπόν;» τον κοίταξε διστακτικός ο ιερέας.

«Κράτησέ τα για την εκκλησία, παπά μου. Για τους φτωχότερους της κοινότητας. Υπάρχουν άνθρωποι που τα έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από μένα κι εσύ τους ξέρεις καλύτερα απ' όλους».

Περήφανος άνθρωπος, σκέφτηκε ο ρασοφόρος φεύγοντας, νιώθοντας ταυτόχρονα το βάρος των νομισμάτων να του τρυπά την τσέπη του αντεριού. Μα η περηφάνια δεν τρωγόταν. Κι ό,τι κι αν έλεγε ο Δημητρός, εκείνος ήξερε πόσο δύσκολα τα έβγαζε πέρα η οικογένεια.

Καλύτερα απ' τον παπά το γνώριζε η Φεβρωνία, μα δεν αντιτάχθηκε στην απόφαση του άντρα της εκείνο το βράδυ, κι ως την είχε τυφλώσει η λάμψη των λιρών. Μόνο αργότερα, σαν δυσκόλευε η κατάσταση κι έρχονταν τα χειρότερα, θ' αποτολμούσε τον αντίλογο.

Μάρτης του 1902. Σ' έναν παραποτάμιο οικισμό της Καππαδοκίας, την ώρα που ο καϊκτής Δημητρός βλέπει τα νερά του ποταμού να βάφονται κόκκινα, γεννιέται η κόρη του, η ασθενική Νιόβη.

Οι συντοπίτες της θα τη χαρακτηρίσουν ισκιερή και θα της χαρίσουν ελευθερίες ανάρμοστες για ένα θηλυκό, πιστεύοντας ότι για λίγο μόνο είναι γραφτό να ζήσει ανάμεσά τους. Μα το κορίτσι τούς διαψεύδει.

Ο καιρός κυλά, έρχονται οι Βαλκανικοί κι ο Μεγάλος Πόλεμος, και οι αρμονικές σχέσεις Ρωμιών και Τούρκων δοκιμάζονται. Η μεγάλη φτώχεια κατατρώει τον οικισμό και περισσότερο την οικογένεια της Νιόβης. Όσπου μια μέρα, κι ενώ η Αυτοκρατορία βογκά σαν τον δράκο κάτω απ' το δόρυ του Αϊ-Γιώργη από την ελληνική κυριαρχία στη Σμύρνη, ένας επιφανής Τούρκος μαγεύεται απ' τα μαβιά της μάτια και φλέγεται να την αποκτήσει.

Εκείνη έχει δώσει από μικρή την αγάπη της στον ατίθασο Φίλιπ, που ανοίγει την πόρτα σέρτικα, σαν κατακτητής. Μα ο νέος έχει από χρόνια χαθεί κυνηγώντας τα δικά του όνειρα στην Πόλη, στην Οδησό και σε πεδία μαχών, κι αυτή έχει μόνο ένα μενταγιόν να τη δένει μυστικά μαζί του.

Κι ύστερα έρχεται η Καταστροφή κι η Ανταλλαγή...

Ένα καράβι σαλπάρει χωρίζοντας στα δύο την ψυχή της. Το ένα κομμάτι πίσω, στην παλιά πατρίδα· το άλλο στη νέα, την αρχέγονη, όπου η ζωή караδοκεί να δοκιμάσει διπλά τις αντοχές της, συνάμα όμως και του Φιλίπ.

***Η ζωή των τελευταίων Ελλήνων σε μια μικρή γωνιά
της Καππαδοκίας και παράλληλα η ιστορία μιας ακατάλυτης
μα αδιέξοδης αγάπης στη σκιά της Μικρασιατικής Καταστροφής
και της Ανταλλαγής των πληθυσμών.***

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ISBN: 978-618-01-1899-5

9

786180

118995

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 19288

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ' Ε Π Α Φ Η